TĖVYNĖS SARGAS

Ateinantis dešimtmetis bus svarbus didžiais įvykiais ir pakitimais Sov. S-je, pavergtoje Lietuvoje ir išeivijoje.

Vyskupas Labukas-Matulaitis, išėjęs kankinio kelią, dažnai buvo savųjų nesuprastas.

Brazdžionis savo poezijoje išlaikė ištikimybę savo dvasiniam gyvenimui, tautos ir Dievo dvasiai.

Politinės veiklos sėkmingumas remiasi politiniu subrendimu, plačiu išsilavinimu ir patyrimu.

Vilniaus universiteto įtakoje subrendo svarbiausi 17 - 19 amžių lietuviai veikėjai.

Politiniame gyvenime partijų neigimas kyla iš diktatūrinių linkimų.

Išeivijos veikėjams būtina užvesti dialogą su gudų veikėjais abiejų tautų ateities santykių klausimu.

1979 Nr. 3 (44)

TĖVYNĖS SARGAS — GUARDIAN OF THE FATHERLAND

Pradėtas leisti 1896 m. — Established 1896

Redaguoja — Editor: Petras Maldeikis

Redakcijos adresas — Address of Editor: 117 Sunset Drive, Hot Springs, Arkansas 71901 Tel. (501) 624-6659.

Administracija: Antanas Balčytis, 6819 S. Washtenaw Ave., Chicago, Ill., 60629

Leidžia Popiežiaus Leono XIII Literatūrinis Fondas.

Vladas Šoliūnas, 8335 Fieldcrest, Willow Springs, IL. 60480. Tel. (312) 839-5874.

Adomas Viliušis, 4050 S. Campbell, Chicago, IL. 60632. Tel. (312) LA 3-8330.

Published by Pope Leo XIII Literary Fund.

Viršelį piešė Paulius Jurkus.

Spaudžia PRANCIŠKONŲ spaustuvė. 341 Highland Blvd., Brooklyn, N.Y. 11207

TĖVYNĖS SARGO BENDRADARBIAI:

P. Alšėnas, dr. S. A. Bačkis, P. Bagdanavičius, kun. V. Bagdanavičius, M.I.C., P. Balčiūnas, vysk. V. Brizgys, dr. A. M. Budreckis, St. Dzikas, prof. dr. J. Eretas, P. Gaučys, A. J. Kasulaitis, dr. A. Kučas, J. Kuprionis, dr. O. Labanauskaitė, M. Liulevičienė, St. Lušys, M. Mackevičius, P. Maldeikis, Č. Masaitis, J. Matulionis, prof. dr. J. Meškauskas, S. Rauckinas, A. Rinkūnas, S. Sužiedėlis, dr. V. Sruogienė, dr. K. Šidlauskas, dr. A. Škėrys, P. Spetyla, dr. D. Tamulionytė, prel. L. Tulaba, Ig. Urbonas, dr. J. Vaišnora, MIC, dr. J. K. Valiūnas, A. Venskus, kan. V. Zakarauskas, dr. T. Žiūraitis, O.P., B. Žukauskas, J. Sakas-Sakevičius, P. Stravinskas.

TĖVYNĖS SARGAS

1979 ĮSTEIGTAS 1896 Nr. 3 (44)

LIETUVOS BYLA HELSINKIO IR BELGRADO KONFERENCIJŲ ŠVIESOJE

A. J. KASULAITIS

1. Įžanga

Man pavestoji tema yra nepaprastai svarbi ir įdomi. Lengva joje pasimesti ir pakeliauti takeliais šalia nurodyto kelio. Todėl šiame straipsny stengiuosi ribotis pateiktąja tema, nesiplėsdamas į kitas sritis.

Bandysiu iškelti gyvas ir degančias problemas ir paieškoti į jas atsakymų, geriausiai atliepiančių svarbiausius lietuvių tautos ir mūsų laisvės kovos interesus.

Dėl vietos stokos plačios temos ribose daugelis galimų klausimų ne tik nebus nagrinėjami, bet net neužsiminti, ar užsiminti tik prabėgomis, tik vienu kitu žodžiu. Tai ne dėl to, kad vienas ar kitas klausimas nebūtų svarbus, bet, mano galva, žvelgiant į pavergtos Lietuvos ir mūsų darbo situaciją Helsinkio-Belgrado ištakoj, gal prasmingiau bendresniu žvilgsniu pažiūrėti, kur esame ir kur einame, negu narplioti kiek galint daugiau temų, kas iš tikrųjų yra neįmanoma.

O temų mūsų kalbamame kontekste yra daug: štai toks senas ir kartu toks naujas žmogaus teisių klausimas; pavergtosios Lietuvos savilaidinė spauda, jos prasmė, reikšmė, kryptis, santykis su kitomis S. S-gos tautybėmis ir pan.; Helsinkio akto teisinė analizė bei moralinis įvertinimas; Belgrado konferencijoj amerikiečių siektini tikslai (kodėl neriša mas Baltijos valstybių nepriklausomybės klausimas su žmogaus teisėmis ir pan.) ir t.t.

Pa 246-5447

LTSR Valstybinė Respublikinė Biblioteka

Kaip minėjau, mano noras yra:

— žvilgterėti į Helsinkio-Belgrado fenomeną,
— pažiūrėti, ką naujo Helsinkio aktas atskleidė tiek pavergtajai Lietuvai, tiek išeivijai, dirbančiai dėl tėvynės laisvės,
— bandyti paanalizuoti pohelsinkinę-belgradinę situaciją dabar ir, sakykim, ateinančio dešimtmečio perspektyvoj ir
— pamąstyti, kaip pasiruošti priimti mums teikiamus iššūkius dabar ir ateinančioje dekadoje.

II. Helsinkio fenomenas

Prieš toliau narpliojant temą, reikia realiu žvilgsniu pažvelgti į Helsinkio fenomeną — Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Konferenciją, kurios akordai iššaukė šį straipsnį.

Iš tikrųjų Helsinkio aktas visam laikui pakeitė Vakarų — Rytų santykių konfiguraciją, sudarė naujas sąlygas disidentiniam sąjūdžiui už geležinės uždangos ir paststė išeiviją prieš naujus uždavinius.

Gaila, bet Helsinkio aktas kartu atskleidė ir kai kurių išeivijos institucijų bei veikėjų kiek menkoką politinį subrendimą, tendenciją švaistytis nepagrįstais kaltinimais, negebėjimą ar nenorą analizuoti politinių situacijų ir per karštą reagavimą, nežiūrint galimų pasėkų.

O gal ir negaila, nes visuomenė, kuri stebi ir mąsto, turėjo progos padaryti kai kurias išvadas.

Kas yra Helsinkio aktas savo esme?

Tarptautiniuose santykiuose tai gerokai reta įvairių retų, dažnai nesuderinamų nacionalinių, savybinių interesų sanplaka, įforminta į quasi-sutarties formą.

Aktas, kaip ir daug anksčiau pradėtas Rytų-Vakarų vadinamas kultūrinis bendradarbiavimas, yra SS iniciatyvos vaisius. Maskva todėl jį ir interpretuoja taip, kaip jai patinka.

JAV įvairavo į aktą iš detantės "vieškelio", ir jų interpretacija toli gražu ne tokia kaip sovietų.

Iš kitos pusės pvz. Vatikanas dėjosi prie Helsinkio savo Rytų politikos išdavoje, siekdamas daug pranašesnių tikslų kaip JAV, bet ir grynai specifinių, bažnytinių.

Vienu dalyku aktas nėra — tai tarptautinė sutartis. Jis tokiu nebuvo, nėra ir greičiausiai netaps.

Žinoma, tas nereiškia, kad ši sanplauka, kurią pasirašė

visos Europos valstybės, išskyrus Albaniją, ir kurios signatarais dar yra JAV ir Kanada, neturi savo vertės.

Mintys, kurios tame akte išreikštos vienu ar kitu klausimu, negali neturėti moralinės įtakos milijonams žmonių, net jei pats dokumentas ir neturi teisinės galios. Jos negali neįtaigoti įvairių sluoksnių ir faktiškai įtaigoja.

Ta prasme gal ir suprantamas kai kieno galvojimas, jog nėra lengva šiandien pasakyti, ar būtų geriau, kad Helsinkio akto nebūtų visai. Ypač toks galvojimas buvo pateisinamas prieš pat akto pasirašymą. Į šį klausimą bus galima atsakyti, tik turint daug ilgesnę laiko perspektyvą.

Man šioje vietoje menasi keli faktai:

— Vatikano pašto ženklų serija, kurių vienas buvo su šv. Kazimiero atvaizdu berods minint Lenkijos krikšto 1000 metų sukaktį.
— Anglijos atidavimas Lietuvos fondų.
— Willy Brandt'o pripažinimas Europos sienų galutinumo sutartyje su SS, už ką jis gavo Nobelio taikos premiją ir pan.

Visi šie faktai nebuvo išskirtinai tragiški, bet tai buvo moralinė skriauda mažai tautai. Tai buvo tarsi "lašas po lašo", kuris akmenį pratašo.

Čia ir tik čia glūdi ir Helsinkio akto potencialus pavojus.

III. Helsinkio aktas — potencialus ginklas

Tačiau, slėpdamas savyje potencialų pavojų, aktas slepia ir potencialų ginklą kovoje prieš komunizmą ir už Lietuvos laisvę.

Nors tik iš trumputės perspektyvos žiūrint, menasi, kad Vakarai aktą pasirašę kaip tik manydami jame ne nuolaidas Sovietams (bent ne visalaikes, neatšaukiamas nuolaidas), bet galimybę panaudoti akto įvairias kliauzules pramušti skyles geležinėje uždangoje ir kiek galint veiksmingiau įtakoti laisvėjimo procesą tiek pavergtuose kraštuose, tiek pačioje Rusijoje.

Prezidento Carterio žmogaus teisių iškėlimas į užsienio politikos priekį lygia dalia yra išdava tų teisių akcentavimo akte ir jo (Carterio) asmeninio nusistatymo konvergencijos.

Aš asmeniškai įsitikinau, kad bent JAV žiūri į Helsinkio baigiamąjį aktą kaip į įrankį (ginklą) po ilgesnio asme-

ninio pokalbio su Valstybės Sekretoriaus pavaduotoju Europos Reikalams (Assistant Secretary of State for European Affairs) George Vest. Lietėme pavergtos Lietuvos, JAV — SS santykių ir šv. Stepono vainiko atidavimo Vengrijai klausimus. Man buvo aišku, kad JAV aktą tik todėl pasirašė, kad gali jį naudoti ideologinėje kovoje prieš komunizmą ir SS.

(Tarp kitko, p. George Vest buvo vienas iš aukštesniųjų JAV delegacijos narių pradinėse Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo konferencijos fazėse).

Dar daugiau, tiek aktas, tiek vainiko atidavimas, tiek javų pardavimas yra aiškūs JAV sovietinės politikos elementai. Vieni nauji, kiti netoki nauji, į kuriuos negalime nekreipti dėmesio. Galime su šia JAV politine strategija-linija nesutikti, galime rasti ją esant visiškai klaidinga, bet ji dabar yra JAV politikos linija, ir su ja nesiskaityti būtų nerealu.

Užsiminus realumo-nerealumo klausimą, negaliu ir šia proga tylomis pro jį praeiti. Trumpai — lietuviams dažnai trūksta realybės pojūčio. Jausmų, emocijų antplūdžio gausu, ar reikia, ar nereikia, bet realaus žvilgsnio į kai kuriuos faktus trūksta net tiems ir ten, kur to tikrai turėtų būti. Kaip tik todėl neretai stebimės tam tikromis išvadomis ir išdavomis, nors iš tikrųjų neturėtume, nes tai vaisius ne realaus įvykio supratimo ir vertinimo, bet troškimo. Troškimas gi nėra faktas.

Noriu šia proga keliais sakiniais pasisakyti ir JAV bei apskritai Vakarų laikysenos pavergtųjų tautų atžvilgiu, kad nebūčiau klaidingai suprastas.

Nebuvau anksčiau ir nebesu dabar JAV užsienio politikos ar politikos, liečiančios pavergtuosius kraštus, aklas šalininkas. Mano galva, JAV ir apskritai Vakarai darė ir daro klaidų santykiuose su SS ir su jos satelitais. Aš esu giliai įsitikinęs, jog daugelis pasaulinių problemų, tarp jų ir pavergtųjų tautų laisvės ir nepriklausomybės klausimas, būtų jau išspręstas, jei JAV būtų vadovavęsi kitokiais principais ir vedę kitokią politiką vis-a-vis SS-gos.

Tačiau praeities nepakeisim. Nepakeisim ir šiandienos faktų. Helsinkio "pintinė" yra faktas. Yra ir kai kurių kitų faktų.

Kaip jau minėjau, galima nesutikti su Helsinkio baigiamuoju aktu bei jo intencijomis, jo interpretacijomis ar net

jo moraliniu pamušalu, tačiau faktas, kad kaip ginklas jis jau yra atsiekęs tam tikrų laimėjimų demokratiniams Vakarams ir pavergtajai Lietuvai bei kitiems pavergtiesiems kraštams.

Mano galva, tokiais laimėjimais arba bent laimėjimų užuomazgomis galima laikyti:

— Žmogaus teisių minties suaktualinimą visame pasaulyje.
— Nobelio premijos paskyrimą Amnesty International ir tuo pačiu moralinę paspirtį tai organizacijai, kuri ypatingai remia kalinius už geležinės uždangos.
— Prez Carterio žmogaus teisių akcentavimą (maniau ir manau, kad Helsinkio akordai jame sustiprino jo paties žmogaus teisių savisąmonę ir paskatino teisių klausimą integruoti politinės strategijos viršūnėn).
— Helsinkio susitarimų vykdymui remti komitetų susikūrimą ir veiklą Rusijoje ir jos pavergtuose kraštuose.
— Vengrijos ir Lenkijos vyriausybių politikos šiokį tokį sušvelnėjimą žmogaus teisių srityje.
— Pasipriešinimo sustiprėjimą pavergtoje Lietuvoje, pasireiškiantį savilaidinės spaudos kiekybe: LKB Kronika, Aušra, Varpu, Tiesos Keliu; Helsinkio susitarimų vykdymui remti Lietuvos visuomeninės grupės veikla, Sadūnaitės situacijos pagerėjimu ir t.t.

Iš šio taško žiūrint, ALTos nusistatymas akto pasirašymo pasėkoje kilusiame triukšme mūsų spaudoje ir visuomenėje buvo išmintingas ir diplomatiškas.

Juk jei diplomatijos tikslas yra maksimizuoti galimybes, išeinant iš esamų sąlygų, tai mūsų atvejyje, kai mes savo diplomatinės veiklos negalime paremti militarine jėga, išnaudojimas net ir pačių nepalankiausių sąlygų yra pats tiksliausias būdas savo uždaviniams vykdyti.

Bandymas galimai nepalankią situaciją panaudoti savo tikslui siekti reiškia politinio subrendimo ir diplomatinio rafinuotumo konvergenciją. Juk tai skiriasi kaip diena nuo nakties nuo tos akcijos, kurios, deja, buvo ir kuri iš vienos pusės stengte stengėsi Helsinkio provizas interpretuoti Brežnevo politiniais terminais ir jo sampratos rėmuose, o kartu ir parodant savo diplomatinę "klasę", viešai pasmerkiant tiek JAV vyriausybę, tiek net Vatikaną, apkaltinant

abi institucijas skaudžiais nusikaltimais. Toks elgesys netiko nei toms organizacijoms, nei jų vadovams.

IV. Ateities perspektyvos

Jei Helsinkio aktas yra ginklas, tai ne tik dėl to, kad kai kurie jo paragrafai jį tokiu padaro, bet dar ir dėl to, kad Belgradas, o po jo dar kas kitas (Viena? Madridas?) vis iš naujo žvelgs į tuos paragrafus ir žiūrės, ar jie dar gyvi, veiksmingi, ar tik negyvos raidės, negyvam pergamente, kaip daugumas Sovietų pasirašytų dokumentų. Helsinkio aktas ir Belgrado konferencija yra tarptautinės politikos faktai, vienu ar kitu būdu liečią tiek pavergėją SS, tiek pavergtąją Lietuvą, tiek kovojančią išeiviją. Sunku šiandien pasakyti, ar šie du faktoriai ilgesnėje perspektyvoje bus labai svarbūs, ar mažiau svarbūs, o gal ir visai nesvarbūs. Tačiau jau šiandien jie pakeitė ano minėto trikampio tiek atskirų "kampų"-kraštų vidines sąlygas, tiek tarpusavio įtampos laipsnį.

Man todėl menasi, kad Helsinkio-Belgrado įkandin būtina visų pirmiausiai susivokti naujųjų įvykių gausoje, suprasti jų reikšmę, prasmę, įtaką kraštui bei mūsų darbo krypčiai.

Gal dar būtiniau pažvelgti į anas trikampio šalis: SS, pavergtąją Lietuvą ir išeiviją analisto akimis ateinančių dešimties metų būvyje.

1. Sovietų Sąjunga

SS-gai ateinantis dešimtmetis bus ypatingai svarbus.

A. Visų pirmiausiai, gilioje esmėje komunizmas nėra pasikeitęs ir nesikeis ateityje nei per nago juodymą: nesikeis jo tikslai, pagrindiniai uždaviniai, filosofija, ideologija, gyvenimožiūra.

Nežiūrint detantės, Helsinkio, Belgrado ar dar kitokių vidinių ar išorinių fenomenų, Kremlius nėra nustojęs siekęs pasaulio dominacijos. Tą 1977 m. rugsėjo mėn. pareiškė Brežnevas, sakydamas, kad "beveik nėra to kampo pasaulyje, kuris būtų šalia Sovietų interesų ir įtakos sferos".

Keli faktai:

— Afrikos ir kitų "trečiojo pasaulio" regionų revoliuciniai sukrėtimai yra sukeliami ir palaikomi tik Sovietų ginklais ir pinigais.

— Sovietų karinis laivynas dar vis didinamas. Jau ne-

trukus jis prilygs JAV laivynui Pacifiko, Atlanto ir Indijos vandenynuose.

— Sutartys, ekonominė pagalba ir aktyvi diplomatinė veikla stiprina Kremliaus įtaką mažiau ekonomiškai išsivysčiusiuose kraštuose.

— Sovietų armijos šiandien valdo didesnę imperiją Vidurio ir Rytų Europoje negu bet kurio caro laikais. SS yra vienintelė šiandienos kolonijinė valstybė, o Kremlius iki šiai dienai išnaudoja visus proginius, karinius, politinius ir diplomatinius taikinius — "targets of opportunity".

Kas todėl mano, kad Maskva varžysis sutriuškinti bet kokį rimtesnį nepaklusnumą satelituose ar savo imperijoje — skaudžiai klysta.

B. Iš kitos pusės klysta ir tie, kurie bando tikėti vadinamu eurokomunizmu (tai vieno jugoslavų žurnalisto nukaltas terminas). Šis komunizmo obuolys netoli nuriedėjęs nuo raudonosios obelies. Kelios pastabos:

— Anksčiau geležinė siena per Europą ir Aziją — nuo Berlyno iki Pacifiko buvo nutiesta tankais ir durtuvais; dabar komunistai bando užkariauti civilizuotos V. Europos protus idėjine (ideologine) politine invazija. Vieton tanko — detantė!

— Neužmirškite, jog niekad istorijoje jokio krašto komunistų partija nesidalino ir nesidalina valdžia ir galia su kitomis politinėmis partijomis.

— Niekada istorijoje jokia komunistų partija neišsivystė nei viduje nei išvystė valdančiame krašte demokratijos.

— Atydžiau pastudijavus prancūzų bei italų komunistų partijas, aiškiai matyti iš jų pačių raštų, jog jos nėra esmėje nei trupučio pasikeitę per dešimtmečius.

— Dar daugiau. Prieš 20-30 metų tuolaikinių V. Europos (o ir Rytų Europos) komunistų vadų kalbos yra beveik žodis žodin tos pačios, kurias šiandien girdime iš jų palikuonių. Tačiau tos kalbos nesustabdė nei Poznanės, nei Budapešto, nei Pragos; neuždarė nei Gulago salyno likučių, nei psichiatrinių ligoninių; nenuvertė Berlyno sienos ... (Plg. Henry Kissinger, NBC Interview, 1.13.78).

Mūsų bendradarbiavimo su pavergėjais apologetai turėtų daugiau šiais klausimais pamąstyti.

Dar keletas pavyzdžių:

— 1977 m. lapkričio 21 d. buvęs JAV gynybos sekretorius Melvin Laird pareiškė, kad sovietai nuo pat Strateginių Ginklų Apribojimo Sutarties (SALT) pasirašymo sistemingai laužė jos nuostatus.

— Solženicyno raštai ir kalbos liudija komunizmo imperialistinius tikslus bei nežmoniškus metodus.

— Pats disidencijos faktas liudija nesiliaujančią vergiją Kremliaus imperijoje.

C. Iš kitos pusės yra dalykų žmogaus ir jo telkinių gyvenime ir struktūroje, kurie nepriklauso jo valios. Jie gali keistis ir kaip paprastai keičiasi. Keisis ir kai kurie sovietiniai faktoriai:

— Visų pirmiausiai keisis personalinė Kremliaus vadų sudėtis. Jau dabar patys svarbiausi Kremliaus scenos aktoriai yra senyvo amžiaus. Po ateinančių dešimties metų 80 procentų jų jau scenoje nebebus. Kas jų vietas užims — ir įdomu, ir svarbu. Dr. Štromas sako, kad sovietinėje imperijoje nėra komunistų. Gal ir nėra, bet greičiau tai bent kiek per optimistiškas teigimas. O gal semantiškas teiginys, reikalingas tikslesnio išsiaiškinimo. Vienaip ar kitaip svarbu kas scenoje bus: valdančios partijos ideologai, gal technokratai, gal generolai, gal amerikietiški "menagerių" tipai?

— Nuo to priklausys ir satelitų vadų asmeninė sudėtis. Ir jų nei vieno jau nebus. Bus kiti. Koki?

D. Ateinanti dekada bus žymi ekonominiais sunkumais. Ženklai jau šiandien aiškiai matomi. Ekonominio augimo sulėtėjimas jau visai nepaslepiamas.

— Darbo jėgos skaičius mažta, mažėjant darbininkijos migracijai iš kaimų į miestus.

— Kapitalo produktingumo augimas yra sulėtėjęs.

— Žemės ūkis ir toliau yra neproduktingas ir nepatikimas produkcijos kvaliteto prasme.

— Yra sumažėjęs kapacitetas įsigyti pasaulinės ("kietosios") valiutos technologijos importui ir javų pirkimui finansuoti.

Tai tik keturių sakinių santrauka ilgesnės ir gilios studijos apie sovietų ekonomines problemas ir prospektus, paruoštos CIA (Directotare of Inteligence) 1977 m. liepos mėn. JAV Kongresui.

Stansfield Turner, CIA direktorius, Kongrese 1977 m. birželio 23 d. pateikė dar kelias priežastis:

— Pagrindinių žaliavų trūkumas, ypač alyvos.
— Gimimų sumažėjimas tarp 1960 ir 1970 m.
— Azijatų nenoras keltis į pramoninius šiaurės rajonus.
— Rytų Bloko "išlaikymo" kaina. Rytų Blokas jau šiandien V. Europai skolingas $30 bilijonų. Skolos didins kredito krizę. Žinoma, ir valiutos, apie ką jau kalbėjau.

Tų pačių išvadų priėjo ir Defense Inteligence Agency, kurios direktorius Armijos Gen. Wilson, liudydamas Kongrese, 1977 m. birželio 30 d. tą pabrėžė.

Yra ir nemažai kitų, faktais paremtų, davinių: studijų ir pan., rodančių vis tą patį.

Šie ekonominiai sunkumai, ne tik sąlygos:

— Sovietų energijos naudojimą,
— Importą iš Vakarų,
— Santykius su Rytų ir Vidurio Europa bei
— ginkluotų pajėgų dydį,

trukdys Kremliui siekti trijų pagrindinių uždavinių, kurių jie sėkmingai siekė per eilę metų:

— pasivyti JAV karinėje srityje,
— siekti pramoninės bazės išplėtimo, ir
— patenkinti bent minimalius vartotojų pagerinto gyvenimo ir socialinės apsaugos lūkesčius.

Pagaliau gilėjanti ekonominė krizė didins galimybes:

— karinio konflikto,
— revoliucinių konvulsijų,
— etninių ir rasinių neramumų,
— išsilaisvinimo sąjūdžių kovos.

E. Žvilgsnis į netolimą sovietinę ateitį nebūtų pilnas be suvokimo komunistinės disintegracijos galimybės. Šiuo klausimu esama ir labai rimtų minčių ir net aiškesnių ženklų.

— Dr. Aleksandras Štromas, kuris yra įsitikinęs, jog Kremliaus imperijoje jau nebelikę komunistų, savo paskaitoje Čikagoje, berods praeitų metų gale, sovietinės hegemonijos pabaigą SS mato ateisiant netrukus ir mano, kad tas galas gali ateiti viename iš trijų scenarijų: Čekoslovakijos pavyzdžio, Portugalijos perversmo ir Ispanijos diktatūros pabaigos. Abu Dr. Štromo teiginiai — apie komunistų nebuvimą sovietijoje ir jo greitą galą yra optimistiški ir, nors

rimtai grindžiami, atrodo kiek per optimistiški. Iš kitos pusės, abu teiginiai nėra ir tik jo vieno mintijimas.

— US News & World Report prieš kurį laiką pakartojo mums jau žinomą faktą, kad ypač jaunimo tarpe sovietijoje komunizmu domėjimosi vietą užėmė dėmesys viskam kas vakarietiška, net kas trivialu. Gi V. Europos komunistų jaunimo tarpe šis nuobodulys vienur išvirto į dėmesį demokratinėms idėjoms ir praktikai kitur terorui. (Iš tikrųjų panašūs reiškiniai pastebimi apskritai V. Europos jaunime). Kuo šis nuobodulys toliau reikšis, ir svarbu, ir įdomu.

— Bernard Levin, žinomas britų publicistas ir komentatorius prieš kurį laiko Londono "Times" ilgesniu ir išskirtinai gerai išmąstytu bei pagrįstu straipsniu atsakė į savo paties pasistatytą klausimą: "ar aš tikiu, kad naujoji rusiškoji revoliucija yra neišvengiama ir ji ateis greičiau, negu mes drįstame tikėti!?" Jo atsakymas — jokios abejonės!

2. *Pavergtoji Lietuva*

Bandant nors ir labai atsargiai žvelgti į pavergtosios tėvynės ateinantį dešimtmetį, kai kurie bruožai ryškesni, kai kurie sunkiau įžvelgiami. Analizuojant pastarųjų kelių metų pavergtos Lietuvos gyvenimą, ateities keliuose galima įžvelgti ir pragiedrulių, ir šešėlių:

A. Pragiedruliai:

— Disidencija stiprės, o su ja laisvėjimo procesas nors ir labai pamažu.

— Ir toliau bus leidžiama pogrindinė, savilaidinė spauda.

— Sustiprės pogrindžio organizacijų veikla. (Jų yra ir dabar).

— Ekonominis gyvenimas pagerės. (Iš tikrųjų tai nebūtinai vien tik pragiedrulys, kaip matome iš mūsų pačių gyvenimo. Materialinis turtėjimas gali reikšti dvasinį menkėjimą).

B. Šešėliai:

— Drastiškas kunigų sumažėjimas gali pakenkti Lietuvos Bažnyčiai ir tautai.

— Girtuokliavimas gali pasidaryti masine problema.

— Jaunimo domėjimasis Vakarų trivialumais gali kenkti

jo idėjiniam auklėjimui.

— Gausės ir mišrių šeimų sudarymas.

Tai tik keli pavyzdžiai. Iš esmės šiuo laiku ir artimoje ateityje kiekviena vergijos diena neša pavergtai tautai didelius nuostolius.

3. Išeivija

Ilgesniu žvilgsniu pažvelgėme į SS ateinantį dešimtmetį. Keliais sakiniais aptarėme pavergtos Lietuvos artimos ateities galimą kelią. Aš bent asmeniškai įsitikinęs, kad ateinanti dekada bus svarbi didžiais įvykiais, liečiančiais pavergtą tėvynę. Sekantis klausimas todėl: ar išeivija yra pasiruošusi suvaidinti savo vaidmenį toje ateities dramoje? Gal jis nebus didelis, bet kartais maži vaidmenys yra lygiai svarbūs kaip dideli.

Telegrafišku stilium pažiūrėkime į šiandienos mūsų daugiau visuomeninio-politinio pobūdžio problemas ir kai kuriuos pasiūlymus jas bandyti spręsti.

A. Šiandienos problemos:

— Nutautimas,
— Mokinių mažėjimas lituanistinėse mokyklose,
— Parapijų mažėjimas ir išnykimas,
— Knygų mažėjimas,
— LB vadovybės problemos,
— Darbo padalos reikalai,
— Aukų rinkimo nereguliarumai,
— Spaudos vargai.

Nekalbu čia apie mažiau visuomeninės prigimties, bet gal dargi svarbesnes problemas:

— Mišrias vedybas,
— Divorsus,
— Girtavimą,
— Jaunime plintantį narkotikų vartojimą,
— Mažesnį studijuojančio jaunimo procentą,
— Mažesnį jaunimo religinį subrendimą,
— Pareigos jausmo atbukimą,
— Materializmo ir savanaudiško individualizmo įsigalėjimą,
— Dosnumo bendriems reikalams sumažėjimą.

Tiesa, galėčiau surasti ir visą eilę išskirtinai gražių faktų, tam tikra prasme atsveriančių čia minėtas problemas ar jų užuomazgas. Vienok, mano tikslas pasiūlyti kai kurių min-

čių problemų išsprendžiui, bet ne savo pačių pasiliaupsinimui.

B. Mintys problemų išsprendžiui

Kaip keisis sovietinė realybė bei pavergtosios tėvynės buitis, taip neliks nesikeitęs ir išeivijos veidas:

— Vyresnioji karta visiškai pasitrauks iš visuomeninio gyvenimo.

— Pensijos amžiaus pradės sulaukti gimusieji pirmaisiais nepriklausomybės metais.

— Visas vadovaujančias vietas užims laisvos Lietuvos jau net nebeatsimeną lietuviai.

— Kūrybingiausiame amžiuje bus jau Amerikoje gimę lietuviai.

Šie trys faktai: SS, pavergtosios Lietuvos ir išeivijos kitimas todėl įgalina, o gal net įpareigoja išeiviją jau dabar bandyti ieškoti sunkiai sprendžiamoms problemoms naujų, gal radikalių, o tikrai kūrybingų ir prasmingų sprendimų.

— Visų pirmiausiai aš esu giliai įsitikinęs, jog būtina, kad VLIKas, ALTa ir LB pakeistų savo vidines, organizacines struktūras. Tai reikėtų atlikti tokiu būdu, kad nebūtų pažeista nei vienos institucijos prigimtis, sudarytos kuo plačiausiai sąlygos plačiausiai visuomenės konsolidacijai ir nustatytos jų saveikos gairės.

— Būtina, kad visos trys institucijos priimtų ir ilgesnės trukmės strateginį veiklos planą.

— Skubiai reikalinga spręsti Lietuvos diplomatinių postų išlaikymo ir stiprinimo klausimą; kartu čia spręstinas racionalus Lietuvos fondų naudojimas bei eventualus jų papildymas. Iš kitos pusės, džiaugdamiesi garbės konsulo paskyrimo faktu, neužmirškime, jog tai nėra nei diplomatinės nei konsularinės problemos galutinis išsprendimas.

— Tęsti ir plėsti diplomatinę veiklą. Turiu galvoje VLIKą ir ALTą. Nepasisekimai negali mūsų stabdyti, nes toji veikla yra labai svarbi.

— Leisti aukštos klasės kad ir LITHUANIAN AFFAIRS vardu anglų kalba politinį žurnalą.

— Kuo skubiausiai įsteigti Demokratijų Studijų Institutą ir pavesti jam vykdyti keturis pagrindinius uždavinius:

- kurti autentiškus lietuviškos politinės, kultūrinės, sociali-

nės, ūkinės demokratijos prototipus, teorijas, modelius;
- organizuoti antikomunistines studijas, ruošti medžiagą, talkinti veiklos organizacijoms ir t.t.;
- Aktualinti žmogaus teisių problematiką išeivijoje ir visomis išgalėmis remti atskirų žmogaus teisių kovos vienetų veiklą;
- Ugdyti demokratinę sąmonę ir demokratinių principų studijas.

(Tokis institutas galėtų būti finansuojamas bendrai Tautos Fondo, ALTos, LB ir Lietuvių Fondo bei dirbti kartu su LKMA, Baltų Mokslo D-ja, Lituanistikos In-tu ir pan.)

— Reikia visiškai nauju žvilgsniu pažiūrėti į mūsų santykius su jaunimu:
- Degantis reikalas yra jaunimo idėjinio švietimo ir auklėjimo stiprinimas;
- Reikia atskleisti jaunimui siekiamos Lietuvos vaizdą-viziją;
- Reikia atskleisti jam lietuviškojo valstybingumo istoriją bei ugdyti jo politinę sąmonę.

Šioje vietoje negaliu neužsiminti vieno išeivijos fenomeno, kuris, mano galva, beveik lygus nusikaltimui. Mažų mažiausiai ateities istorikas, žvelgdamas į šiandienos išeiviją, laikys šį fenomeną didele, gal pačia didžiausia klaida.

Šis fenomenas — tai daugelio mūsų vad. kultūrininkų politikos neigimas, ypač jaunimo nuo jos grąsymas. Tas vyksta jau daug metų ir tam yra labai, jų manymu, gerų priežasčių. Iš tikrųjų gi ar vakar, ar šiandien beveik kiekvieno jaunimo pasispardymo priekyje stovėjo ir stovi politiškai atviri jaunuoliai, ne politiniai užsidarėliai?

iš tikrųjų krikščioniškasis humanizmas į politiką žiūri kaip į veiklą, kuri yra per excellence civilizacijos ir kultūros veikla... Evangelijos apreiškime glūdi visa eilė politinių minčių. Argi ne politikos kilnus tikslas apreikšti ir realizuoti jas istorijoje?

Politika yra mūsosios civilizacijos dukra. Argi ne protingiau būtų, užuot politiką profanavus, surasti autentišką, lietuvišką politinį polėkį, kuris suteiktų lietuviškajam valstybingumui pačias gražiausias, teisingiausias ir tiksliausias formas, siekiant viešojo gėrio.

Man visuomet menasi J. Lacroix teiginys: "Kur poli-

tinis pojūtis silpnėjo, ten civilizacijos buvo pakeliui į išnykimą".

- Pagaliau būtina jaunimą įtraukti į prasmingą veiklą atsakingose pareigose, atitinkančiose jo įsigytą patyrimą. Tai gali įgalinti aukščiau minėtos naujos struktūros.
  - — Pats laikas domėtis ir ateities federalinėmis galimybėmis. Federalinės idėjos studijavimas jokiu būdu nėra per ankstyvas.
  - — Galiausiai reikia įtakoti visuomenę, spaudą, organizacijas didesnei laisvinimo darbo akcijai, daugiau dėmesio kreipti į teisingą politikos vietos supratimą išeivijoje, tvarkos imperatyvą ir pan. Šioje vietoje atmintini du dalykai:
- Vienas, būtina teisingai suprasti savo pajėgumą; jo nei mažinti, nei pervertinti.
- Antras, kreipti daugiau dėmesio į veiklos taktikos klausimus. Bet kokio tikslo siekiant, visuomet yra keli keliai, bet visuomet tik vienas tiksliausias. Išankstinis apmąstymas padės tą kelią surasti.

V. *Užbaigos mintys*

Pavergtoji tauta nuo pirmosios okupacijos dienos yra pasiekusi tiesiog milžiniškų laimėjimų. Ir mes išeivija-diaspora galim pasididžiuoti kai kuriais laimėjimais. Tačiau niekuomet neužmirškime, jog mūsų laimėjimai, kol laisvė užgniaužta ir nepriklausomybė sugniuždyta, yra visuomet tik preliudas. Mūsų darbas dar nebaigtas.

Helsinkio aktas, deja, nėra laimėjimas, bet mes ne tik galime, bet ir turime jį išnaudoti kaip ginklą mūsų nesibaigiančioje kovoje. Kovas laimi nebūtinai tik stiprieji, bet ir gudrieji.

1978.II.5

"Politinės išeivijos veiklą gali kliudyti ir silpninti tik jos pačios susiskaldymas Lietuvos laisvinimo darbe. Tokio liūdno reiškinio, deja, susilaukėm".

M. Krupavičius

Vysk. J. Labukas-Matulaitis su popiežium Paulium VI paskutinėje audiencijoje prieš jų abiejų mirtį (1978.VI.8).

KANKINIAI NEMIRŠTA

A.A. vysk. dr. Juozas Labukas — Matulaitis

IGN. URBONAS

Spaudoje buvo paskelbta net kelios skirtingos vysk. J. Labuko mirties datos, bet, atrodo, gegužės 28 d. — yra tikroji. Šią datą paskelbė ir Vatikanas savo telegramoje pasaulio vyskupams. Vysk. Labukas-Matulaitis mirė, eidamas 86 metus ir kunigavęs lygiai 61 metus. Jo paties prašymu, jis buvo palaidotas Šiluvoje prie bažnyčios, kuri jo rūpesčiu pop. Pauliaus VI buvo pakelta į bazilikos rangą.

Jaunystė ir studijos

Jo netrumpas gyvenimas glaudžiai jungėsi su visos lietuvių tautos likimu — dvidešimt dveji metai laisvės ir kū-

rybos, o kiti — pilni vargų, paniekinimų ir kančių okupacijose.

Vysk. Juozas Labukas-Matulaitis gimė 1894 m. sausio 19 d. Gireikonių km. (Liet. Encik. kaimo vardas yra klaidingas), Butrimonių valsč., Alytaus apskr. Tuo metu jo tėvas buvo išvykęs į *Ameriką*, ir motina su 6 mėn. kūdikiu išvyko pas tėvą į Scrantoną, Pa. Po ketverių metų su tėvais jis grįžo atgal į Gireikonis. Lankė Butrimonių, Punios ir Jiezno pradžios mokyklas, Vilniaus gimnaziją ir, baigęs Vilniaus kunigų seminariją, 1918 m. gegužės 26 d. buvo įšventintas kunigu. Vikaro pareigas ėjo Žasliuose ir Kalesnykuose. 1920-22 m. buvo lietuvių ir lenkų gimnazijų kapelionu Švenčionyse. Lietuvių gimnazijoje, be religijos, dar dėstė lietuvių ir lotynų kalbas. Švenčionyse daug dirbo su liet. organizacijomis, įsteigė liet. knygyną ir dvi vaikų prieglaudas, kurias savo rūpesčiu ir išlaikė.

Vilniaus vysk. Jurgis Matulaitis, pastebėjęs Labuko gabumus mokslui ir socialinei veiklai, pasiuntė jį į užsienį studijuoti sociologijos. 1922 m. įstojo į Miunsterio un-tą Vokietijoje. Pagrindinė studijų šaka — sociologija, o šalutinės — teisė, ekonominė administracija ir filosofija. Po metų jis persikėlė į Wuerzburgo universitetą, o dar po metų, kad išmoktų ir prancūzų kalbą, persikėlė į Friburgo un-tą Šveicarijoje. Šį un-tą per dvejus metus baigė (1926 m.) sociologijos daktaro laipsniu. Disertaciją parašė vokiečių k.: "Die Versicherung der Arbeiter in Baltischen Staaten".

1926 m. Labukas grįžta į Lietuvą, gerai pasiruošęs sociologijoje, administracijoje, filisofijoje, laisvai naudodamas penkias svetimas kalbas: rusų, lenkų, vokiečių, prancūzų ir lotynų.

Vysk. J. Kuktai jis buvo tiesiog Dievo palaima, organizuojant beveik iš nieko naują Kaišiadorių vyskupijos administraciją. Jis paskiriamas vyskupijos kancleriu, o po dviejų metų generalvikaru. Labuko sumanumu, darbu ir pastangomis nusausintame raiste buvo išaugintas gražus sodas, pastatyti vyskupijos namai ir katedra Kaišiadoryse ir kunigų poilsio namai "Tulpė" Birštone. Ir tik Labuko administraciniai gabumai galėjo tai atlikti vyskupijoje, kuriai buvo nutraukta valstybės finansinė parama. Tai buvo padaryta tik Kaišiadorių vyskupijai, kuri buvo pati neturtingiausia. Buvo mokama tik alga vyskupui ir sekretoriui. Todėl vyskupo alga buvo padalinama kūrijos tarnautojams, o vysk. Kukta

gyveno kukliai ir mirė neturtingas. Atostogų jis niekad neėmė, o tik vykdamas į vyskupų konferencijas Kaunan, visada paprašydavo pas Labuką 50 litų. 1942 m., mirus vysk. J. Kuktai, Labukas, kaip kapitulinis vikaras, valdė vyskupiją apie metus, kol vyskupu ordinaru buvo paskirtas vysk. Teofilius Matulionis. Prie naujojo vyskupo ėjo tas pačias generalvikaro pareigas.

Kalinio keliu

Artėjant antrajai bolševikų okupacijai, 1944 m. Labukui buvo siūloma trauktis į Vakarus, bet jis atsisakė.

1946 m. gruodžio 18 d. dienos metu, po pietų, prel. Labukas su vysk. Matulioniu Sovietų saugumo buvo areštuoti, duodant 10 min. laiko pasiruošti kelionei; bet ir tų dešimt minučių nelaukė, išvedė anksčiau. Labukas norėjo užsidėti šiltas kojines, bet suspėjo užsidėti tik vieną, o kitą turėjo įsidėti į kišenę. Saugumas labai skubėjo, matyt, bijojo partizanų. Lauke stovėjo sunkvežimis su kareiviais ir kulkosvaidžiais viršuje ant kampų. Juos pasodino ant suolo tarp tų kareivių ir užmetė ant jų brezentą, kad jų kas neatpažintų. Pakelėj, artėjant prie Žiežmarių, vysk. Matulionis pasiūlė Labukui atlikti vienas pas kitą išpažintį. Palydovai, išgirdę kalbant, perskyrė juos kitu brezentu ir maišais. Vilniaus kalėjime tardė 6 mėnesius, kai kada net tris kartus tą pačią naktį. Siūlė jam laisvę už sutikimą jiems "tarnauti", bet jis griežtai atsisakė ir pasirinko — Sibirą, kančias ir mirtį, nes sugrįžti iš Sibiro nesitikėjo. Prel. Labuką nuteisė 10 metų Sibiran neva už pamokslų sakymą prieš valdžią, kurių Labukas niekad nesakė.

Prieš išvykstant į Sibirą, vienoje kameroje jis sutiko savo vyskupijos kunigus, kurie irgi jau buvo nuteisti į Sibirą. Tai buvo kan. Matas Cijunaitis, kun. Vaitiekus Želnis, kun. Juozas Stasiūnas ir kiti. 1947 m. gegužės mėn. pabaigoje juos varė dienos metu Vilniaus gatvėmis pėsčius į geležinkelio stotį. Jie buvo su sutanomis. Kan. Cijunaitis tik po sunkios operacijos, negalėjo eiti, tai jį du kaliniai beveik pusiau nešė už rankų. Praeiviai šaligatviuose, juos atpažinę, vieni atsargiai pamojuodavo ranka, kiti šluostėsi ašaras . . .

Kazakstane juos išskirstė. Kun. Želnis atsisveikindamas įdavė Labukui 10 rublių, kurie vėliau jam buvo labai reikalingi, nes Labukas nebesuspėjo pasiimti nei vieno rublio.

Rk 246-5447

Lietuvos Valst. Respublikinė Biblioteka

Lageryje buvo sunkios dienos. Sunkus darbas ir badas išsėmė Labuko jėgas, ir vieną dieną jis, sukritęs šaltyje, laukė mirties. Tik lyg stebuklu — priėjo prie jo senutė kalinė rusė, kuri šlavė lagerio raštinę, ir jam tarė: "Pats atrodai esi mokytas žmogus; aš girdėjau, kad raštinėje jiems reikia skaičiuotojo, eik, gal tu gausi tą darbą, nes čia tai tikrai mirsi". Labukas prisiminė, kad jis neturi akinių, o be jų nematys rašto. Senutė nurodė, kad čia yra daktaras, kuris turi senus atliekamus akinius, gal tiks. Labukas daktarui už tuos akinius atidavė savo paskutinius aulinius batus, tuos Želnio 10 rublių, bet dar neužteko. Todėl jis kasdien savo duonos pusę porcijos parduodavo, iki surinko reikalingą sumą ir tuos akinius gavo. Su jais raštinėje išlaikė "egzaminus" ir gavo tą darbą. Taip išliko gyvas.

Dienos su prez. A. Stulginskiu

Grįžęs 1956 m. į Lietuvą, laikinai buvo apsistojęs pas savo draugą kunigą Raseiniuose. Vėliau buvo pakviestas profesoriauti vienintelėje kunigų seminarijoje Kaune, kurioje dėstė kanonų teisę, patristinę literatūrą, lotynų ir prancūzų kalbas. Labai suvaržytose sąlygose dirbo ištisą dešimtmetį. Darbo sąlygos buvo sunkios, bet tuo metu, laimingu sutapimu, jis turėjo labai mielą ir gerą draugą, su kuriuo galėjo pasiguosti savo likimu. Jis gyveno kaimynystėje, toje pačioje gatvėje, Vilijampolėje, su buv. presidentu Aleksandru Stulginskiu, kuris irgi buvo ką tik grįžęs iš Sibiro. Jie susitikdavo kasdien, pasidalindavo dienos žiniomis, mintimis, ir pasiguosdavo savo ir Lietuvos likimu. Kartą Labukas jam sako: "mes gyvenam Paties gatvėje, nes anksčiau ši gatvė vadinosi — prezidento Stulginskio gatvė". Stulginskis kiek nustebęs ir nusišypsojęs tarė: "Ir nežinojau, kad tokia buvo". Stulginskis labai artimai draugavo iki mirties su diplomatu Petru Klimu, kuris buvo grįžęs iš Sibiro su palaužta sveikata. Stulginskis jį kasdien lankė, guodė ir kuo galėjo padėjo. Šių dviejų Nepriklausomybės Akto signatarų, Lietuvos kūrėjų ir kankinių, likime atsispindėjo visos Lietuvos likimas. Jie abu kūrė nepriklausomą Lietuvą, abu ėjo aukštas pareigas laisvės dienomis, abu ėjo kalinių kryžiaus ir kančių kelius, ir abu sugrįžo savo žemėje baigti gyvenimo. Lietuvos "laisvės ąžuolai" — atsigulė savo mylimoje žemėje prie amžinųjų Lietuvos ąžuolų... Klimas mirė pirma ir Stulginskis jį palaidojo. Jis pasakojo Labukui, kad, nuvykęs į

Klimo laidotuves, rado lauke prie namo gatvėje minią žmonių. Stulginskis, atsistojęs gale minios, savo širdyje gailėjosi, kad negalėsiąs prieiti prie karsto ir paskutinį kartą pamatyti ir atsisveikinti savo draugą. Bet minia staiga atpažino Stulgisnskį ir tyloje persiskyrė, padarydama taką iki mirusiojo karsto. Stulginskiui juo einant, žmonės palenkė galvas ir savo akimis sužiuro į Stulginskį lyg prašydami — kalbėk! Šis susirinkusiųjų lietuvių elgesys ir mielojo draugo karstas labai sujaudino Stulginskį, ir jis, nors ir nemanęs kalbėti, su ašara akyse, pasakė kalbą.

Sunkiuoju vyskupo keliu

Kauno kapitula 1965 m. gegužės 8 d. išrinko Labuką kapituliariniu arkivyskupijos vikaru — administratoriumi. Kaip toks jis galėjo dalyvauti Vatikano II Santaryboje Romoje tų pačių metų spalio - lapkričio - gruodžio mėnesiais. Sesijai baigiantis prel. Labukas Vatikano buvo paklaustas — ar jis sutiktų būti konsekruotas vyskupu? Jo didžiausia baimė buvo, kad jo, kaip vyskupo, rusai gali neįsileisti į Lietuvą. Maskvos nebuvo atsiklausta, tik prel. Labukui buvo leista, jeigu jis to pageidautų, pačiam tai padaryti. Vieną dieną prieš konsekraciją, Labukas pranešė jį atlydėjusiems "žurnalistams" — Petrauskui ir Jaskelevičiui — o šie pranešė Maskvos atstovybei Romoje apie Labukui padarytą pasiūlymą. 1965 m. gruodžio 5 d. Romoje buvo gražus, šiltas, saulėtas sekmadienio rytas. Iš Maskvos nebuvo gauta jokio ženklo — nei leidimo, nei protesto. Kard. Carlo Confalonieri, asistuojant arkiv. Antonio Samore ir vysk. Stepanui Laszlo, Nek. Prasidėjimo misijonierių koplyčioje 9:30 val. ryte prel. Labuką konsekravo vyskupu.

Grįžęs iš Romos į Lietuvą, vysk. Labukas valdė Kauno ir Vilkaviškio vyskupijas trylika su puse metų — iki savo mirties. Tuo pačiu metu jis buvo ir Lietuvos bažnytinės provincijos pirmininkas. Tai buvo sunkios ir neramios vyskupavimo dienos. Šios vyskupo dienos, anot kun. dr. P. Gaidos, pareikalavo iš vysk. J. Labuko didelio apdairumo, atsparumo ir lankstumo. Iš vienos pusės jis visą laiką buvo spaudžiamas sovietinės valdžios varžyti religinį gyvenimą bei vykdyti barbariškas taisykles, iš kitos — skatinamas uoliųjų jų veikėjų stipriau priešintis persekiojančiai sovietinei valdžiai. Tai savos rūšies kankinio dalia, tikriau, nesuprasto kankinio, nes kaltino svetimieji ir įtarinėjo savieji. Vyko

maždaug panašiai, kaip jo pirmatakui vysk. Motiejui Valančiui. Sukilėliai kaltino Valančių už neprisidėjimą prie sukilimo, o generalgub. Muravjovas Vilniuje jam grąsino pakorimu už sukėlimo rėmimą.

Po šimto metų istorijos šaltiniai atskleidė Valančiaus didybę. Gal po šimto metų istorija atskleis ir vysk. J. Labuko veiklą, kankinio kančias, ir jo meilę Dievui, Bažnyčiai ir Lietuvai. Labukas niekad nebuvo svyruojantis principuose. Jis išlaikė gilų savo tikėjimą, nepalūžo net sunkiausiose sąlygose, liko ištikimas savo gimtajai Lietuvai ir Bažnyčiai. Viešai jis laviravo, tarėsi, derėjosi, kaip ir Valančius, su tais valdžios komisarais bei patikėtiniais. Gal nusileisdavo antraeiliuose dalykuose, kad išgelbėjus pagrindinius. Labuko veikla dar yra istorinė paslaptis. Tik kai kurie jam taikomi kaltinimai jau dabar yra žinomi kaip visiškai neteisingi, pav., kad jis siūlęs valdžios užverbuotus kunigus į vyskupus. Jis niekad tokių nesiūlė ir nei vieno tokio vyskupu nepadarė. Tie, kurie jį kaltina, nežino tikros padėties ir tiesos.

Kankiniai nemiršta

Vysk. Labukas, kaip asmuo, buvo labai kuklus, labai darbštus, ir gyveno taip pat kukliai. Nemėgo ištaigingumo ir pompos. Dirbo visada tyliai, nesireklamuodamas savo darbais. Lenkai dar kunigų seminarijoje jį vadino "lietuviškuoju kurmiu". Buvo didelis realistas, matematikas, ir viską sprendė, šaltai apgalvodamas. Širdies gilumoje buvo gailestingas ir aukojo visada be reklamos. Dažnas būdavo vaizdas, kai Kaišiadorių vyskupijos sodo takeliu, skubiu žingsniu eidamas, pasirodydavo didelis Lietuvos politikas, buv. min. pirm. dr. Leonas Bistras. Jis, išėjęs iš ministro pareigų, be darbo universitete, dar redagavo laikraštį "Rytas". Spaudai gi visur ir visada reikėjo lėšų. Jis ir atvykdavo pas Labuką paprašyti spaudai aukų. Labukas jį visada gražiai priimdavo, duodavo nemažą auką ir visada įgrąsindavo, gink Dieve, nepaskelbti spaudoje jo vardo ir aukos. Toks liko jis visą gyvenimą. Kukliai jis norėjo būti ir palaidotas: be gėlių, ir tai ne Kauno katedroje, o Žemaitijoje, Šiluvos bažnyčios šventoriuje. Jo kapas taps simboliniu Lietuvos kankinių kapu. Vysk. dr. Juozas Labukas — Matulaitis mirė, bet vyskupas kankinys — ne, nes kankiniai nemiršta. Jų kančios, jų ištikimybė didiesiems idealams, švies kaip žvaigždės ilgus šimtmečius ateities lietuvių kartoms.

BRAZDŽIONIO IŠTIKIMYBĖ SAVO, TAUTOS IR DIEVO DVASIAI

VYTAUTAS BAGDANAVIČIUS

Ne vaikų darbas giedoti,
Ne tiems vargšams čia lapauti.
Vaikų giesmės melagystės,
Ir mergaičių dainos tuščios.
Duok giesmę tik gudriajam,
Suole sėdinčiam duok dainą.

(Kalevala, 21 giesmė, 309-314 eil. Sabaliausko vertimas).

Brazdžionio poezija yra viena turtingiausių nepriklausomybės ir tremties laikotarpio dvasinių apraiškų. Ji yra tokia keleriopu atžvilgiu. Pirmiausia, ji yra labai stipri lietuviško tautiškumo išraiška. Bet, šalia to, ji turi savyje tokių dalykų, kurie nėra savaime suprantami tai visuomenei, kuriai Brazdžionis rašė. Joje yra paliudyta pastovi ištikimybė žmogaus savo paties dvasiniam išgyvenimui. Brazdžionis nėra svetimas sau pačiam. Jis yra savo paties realaus išgyvenimo poetas. Šalia to, jis su panašiu tvirtumu priima ir tuos išgyvenimus, kuriuos jis turi kaip religingas krikščionis. Jo krikščionybė yra ne praeinanti, bet pastovi jo gyvenimo forma.

Ši Brazdžionio poezijos studija yra ne kas daugiau, negu tos poezijos perskaitymas, leidžiant veikti toms idėjoms ir užuominoms, kurios pirmu pažvelgimu yra skaitytojo pastebimos. Mūsų dienų naujo literatūros kritikos mokslo kūrėjas Roman Ingarden, fenomenalistinės krypties filosofas, sako, kad, norint literatūrinį kūrinį pažinti ir vertinti, reikia jį patį skaityti (299 p.). Šis, rodos, banalus teigimas turi tą prasmę, kad įspėtų kritiką nuo ieškojimo kūrinyje savo atsineštinių idėjų ar pažiūrų pateisinimo ar iliustracijos.

Šalia to, Ingarden skelbia kitą, priešingos krypties, dėsnį. Meninę vertybę kūrinyje reikia kam nors atrasti. Tai yra skaitytojo uždavinys. Ta prasme meno kūrinys yra priklau-

somas nuo skaitytojų (295). Dėl to į meninę vertybę tenka žiūrėti kaip į santykinę vertybę, atsirandančią, bendradarbiaujant autoriui ir skaitytojui (294).

Meninis kūrinys, ypač poetinis kūrinys, palieka daug nepasakytų dalykų. Pasak Ingardeno, tuo ypač pasižymi moderni poezija (298). To mes nenorime sakyti apie Branzdžionį. Bet, pasak Ingardeno, net gera, mąstanti poezija palieka apsčiai nepasakytų dalykų (292). Tai kaip tik sudaro lauką pasireikšti mąstančiam skaitytojui (palyg. The Cognition of the Literary Work of Art, "Northwestern University Studies in Phenomenology & Existential Philosophy", 1973, Evanston).

Turėdami prieš akis tuos abu įspėjimus, vieną, kad mes skaitytume patį studijuojamą autorių, ir antrą, kad tas skaitymas nebūtų pasyvus, mes norime perskaityti visą Brazdžionio lyriką ir pateikti savo įspūdžius.

Viena aplinkybė galbūt ne be reikšmės toms pastaboms, kurias mes padarysime apie Brazdžionį, yra ta, kad mes pradėjome jį skaityti ne nuo pirmųjų jo poezijos rinkinių, o nuo rinkinio "Per pasaulį keliauja žmogus", išleisto 1943 m., kada poetas jau buvo savo kūryboje subrendęs. Ir toliau skaitėme iki jo kūrybos pabaigos. Po to grįžome į pirmuosius jo rinkinius. Skaitymui naudojomės 1943-49 m. jo poezijos rinktine. Skaičiai prie citatų žymi to leidinio puslapius. Tik paskutinį rinkinį "Vidudienio sodai" cituojame iš originalaus 1961 metų leidinio.

1. Pilnaprasmė tragika

Rinkiny "Per pasaulį keliauja žmogus" Bernardas Brazdžionis išgyvena plačią žmogaus skalę: nuo jo gilios rimties iki tragiško apkartimo ir apsivylimo savimi. Apkartimas yra išreikštas "Paskutiniame pasmerktojo miriop žodyje". Klasiškai giedria nuotaika alsuoja jo eilėraštis "Per pasaulį keliauja žmogus". Tas žmogus yra toks giedras ir ramus, kad poetas nematė jo nuvargusio. Jis eina skersai ir išilgai žemę ir ateiną į Nemuno šalį. Jis čia yra kieno nors atvedamas: "Nei kelių, nei dienų nesiklausęs, jis lig Nemuno klonių ateis" (161). Pastebėkime, kad Brazdžionio žmogus kelionę po pasaulį nepradeda iš Nemuno šalies, bet į čia ateina kaip į savo išsipildymo šalį. Tai yra būdinga Brazdžionio ir Nemuno šalies ir jo žmogaus sampratai. Čia,

jo supratimu, yra žmogiško gyvenimo pilnybė. Toks tai yra žmogus, kuriam mirus šio krašto kloniai ir kalneliai "verks kaip mirštančio karaliaus, susirinkę pas tuščius namus" (163). Antra vertus, poetas žino, kad žemė nėra pajėgi žmogui įvertinti. Ji sugeba tik linksmintis, kaip satyras, ir net nežada mirusio žmogaus atminti (164).

Nemuno šalyje ne viskas gerai. Čia yra negerovių, prieš kurias nesipriešina. Ir poetas apkaltina save, kad jis nemylėjo pakankamai tėvynės. Nors jis idėjų ir neišniekino, savo sąžinės nepardavė už gražius ir net savo širdyje kentė skausmą, matydamas tėvynėje vergijos apraiškų, tačiau realiai nieko nepadarė joms prašalinti. "Verkiau kaip kūdikis, bet nešaukiau prieš vėją . . . mačiau, kaip brolis broliui laisvę vagia, bet tylėjau . . . Mačiau, kaip skęsta lūšnos sielvarto klane . . . ir nešaukiau, Gana" (179-180). Tai yra visuomenininko sąžinės išpažinimas.

Po šitaip išgyvento kaltės išpažinimo žmogus nustemba, susitikdamas su Viešpačiu. Tas susitikimas yra nepaprastas savo paprastumu. Pati būdingoji jo išraiška yra ši: "O Viešpatie, nejau tai būtum Tu . . ." (168). Ši išraiška nėra svetima pamaldžiai praktikai. Susitikimą su Viešpačiu poetas tvirtai pasisavina. Jis yra susirūpinęs, kad šio išgyvenimo neprarastų, ir prašo: "Tik nepalik čia mūsų" (168). Poetas žino, kad šitoks išgyvenimas yra lengvai prarandamas; jis yra kaip "upelis, tekantis per kalnus ir per klonius". Apaštalas Petras po išgyvento dvasinio polėkio norėjo jį išlaikyti pasistatytose palapinėse. Brazdžionis nori verčiau, kad jis būtų nusineštas kartu. Jis sako: "nusinešk, tik nusinešk" (168). "Nuvesk ir mus ten, kur procesija nuėjo" (169).

Tačiau šis dvasinis polėkis neatitraukia poeto nuo šios tikrovės. Siauras idelistinis polėkis jam praeina. Pilną silpnybių žemišką tikrovę jis priima kaip savo veikimo lauką. Viešpatį jis išgyvena "kaip dieną žmogaus mirties take" (170). Ir tragiškoms moterims jis Kristaus vardu nori pasakyti: "Jei gyvos eisit jūs iš sumaisčių, pagundų ir kerų, neverkit dukterys, tai balsas — Aš esu" (171).

Žemiškoji kelionė poetui nėra lengvas uždavinys. Jis nekartą jaučiasi kaip keleivis, kuriam "iš drebančių rankų" yra išplėšta "ir našta ir lazda" (172). Poeto kelionei nepakanka vien lazdos: reikia ir naštos, be kurios kelionė būtų be prasmės. Tačiau ir tada, kai trūksta šių kelionės vertybių, poetas meldžia Dievą, kad jis galėtų eiti "giedras ir

ramus" (137). Jo malda berods yra išklausyta, nes rimtis jo neapleidžia keliaujant ir naktį, kuri jam, nors neregiui, išvirsta stebuklų pasauliu (167). Ši jo rimtis įgalina jį pasakyti įspėjimo žodį paklydusiems broliams: "Prieš stabus, nepažįstami broliai, pasiklydot pasauly šviesiam" (177). Jis nepagaili ir praktiško nurodymo tiems, kurie neranda Dievo. "Jūs jo ieškot rudenį, o jis pavasarį pro jus praėjo; jis per bangas, o jūs jį genatės (ir skęstate) per ledą" (181). (Čia kas nors galės prisiminti Salomėjos Neries eilėraštį apie bėgimą per lūžtantį ledą).

Pasakęs kietą ironišką žodį Dievo ieškantiems bedievišk0je šalnoje, poetas tačiau nėra patenkintas ir tokia religija, kuri yra tik kitų moralizavimas. Jis net skelbia galą "maldai, dūstančiai moraluos" (181).

Dar vieną žmogiškos dramos fazę iškelia poetui abejojanti gražuolė savo "kaži" ... (184). Iš abejonės kyla žudantys žiaurumai ir mirtis (183). Pavargusi malda geriau negu abejonė. Tai yra malda vidurnakčio tamsoje (186). Poetas tada pasijunta kaip nublukusi freska Florencijos bažnyčioje ir dreba baisaus šalčio krečiamas (187).

Kristaus vizija, gerai priimta, neša palaiminimą. Bet savo rinkinį Brazdžionis užbaigia tokia Kristaus vizija, kuri yra patekusi nemylinčion širdin. Tada ji pasirodo, kaip šalton širdin, šalton kaip ledas, mirę meilės žodžiai kritę". Jie, vietoje palaimos, neša "pasiutimo ... pabaigą".

Toks tragiškas yra Brazdžionio žmogaus vaizdas šiame rinkiny. Devynioliktame šimtmety pamaldžioje krikščioniškoje literatūroje susidarė pažiūra, kad krikščionybė neturi tragikos: ji turinti atsakymus į visus klausimus, dėl to krikščioniškos dramos tikslia prasme negali būti.

Bet iš tikrųjų tai yra labai nepilnas krikščionybės supratimas. Paimkime pvz. tokią krikščionybės sampratą, kuri yra išreikšta mišių "Credo". Ten yra pilnos skalės drama su tragiškais išgyvenimais, pravestais per įvairius veiksmus, ir su atomazga. Jei, pasak apaštalo Petro, mes esame Kristaus, ta pati išgyvenimų skalė dera ir mūsų gyvenimui. Apie šį Brazdžionio rinkinį galima pasakyti, kad jis turi savyje nepritemdytą, nesusiaurintą krikščioniško žmogaus gyvenimo vaizdą. Ir palaima ir kančia čia yra realios. Jos apima gyvenimą plačiai nuo jo dvasinių polėkių iki gilios palaimingos ir nepalaimingos tragikos.

2. *Skausmų žiedai*

1940-41 metų eilėraščiai yra sudužusio laivo nuotaikos. Toks yra ir šio rinkinio pavadinimas: "Iš sudužusio laivo". Lietuvos nepriklausomybė jau yra prarasta. Jam gaila, kad "nėra vietos žemėj žydinčiai gėlelei" (200). Autorius švelniai prikiša Viešpačiui: "Tu man žadėjai . . ." (201). Tačiau jis tiki, kad pažadas dar gali išsipildyti: "Bet Tu gali, gali iš po sniego žydėt, kaip žydi mūsų skausmo gėlės" (201). Nes "neteisybė greit pakyla, greitai žūna: jos nelaimina nei žemė, nei dangus" (205).

Belaukdamas užtekant pazarėlių vakaruos, poetas rūpinasi, kaip per atsiradusią bedugnę išsigelbėjimą pasieks kiti ir jis. "Bet kaip jiems per bedugnę šią baisią, kaip Tavęs pasiekti eiti man?" . . . (195). Čia galbūt yra užuomina apie pradedantį skęsti apaštalą Petrą, kai jis nori eiti į Kristų per bangas. Viena, kuo autorius yra tikras, tai kad nei jis, nei jo žmonės "siautėjimui vėtrų nesimels" (197). Lietuvos laukai neaugins tuščių kukalių. "Pažadų tuščių, nei svėrių, nei kukalių neaugins vaikams senų tėvų dirva" (219), nors tam tikrų piktžolių čia buvo privisę. Jos "tarė mes esame jūsų tauta" (221). Dabartinė krizė reiškiasi kaip visuomeninis valymas. Piktžolėms poetas sako: "Čia baigiasi jūsų beprotiškas kelias, skubėkite, bėkit, paklaikę vadai" (221). Vadų beprotybės išraiška yra ši: "Jie tarė: jūs turite tarnauti tautai. Jie tarė: mes esam jūsų tauta" (221). Žemė, išbarusi beprotiškus vadus, šitaip sako vargo trobelėms: "Ne pulsite, kelsitės, vargo trobelės, kaip auksas žerės jūsų skausmo žiedai" (221). Jungdamasis į pamišusių vadų ir žemės pokalbį, poetas tautos vardu pareiškia: "mes esame jūsų tauta" (221). Tai yra demokratiškumo išraiška. Tai nėra tas pat, kas vadai ir masė.

Autorius tiki, kad Lietuvos prisikėlimas yra galimas. "Upelis veržias pro ledus" (222). Tačiau laukiama ateitis nebus grąžinimas vakarykštės dienos: "O nelaimingoji tėvynė, užmiršk, kuo vakar gyvenai" (227). Naujos tėvynės samprata yra išreikšta eilėrašty "Laisvė". Laisvė Brazdžioniui yra tarptautinio lygio vertybė. Pasinaudodamas Abraomo medžio įvaizdžiu, po kuriuo jis priėmė dieviškus svečius, laisvės vardu poetas šaukia tautas į kovą už teisę, nors ir šerkšnai krintant. "Aš ištiesiau šakas, terebintas, nuo Nylo

žemupio lig Nemuno deltos, sidabro žvaigždėms man ant lapų krintant . . .” (224).

Susitelkęs taikos dvasiai, kuri poetą saugoja nuo keršto, tuo pačiu jis yra susitelkęs Dievui (221). Ir čia jis išgyvena tokį dalyką, kuris jį nustebina ir kuris vargiai ar galėjo būti suprantamas daugeliui ano meto jo poezijos skaitytojų. Beieškodamas Dievo, jis atranda mylimąją. “Dieve, aš Tavęs ieškojau, o Tave ir ją radau” (207). Šiais paprastais žodžiais yra pasakyta gilesnė mistinė realybė, negu lengvai jos būtų galima tikėtis gyvenime. Jeigu jis, išgyvendamas meilę moteriai, būtų atradęs Dievą, tai būtų įprastinė romantinė tema. Tačiau čia yra priešingai. Religinis išgyvenimas arba, tiksliau sakant, religinis ieškojimas, atveda poetą į laimingą santykį su kitu žmogumi. Šitokios rūšies poezija gal būtų buvusi įmanoma viduramžy, bet ne mūsų liberalistiniais laikais. O ir viduramžy, tiesą sakant, didįjį poetą Dantę į dangų atveda jo mylimoji. Tuo tarpu Brazdžioniui įvyksta visai priešingas procesas: Dievas duoda jam mylimąją. Nėra pagrindo poetą įtarti, kad jis čia yra nenuoširdus ir kad čia yra tuščia maniera. Toks įtarimas galėtų turėti pagrindo, jei to laiko visuomenė šitokiam santykiui būtų buvusi imli. Bet, kaip žinome, šitoks tikrovės išgyvenimo kelias kultūringiems sluoksniams buvo visiškai svetimas.

3. *Neviltis ir didelio savęs sąmonė*

Šis didelis tikintysis savo naują rinkinį “Šaukiu aš tautą” užbaigia šitokiu vaizdu. “Ir ėmė žvaigždės krist neramios, ir ėmė naktys šviest pro jas” (260). Jau nebe žvaigždės, bet naktys vadovauja poetui. Sunki politinė Lietuvos situacija 1941 metais prislėgė poetą. “Svetimieji debesys persunkūs, svetimų pastogės — žemos” (258). Juodas skausmas temdo poeto dvasią dėl to, kad vyksta “dabar visų tautų gyvybės pasmerkimas” (253). Jis girdi bepročių dainą, kurios lydimos “ėjo tautos į naktį, tamsią klaikią” (243). Jį slegia ir tų tautiečių elgesys, kurie, “svetimųjų naštą nešdami”, “bėgs bailiam būry kaip pasiklydę avys” (243).

Tačiau tai yra tik viena šio rinkinio nuotaikos pusė. Skaitytoją nustebina labai tvirta autoriaus turima savęs sąmonė, nepaisant viso išgyvenamo liūdesio. “Esu aš paukštis, vėtroj nepaklydęs ir niekad neišleidęs žemės iš akių” (254). Tiesa, šis pasakymas yra laisvės paukščio žodis. Ta-

čiau be žmogiško sakytojo šis Padangių paukštis nebūtų gyvenimiška tikrovė. "Esu aš paukštis, kuris bedugnėj nardo, kurs nei prieš mirtį, nei prieš naktį nedrebės, kas tars kaip burto žodį mano vardą . . ." (254). Jeigu klaustume, kas poetui duoda tokią tvirtą savęs sąmonę, arba jei klaustume, kokia yra ta vertybė, kurią autorius įasmenina, nesunku būtų iš to paties teksto atsakyti, kad ta vertybė yra laisvė. Tai yra laisvė, suprasta ne tik asmenine, bet ir tautine prasme. Tai yra asmens laisvė ir tautos arba politinė laisvė. Galima paabejoti, ar laisvės vertybė niekada nėra buvusi paklydusi. Laisvės klaidų, kaip žinome, yra pilnas gyvenimas, tačiau poetas jų šiuo atveju nenori matyti, kai jis stebi gyvenime skaudžius nelaisvės reiškinius. Pasakymas, kad laisvės paukštis niekad nėra išleidęs žemės iš savo akių, yra greičiau pageidavimas, negu vaizdavimas tikrovės. Poetas pats mato, kad tos laisvės gyvenime trūksta.

Neišleidimas žemės iš akių šiame rinkinyje turi dar ir kitą prasmę. Ankstesniame rinkinyje pastebėjome, kad Brazdžionis į žemiškąją tikrovę eina per dangiškąją: per Dievą jis randa mylimąją. Šiame rinkinyje žemiškoji tikrovė jam prisistato kaip vertybė savyje. Seniau Brazdžionis nebuvo linkęs ieškoti įkvėpimo žemės mistikoje. O dabar tautą jis šaukia "balsu tėvų dievų ramovės" (232). Savo skaitytojui jis sako: "kad rastum protėvių gyvybės gelmę šviesią". O į tos gelmės neturėjimą jis žiūri kaip į nuostolingą praradimą. Reikia "ieškot, ką vakar praradai" (241). Tautos praeitis ir net jos pasaka ateina jam į talką (241) atrasti save. Savęs atradimą tėvynės prasme išreiškia šis dvieilis jo pareiškimas tėvynei: "jei tu mirtum, aš tavam kely dar gyvas, jei aš mirčiau, liktum, Motina, tu gyva" (259).

Skaitant šiuos Branzdžionio tautinės mistikos išsiliejimus, kyla klausimas, kaip į juos reikia žiūrėti. Ar jie yra išsižadėjimas ar bent laikinis atsakymas tos antgamtinės mistikos, kuri yra tokia būdinga šiam poetui? Ar gal tai nėra jokia pagonybė, bet giliai tikinčio žmogaus labai teisėtas sielojimasis savo tautinės realybės likimu, iškeliant ją į žmogiškai dvasines aukštumas.

Su šiais klausimais mes prisiartiname prie vieno iš reikšmingiausių giliai tikinčio žmogaus savęs sampratos klausimų. Ar ir kokia prasme giliai tikintis žmogus turi išsižadėti savo egzistencialios realybės? Įvairiomis formomis šis klausimas kyla tikinčiam krikščioniui ir nedažnai jis gauna gerą

patarimą, kaip jį išspręsti. Nuo klaidingų atsakymų panašiu klausimu įspėja grafas von Huegel savo giminaitę 1918 metais. Pasak jo, blogas yra toks religinis auklėjimas, kuris, skiepydamas gilią religinę sąmonę, tuo pačiu sako, kad visi nereliginiai dalykai yra daugiau ar mažiau nesąmonė. Jis savo auklėtinę skatina su didele meile ir rūpestingumu kultivuoti visas tas sritis, kurios nėra tiesiogiai religinės. (Letters from Baron Friedrich von Huegel to Niece, 1955, Chicago, Henry Regney, 120-121 p.).

4. Maldos vyras

Rinkinyje "Viešpaties žingsniai" Brazdžionis pasirodo kaip maldos vyras. Šis apibūdinimas neįprastai lietuviškai skamba. Lietuviškai suprantamiau skambėtų pamaldi moteris. Pasakymas pamaldus vyras mūsų kultūrinėse nuotaikose ir išraiškose skamba neįprastai. Ir dėl to nėra lengvai suprantama, kad pamaldus poetas būtų lietuviškų premijuotų poetų tarpe. Nors Brazdžionis tan tarpan buvo įjungtas, bet ilgainiui ne kartą lietuviškame parnase jis galėjo pasijusti nesavas.

Malda iš tikrųjų yra pats būdingiausias Brazdžionio bruožas. Įvairiai Brazdžionis save aptaria, bet gal pats labiausiai jam charakteringas savęs nusakymas yra išreikštas šiais žodžiais: "Tau pasimelst aš atėjau į šį pasaulį" (324). Tiesiogiai tai yra šv. Pranciškaus Asyžiečio žodžiai. Tačiau, kad šis pasakymas išreiškia ir patį autorių, šiame rinkinyje yra apstu liudijimų. Maldoj jis renka degantį sidabrą (288). Taigi malda jam yra ne tik prašymas, bet ir labai realus gavimas. Kadangi jis yra tikras, kad Dievas savo rankoje turi jo gyvenimo vadeles (320), į Dievą jis eina paguodos žodžio ieškoti (317). Be Kalėdų Kristaus jam gyvenimas yra tik žiemos pūga (315). Žemė jam neturi paguodos. Žemės paguoda jam yra tik kaip kelias "ant plono ledo" (310). Žemei jis sako: "Ne tavo, žeme, aš sūnus" (288). Tačiau žemės apraiškos tarnauja jam kaip atsakymas į jo maldą. Ir upė, ir medis jam kalba, ir tos kalbos jis negali atsiklausyti (280). Rūpintojėlio rankos dreba, ir bevaisė varpa palinksta po grūdų našta" (312).

Tačiau tai nereiškia, kad malda Brazdžioniui būtų lengvas dalykas. Jį užpuola sutemos, kurių grėsmė yra sunki. Kaip tik tose sutemose pasirodo maldos palaima. Kai kas čia jam prašneka "balsu ne paukščio, ne gėlės ir ne žmo-

gaus" (298). Ir tai atsitinka tada, kai dar nuo "sunkios kelionės dega tavo kojų žaizdos, o tu, kaip kūdikis, rankas į dangų tiesi ir džiaugiesi" (296). Brazdžionio malda savo viršūnę pasiekia, kai jis išgirsta Dievo kvietimą "Eiva". Ir tas tėviškas kvietimas jam yra vis pakartojamas (295).

Bruožas, kuriuo skiriasi Brazdžionio kalbos apie maldą nuo daugelio kitų kalbų apie maldą, yra jo pasilikimas maldoje. Daug kas maldą išgyvena kaip pareigą; kiti — kaip polėkį, kaip pabėgimą nuo savo gyvenamos tikrovės, kaip priemonę vienam ar kitam reikalui. Brazdžioniui tačiau malda yra ne praeinantis jo gyvenimo pobūdis. Ta pačia proga galima pas Brazdžionį pastebėti ar atrasti tokią maldos dalį, kurios paprastai neturi daugelis kalbėtojų apie maldą. Malda Brazdžioniui yra išklausyta. Tai jis yra išsireiškęs įvairiais įvaizdžiais. Tačiau, kad tai mus nepakeltų apgaulingan dvasinguman, pasilikime dar poeto aplinkos sunkenybėse.

Poeto aplinkos pasaulyje tragikos yra daug. Kur tik jis eina, ten "melo žodžiai kruvini ir vysta gėlės nuraškytos" (263). "Žmogus — žvėris" — "parpuolęs šaukia pakely" (274). Žmogus yra atėjęs pasaulin, kad "naktys blėstų", o tačiau jis neša pasauliui "stabus, kančias ir mirtį" (277). Esant žmogui šitokios veiklos, pati mirtis jam pasilieka kaip išvaduotoja. Mirties vardu kai kuriems žmonėms poetas kalba: "daugeliui laivų ramiausias uostas aš buvau" (300). O ir pačiam poetui mirtis kartais atrodo kaip "amžinai gyva gėlė" (323). Gyvenime yra daug sunkenybių. Žemė maldos palaimai nėra pribrendusi.

Brazdžionio tragikos atomazga yra labai gyvenimiškai atsirėmusi Dievu. Ji yra puikiai pavaizduota jo "Spinduly". Pro šalto rudenio bevaisę šaką Jis kaip strėlė auksinė prasimuš, nušvies kaip žaibas tavo tamsų taką ir rytmečiui prikels namus (278), Jo nesukliudys velniškai kvatodamos pūgos. Ką tik jis palies, pabudins gyvenimui, nors jis būtų buvęs pasmerktas mirčiai. Jis buvo pravestas gyvas pro kapus (278). Šitokiam maldininkui Dievas yra didysis Burtininkas (271). Bet Brazdžioniui Dievas yra ir pavasaris, kuriam jis meldžiasi, prašydamas priglausti amžinai (266).

Savęs samprata maldos įtakoje Brazdžioniui yra labai išryškėjusi. Jam ateina ramus subrendimas; jis kaip milžinas ima naštą ant savo pečių ir pasijunta pranašu. Jis keliasi nuo žemės ir eina toliau. Melo žodžiai jo nesuvilios. Jis

eina skaldyti grabų ir busti prisikėlimui. Tokios savęs sampratos yra vedamasis šio rinkinio eilėraštis "Vidudienio lyra" (163-4). Jį skaitydami, mes išgyvename pavojų, ar tik Brazdžionis nepasidarys virš žmogiu. Bet jį nuo to apsaugoja realus žvilgsnis į save, kaip nusidėjėlį. Brazdžionis yra geras penkiasdešimtosios psalmės komentuotojas savo eilėraštyje "Asperges me". Nuodėmės realumo jis neužtušuoja. Jis prisipažįsta, kad Dievo "aušroj tu paklydęs stovi, nematydamas dieviškos šviesos", kuri "kaip upė tau pro veidą srovi" (276).

Poetą kartą sapne ištinka klonio vilionė (283). Iš tikrųjų žmogaus širdis yra išstatyta pavojui garbinti daugelį stabų. Jis yra tokios prigimties, kad kartais pabūgsta trapaus lapelio, bet kartais nebijo "nei vėtrų nei žaibų" (286). Dėl to taip atsitinka, kad žmogus, kaip karalaitis jaunystėje, o kaip vergas senatvėje grįžta rinkti savo paties išbarstytų žiedų (294).

Visa tai realiai išgyvendamas, poetas "taikoje ir karo vėtroj linksmas" renka derlių savo tautos aruodan. Jis jaučiasi perkrautas tos palaimos ir net būkštauja, kad, kaip vyšnia ties jo langu, jis tos palaimos nepakels (282). Brazdžionio dvasingumas yra glaudžiai susijęs su savo tauta. Vargu ar be jo ryšio su Lietuva galima suprasti jo eilėraštį "Dangaus dovanos" (276). Jis save mato kaip žmogų, einantį uždegti aukuro. "Tu sieloj pats neši, kaip žvaigždę šviesią, žibintą, uždegtą žilųjų amžių židiny" (276).

Tauta yra įjungta jo maldos gyveniman. Labiau apie savo tautą negu apie save jis mąsto sakydamas: "Esu pagairėj aš šiaurinio vėjo, esu aš kryžkelėj tarp rytų ir vakarų" (305). Nesunku šiame posme įžvelgti St. Šalkauskio tezę apie Lietuvą, esančią tarp rytų ir vakarų. Tėvynė Brazdžioniui yra gyva ir savo praeitimi ir ateitimi. Jo senosios tėviškės atsiminimuose yra "šviesu, šviesu". Tačiau visa eilė besielių šimtmečių yra praėję pro tuos namus (308). O ir dabar būklė nėra gera. "Pražudom praeitį, pražudom dabartį . . . drebam nevilty" (317).

5. Naktis

Brazdžionio naktis nėra labai tamsi. Ji yra greičiau tik panaši į naktį, kaip diena, išvirtusi mėnesiena. Tačiau ji yra pakankamai gili, kad žiedus uždengtų sniegu (399). Ji yra kaip mirtis, nuolat sekanti žmogaus gyvenimo taką (340).

"Kažin kur verkia kūdikis užgimęs, o kažkur miršta motinai sūnus . . ." (344). Šitokiame scenovaizdy poetas laukia "sau tos, kurios man žemėje nėra" (350). O dangus, nors yra visur, bet yra sunkiai pasiekiamas (351).

Tokia yra Brazdžionio naktis. Kaip jis laikosi joje? Jeigu dangus jam yra sunkiai pasiekiamas, tai pačioje gelmėje jis mato dangų. Taip jis kalba apie save pirmajame šio rinkinio eilėrašty: "Lenki į gelmę veidą ir dangų joj matai" (331). Rinkinys, kurį skaitome, yra pavadintas "Vidury nakties".

Atrodo, kad šiame eilėrašty yra užmintas tas bruožas, prie kurio mums verta sustoti. Mes prie jo sustojame ne dėl to, kad jis būtų mums labai savas, bet dėl to, kad jis mums yra greičiau svetimas. Gelmėje ir naktyje mes dažniausiai esame pasimetę ir nei dangaus nei jokios prasmės nematome. Kai kurių krikščionių idealą labiau atstovauja vienas indas, tapęs krikščioniu ir išgyvenęs trylika metų, krikščionims teologams tvirtino, kad jis visą tą laiką buvo toks laimingas, kad neišgyveno jokio apsivylimo ir dvasinės sausros (Baron von Huegel to a Niece, 217 p.). Teologai neturėjo ko jam į tai atsakyti.

Šitokia nuotaika, kuri yra labai būdinga indiškai kultūrai, šiandien darosi populiari ir Vakarų krikščionijoje. Vakarų krikščionių sielovada tiek katalikų, tiek ir protestantų yra linkusi pristatyti Kristų kaip žmogų, einantį per pasaulį "su rože rankoje". Jis niekieno nėra sukrėstas, niekas jo nejaudina, jis viską žino kas atsitiks. Bet, pasak P. Hebblethwaite, šitoks Kristus nėra tikras žmogus. Jam trūksta pagrindinio žmogiško bruožo. Dėl to šitokią krikščionybę tas pat autorius prilygina tai pirmųjų amžių erezijai, kuri norėjo apvalyti Šv. Raštą nuo visokių nepadorumų ir kuri Kristų laikė tik žmogaus pavidalu, o ne tikru žmogum. P. Hebblethwaite tai rašo savo įvade čeko M. Machoveč knygos "A Marxist looks at Jesus" prakalboje. Jis pastebi Machovečiui, kad šitoks Kristus yra nepriimtinas (Fortress Press, Philadelphia, 1972 m. 14 p.).

Brazdžionis yra vertingas pačiu nakties ir gelmės iškėlimu religiniame gyvenime. Jo religija tokiu būdu pasidaro neatitraukta nuo gyvenimo reiškinių. Žiedo gyvybė jam ateina iš "tamsių žemės motinos gelmių" (332), Brazdžionio naktį saugo Viešpats, kaip burtininkas žiedą. Nakties vaizdan Brazdžionis įima ir jausminius jaunystės polėkius. Tie jau-

nystės polėkiai, kada upės išeina iš krantų, taip pat yra iš Dievo. Poetas tai laiko net rojaus reiškiniu žemėje. "Danguj atėmęs rojų, žemėj sukūrei rojų argi ne tu?" (335). Tačiau žemėj upėse poetas neranda pasitenkinimo. Jis eina ieškoti upių, kurių jis negali rasti. Tas ieškojimas jį veda iki mirties viršūnės Ararato kalne ir iki amžinos gelmės, kuria yra pats Dievas (336).

Taigi ši Brazdžionio naktis yra greičiau vaisinga, negu baisi. Tai atsitinka dėl to, kad poetas sugeba išgirsti jam pažįstamą švelnų šaukimą "sūnau, ateik" (338). Dėl to Brazdžionio žmogus žengia pro praeinančius žemės žiedus ir yra tikras, kad net "ir amžinai čionai aidės jo kelio žingsniai" (346). Jis bus gyvas, nepalinkęs po slegiančia našta ir pro marmurinius stabus praeis, jų nepagarbinęs (346). Jis yra tikras milžinas ir, kaip toks, yra vienišas. Tai yra žmogus, kuris tamsią naktį išėjo iš amžių girios ir tarp tūkstančio žmonių klajoja vienas (347). Jis turi tik vieną partnerį, vieną šviesų tašką tamsoje. Tai yra tas, kuris sudaro pastogę mažai miškų žibutei ir kurio kaip aukso yra pilnas dangus (348).

Brazdžionio žmogaus sampratą šiame rinkinyje galima rasti eilėrašty "Amžių keleivis". Žmogus, Brazdžionio supratimu, yra tas, kurį išugdė žemė, kurį laimino dangus ir kuris keliauja per naktį ir audras, bet kuriam naktys blaivosi. Jis yra tikras, kad audros jo nenusineš. Jis gyvas pereis marias, gelmes, bedugnes, upes be tiltų, kalnus be takų. Ir toks jis pasireiškia "tautoj, audroj, dainoj" (343).

Šitokia tvirta žmogaus samprata nėra sava mūsų laikų liberalistinei visuomenei. Tikinčiųjų žmonių tarpe tas liberalizmas savo išraišką turi silpname, greičiau užuojautos ir pagalbos reikalingame žmoguje. Brazdžionio žmogus yra panašus į Platono žmogaus sampratą, kurią jis yra įdėjęs į Sokrato lūpas, ramiai sutinkančio mirtį. Jis taip pat yra panašus Prūsų vyr. kunigo Prutenio žmogaus sampratai, kurios pagrindinis bruožas yra linksma ir rami nuotaika ne tik čia, bet ir po mirties.

Brazdžionio tvirtybės pagrindas yra gyva asmeninio Dievo samprata, Dievo, kurio yra pilna visur. Jo yra pilna ir Brazdžionio poezija: "giesmė manoji, Dangau, yra pilna tavęs". "Ir mano eilėse tu žėri, kaip deimantas, kolona išdidi" (355).

POLITIKO KVALIFIKACIJOS

J. VARNAS

Politika yra veikla valstybei palaikyti, jai išsaugoti, plėsti bei vykdyti jos pagrindiniams uždaviniams. Asmenis, vienokioje ar kitokioje plotmėje vykdančius politinius uždavinius, vadiname politikais. Kaip kiekviena kita profesija, taip ir politiko darbas bei veikla reikalauja tam tikrų kvalifikacijų, pagrįstų jo linkimu į savo srities veiklą, jo pasiruošimu atlikti vienokius ar kitokius tos srities uždavinius ir jo asmenybės subrendimu atlikti plačiu mastu atsakingas funkcijas.

Psichologiškai žmogaus linkimas į politiką yra suvedamas į jo jėgos bei įtakos siekimo polinkį. E. Sprangeris apie politinį žmogų rašė kaip apie valdžios žmogų, ką suprantame, kad jame vyraujantis prigimties linkimas yra įgyti bei išplėsti savo valdžią, įtaką, jėgą. Bet šių dienų visuomenėje tas polinkis yra daugiau ar mažiau sublimuojamas taip, kad politikas siekia kalbamų laimėjimų nebe vien sau asmeniškai, o kartu ir savo grupei, tautai, valstybei.

Politinis subrendimas reikalauja ne tik plataus išsilavinimo, bet ir įaugimo į valstybės politines tradicijas, net ir į politinio darbo rutiną. Todėl jaunoms valstybėms, neturinčioms politinės praeities ir politinių tradicijų, būna sunkumų tarptautiniuose santykiuose. Jų, suprantama, negalėjo išvengti ir naujai atsikūrusi Lietuvos respublika.

Plačia prasme savo politinį patyrimą lietuvių tauta yra pradėjusi jau prieš keletą amžių. Nuo Mindaugo karaliaus vainiko iš popiežiaus išgavimo 13-jo amžiaus viduryje, iki savo valstybės praradimo 18-jo amžiaus gale lietuviai turėjo per penkis šimtus metų savo valstybinį gyvenimą ir savo vienokia ar kitokia prasme valstybinę politiką. Po to tęsėsi jų nevieša politinė kova rusų priespaudai nusikratyti. To siekdami, jie turėjo tris sunkius ir pralaimėtus sukilimus, kuriems paramos jie iš kitur nesulaukė. Bet jų pastangos laisvei atgauti nesiliovė per visą 120 metų. Vienas tos kovos epizodų buvo Vilniaus universiteto Filomatų byla. Čia iš universiteto išplitusi į gimnazijas konspiracinė veikla buvo rusų susekta ir tam reikalui atsiųsto generolo grafo Novosilcovo užgniaužta, ištremiant nemažą skaičių jaunuolių į Sibirą. Nors rusiškoji okupacija, siekianti sunaikinti lietuvių

tautą, kaip ir daugelį kitų tautų, buvo labai kieta ir žiauri, tačiau lietuvių pastangos išsilaisvinti vis didėjo, kol atgimstanti tauta, subrendusi politiškai naujų laikų demokratinėje dvasioje, pasinaudodama revoliucija Rusijoje, išsilaisvino. Taigi Lietuva yra turėjusi ilgą politinį patyrimą, tiek tvarkydama savo valstybės vidaus ir užsienio santykius, tiek ir kovodama dėl išsilaisvinimo. Tik tas jos politinis brendimas per paskutinį šimtmetį vyko priespaudos ir persekiojimo sąlygomis, kas apsunkino lietuvių ruošimąsi valstybiniam gyvenimui ir jų valstybės atsikūrimą bei jos įsijungimą į laisvųjų tautų bendruomenę.

Bet drauge su naujai atkurtu valstybiniu gyvenimu reikėjo iš naujo pradėti jos politinę veiklą, jau nebegalint pasiremti senosios valstybės patyrimu, kuris buvo ilgą laiką nutrūkęs ir, be to, nebebūtų galėjęs tikti naujų laikų politinėms sąlygoms.

Tautiniam atgimimui vykstant labai sunkiomis sąlygomis, lietuvių tauta išėjo į nepriklausomą gyvenimą gana jauna ta prasme, kad jos nutautusi šviesuomenė labai maža teprisidėjo prie valstybinio atkūrimo, o atsikūrusios Lietuvos respublikos aparatą turėjo užpildyti daugiausia, palyginti, jauni žmonės, užimdami svarbias valstybines vietas ir pasidarydami reikšmingais veikėjais. Ir valstybės politikai vadovavo daugiausia, palyginti, gana jauni ir tos srities patyrimo neturintieji žmonės. Gal tai buvo ir gerai, kad praeities rutinos nevaržomi jauni žmonės parūpino naujus įstatymus ir naujai tvarkėsi; bet nebuvo gerai tai, kad, gyvenimiško patyrimo neturėdami, jie darė klaidų, ir jų darbuose buvo trūkumų. Jaunų žmonių entuziazmas nevisada buvo tikslus.

Nors linkimas į politiką ir politinis veiklumas nėra surištas su jokiu žmogaus amžiaus laikotarpiu ir politinis sugebėjimas nėra kurio nors žmogaus amžiaus laikotarpio privilegija, tačiau jis daugiau atitinka tą laikotarpį, kada žmogus būna baigęs savo mokslinimąsi ir praktiškai yra įaugęs į tos srities veiklą. Politinis sugebėjimas daugiausia remiasi atitinkamu plačiu išsilavinimu ir geru tarptautinių ir vidaus santykių žinojimu ir tos srities veiklos patyrimu. Aplamai visoms atsakingoms valstybinėms pareigoms užimti reikalaujama atitinkamo išsimokslinimo ir patyrimo. Tai ypač liečia darbą bei pareigas, surištas su atitinkamų specialybių teoriniu žinojimu. Tik pačios aukščiausios vietos valstybėje — prezidento ir ministrų vietos — užimamos politiniu pagrin-

du, dažniausiai prasilenkiant su specialybių reikalavimais. Taip jau yra, kad tokios ir panašios vietos dažniausiai atiduodamos įtakingiems partijų veikėjams, vadovaujantiems pačios valstybės politikai. Tai kartais pateisinama principu, kad politika yra menas, — veikla, pagrįsta specialiais gabumais, žmogaus inteligencija bei įgimta orientacija. Bet ir tiems sugebėjimams išplėtoti vis tiek reikalinga atitinkamo išsilavinimo bei praktinio tų sričių darbo patyrimo. Be patyrimo nelengva susiorientuoti, sprendžiant naujai iškylančius sudėtingus uždavinius ir kitų tautų politiką liečiančius klausimus, kurių neišvengiama ir tautos laisvinimo kovoje. Tik ilgesnį laiką susirišęs su politiniais reikalais, žmogus įsigyvena į savo tautos ar valstybės politinius reikalus ir susipažysta su kitų valstybių politinėmis tendencijomis bei tradicijomis, sužino jų svarbiųjų politikų siekimus, jų veiklą ir nusiteikimus įvairiais klausimais. Todėl gerai pasiruošti politinei veiklai, įaugti į jos įvairius atžvilgius ir sėkmingai joje dirbti reikalinga ilgo patyrimo, be kurio žmogus negali pasireikšti kaip subrendęs politikas. Jam nepakanka vien tik intelektinio subrendimo: jam reikalingas dar ir politinis subrendimas.

Prieš kelioliką metų vienoje Pietų Amerikos valstybių įvykusios pasaulinės jaunųjų krikščionių demokratų sąjungos konferencijos ruošėjai-šeimininkai buvo nustebinti, kada jie, dar studentinio amžiaus veikėjai, pasitiko iš Europos atvykusius jaunuosius krikščionis demokratus, kurių amžius siekė net apie 40 metų ir kurie savo kraštuose ėjo jau atsakingas pareigas. Kaip politikai jie buvo dar jauni ir priklausė jaunimo politinei organizacijai, nors kitiems jie atrodė jau subrendę politikai, į kurių politinių klausimų svarstymus jauniesiems jau sunku įsijungti. Politiškai subręsti reikalinga ilgesnio laiko, dėl ko žymūs politikai dažnai yra jau vyresnio amžiaus žmonės.

Viską iš naujo pradėdama, atsikūrusi Lietuvos respublika neturėjo užsienio politikai vadovauti kvalifikuotų žmonių. Užsienio reikalų ministrais buvo įvairių specialybių užsienyje mokslus išėję ir su užsienio gyvenimu susipažinę, bet politinio stažo neturį politikai. Jų tarpe buvo istorikų, teisininkų, filosofų, inžinierių. Jų parinkimą, sudarant ministrų kabinetus, atrodo, nulemdavo jų asmenybės, srovinis priklausomumas ir iš jų laukiamas sugebėjimas tvarkyti Lietuvos reikalus su kitomis valstybėmis. Kitokios išeities gal ir nebuvo.

Lietuvai teko prisiauklėti politikų ir jai atstovauti užsienyje. Buvę Lietuvos atstovai užsienyje daugiausia buvo su juridiniu išsimokslinimu, kurį įsigydami jie buvo susipažinę ir su tarptautine teise. Be teisininkų, Lietuvai atstovavo į politiką atėję vienas kitas karininkas, žurnalistas ir kitų profesijų žmonės. Jie įsigijo kvalifikacijas Lietuvai užsienyje atstovauti, greta savo išeito mokslo, dar ilgesnį laiką tarnaudami užsienio reikalų ministerijoje ir dirbdami Lietuvos atstovybėse užsienyje, žemesnėse pareigose.

Politikai yra visuomenės vadai, kurie vadovauja jos politiniuose santykiuose bei siekimuose. Įgyti visuomenės pasitikėjimui ir pasidaryti jos pripažintu vadu reikalinga ilgesnio sėkmingos veiklos laiko. Kaip ir kitose veiklos srityse, taip ir politikoje norinčiam tapti visuomenei vadovaujančiu asmeniu reikia savo veikla ir joje pasiektais laimėjimais bei nuopelnais įrodyti savo sugebėjimus, atpažinti bei aptarti jos idealus, nurodyti būdus bei kelius jiems įgyvendinti ir tam jų įgyvendinimui vadovauti.

Skaitydami didelių politikų biografijas, matome, kad į tokius politikus iškyla žmonės daugiausia ne vien politiniu-diplomatiniu, teisininko ar istoriko išsimokslinimu, bet ir su kitų sričių išsilavinimu ir su savo veikla parlamentuose ir kitose politinėse institucijose, kol iškyla į politikos vadovus. Todėl, išeidami į tarptautinę plotmę, dideli politikai paprastai būna jau pagyvenę žmonės. Atrodo, kad politiko vyresnis amžius nėra jam minusas, o, priešingai, suteikia jam didesnį autoritetą bei pasitikėjimą. Vokietiją po karo atstatė ir jai vadovavo Konradas Adenaueris, turėdamas jau 70 metų. Tą patį vaidmenį Italijoje suvaidino Alcide De Gasperi, būdamas jau 65 metų amžiaus. Winstonas Churchillis, pradėjęs savo politinę karjerą, būdamas 26 metų ir ilgai ėjęs įvairias politines pareigas, į žymiuosius politikus iškilo, turėdamas jau apie 50 metų. Izraelį sėkmingai valdė premjerė Golda Meier, turėdama tarp 71 ir 76 metų. Prieš tai ji ilgai buvo užsienio reikalų ministrė. Sovietų Sąjungos politbiuro narių amžiaus vidurkis yra apie 70 metų. JAV prezidentai savo pirmą kadenciją pradėjo, vidutiniškai būdami 55 metų, o antrąją — būdami ketveriais metais vyresni. Nuo tos bendros tendencijos nutolo Jonas F. Kenedis, kuris, būdamas trisdešimt metų, buvo išrinktas į Kongresą, 35 metų į Senatą ir 43 metų tapo JAV prezidentu.

Šių metų svarbiausios politinės figūros yra L. Brežne-

vas 72 m., Teng Hsio-ping 74 m., A. Sadatas 60 m., Beginas 65 m., Jan Smith 59, P. Trudeau 59, F. Castro 51, J. Callaghan 66, popiežius Jonas Povilas II — 58 metų. Tie vardai rodo, kad pasiruošimas į iškilius politikus nėra trumpas.

Jauni žmonės politikoje pasireiškia daugiau ne individualiai, o sąjūdžiuose, kurie perima valdžią, esant neįprastoms sąlygoms, kur reikia daugiau dinamiškos veiklos. Tokie sąjūdžiai politikoje kartais perkelta prasme vadinami jaunaturkių judėjimu. "Jaunaturkių" terminas atsirado iš moderniosios Turkijos įvykių, kur kovai prieš absoliutinę monarchiją buvo susikūrusi jaunų patriotų organizacija "Jaunoji Turkija". Ja pasiremdamas, palyginti, dar jaunas (apie 40 metų), nors kare jau ištisoms armijoms bei frontams vadovavęs generolas Mustafa Kemal, vėliau pasivadinęs Ataturku Kemal, pašalino monarchiją ir sukūrė modernią Turkiją.

Jauni žmonės daugiausia suvaidina žymų vaidmenį, tautai iš pavergimo išsilaisvinant, naujai valstybei susikuriant ar senąją sugriaunant. Sakoma, kad jauni žmonės prisideda prie visų revoliucijų ir padeda iškilti visiems diktatoriams. Kur sąlygos reikalauja, jauni žmonės nevengia politinės atsakomybės. To pavyzdžiu galime imti ir Lietuvos nepriklausomybės atstatymą, kur jaunimas suvaidino labai didelį vaidmenį, ir valstybinį gyvenimą suorganizuojant ir Lietuvą nuo priešų apginant.

Mūsų politinė kova Lietuvai išlaisvinti tęsiasi jau arti keturiasdešimt metų. Jau nuėjo į praeitį daug jos pirmųjų kovotojų, sukūrusių Lietuvai laisvinti organizacijas, jose dirbusių ir palikusių kovos gaires ateičiai. Jų vietą užima ir ateityje vis daugiau turės užimti kiti, kurie turės tęsti Lietuvos išlaisvinimo politinę kovą. Kalbėdami apie politikų kvalifikacijas apskritai, čia turime pasvarstyti, kokių kvalifikacijų žmonių reikalauja ši daug metų besitęsianti laisvinimo veikla. Pagrindiniai Lietuvos laisvinimo politikui reikalavimai turėtų būti šie.

1. Jis turi būti patriotas, kuriam Lietuvos reikalai yra tikrai svarbūs, kad dėl jų jis galėtų dirbti su pasiaukojimu, nepaisydamas sutinkamų kliūčių, sunkumų, nemalonumų, kitų jo darbo nevertinimo, jo siekimų nesupratimo, kartais ir net gresiančių pavojingų situacijų ar dėl tos veiklos turimų nuostolių. Dirbantieji tik dėl ateities karjeros tokiai veiklai netinka, nes ji jam jokios karjeros nežada.

2. Kad žmogus galėtų savo tėvynę pamilti ir dėl jos aukotis, reikia, kad jis ją gerai pažintų, būtų susigyvenęs su jos siekimais, būtų išgyvenęs jos žemės ilgesį, pamilęs jos žmones, žinotų jos šimtmetines kovas dėl laisvės, suaugęs su ilgalaikėmis tautos tendencijomis, gerai žinotų jos vertybes, kurias reikia išsaugoti, apginti ir kurių negalima išsižadėti. Suprantama, sunku visa tai suprasti ir žinoti, dėl kokios tautos kovojama ir kokią Lietuvą reikia atkurti, ir vargu ar supras dėl Lietuvos žuvusių siekimus tas žmogus, kuris nėra Lietuvos matęs, nėra pats jos giliai pergyvenęs ir neįsigyvenęs į tautos ilgalaikius siekimus, jos kovas ir negyvenęs jos gyvenimu.

3. Nuolatinei ir ilgalaikei kovai tęsti reikia didelio ryžtingumo, pasiryžimo nenutraukti laisvinimo veiklos, nežiūrint įvairių nepasisekimų, neprarandant nusistatymo, kad anksčiau ar vėliau teisingumas turi laimėti ir kad tautos išlaisvinimas yra toks didelis reikalas, kad dėl jo negali būti jokių nuolaidų. Tam reikalingas gilus savo tikslo sąmoningumas ir tvirta valia, nenusilenkianti prieš sunkumus ir nepavargstanti grumtynėse su nepalankiomis aplinkybėmis.

Mūsų Lietuvos išlaisvinimo viltis daugiausia palaiko supratimas, kad jos pavergėjas remiasi tokia nenatūralia ir gyvenimiškai nenormalia sistema, kuri, gyvenimui progresuojant, negali ilgai išsilaikyti. Ji yra pagrįsta klaidingomis idėjomis, žmonių priespauda ir jų pagrindinių teisių bei vertybių paneigimu. Suprantama, tai negali tęstis amžinai. Bet šiuo metu tos diktatūros slapta veikla pasiekia ir veikia visų šių laikų valstybių gyvenimą. Nematomais būdais ji ardo ir lietuvių išeivių gyvenimą. Vienas pirmųjų jos siekimų lietuvių išeivių atžvilgiu yra sunaikinti Lietuvos laisvinimo institucijas. Savo kurstomąja agitacija jie siekia išardyti VLIKą ir ALTą, kurie praeityje yra suvaidinę svarbų vaidmenį lietuviškoje išeivijoje, turi stipriai prigijusias laisvinimo veiklos tradicijas, sudaro visos tos veiklos pagrindą, yra sudaryti iš visų pagrindinių išeivių politinių srovių ir yra jų remiami. Siūlydami suardyti VLIKą ir ALTą, okupanto agentai remiasi formule "taip bus jums geriau". Mes nežinome visų priešo veiksmų bei intrygų Lietuvos laisvinimo veiksniams sugriauti, bet galime būti tikri, kad jie yra jo pagrindinis taikinys, ką matome ir iš jo propagandinių leidinių, skirtų lietuviams išeiviams skaldyti ir klaidinti. Ir jei jam tai pavyktų, tai būtų didelis jo laimėjimas, nes tokių ilga veik-

los tradicija pagrįstų ir visų srovių remiamų laisvinimo kovos institucijų jau nebūtų galima nei atstatyti, nei jų pakeisti. Lietuvių išeivijos politikų pagrindinis uždavinys yra tas institucijas stiprinti ir jų veiklą intensyvinti, įtraukiant į ją naujų jėgų ir atremiant pavergėjo slaptai skleidžiamas įtakas.

VLIKe dirba visų lietuvių politinių srovių veikėjai. Dauguma jų yra su ilgu to darbo patyrimu, turi plačios apimties mūsų tautą liečiančių politinių įvykių supratimą, žino tautos ir jos įvairių sluoksnių siekimus, politines, socialines ir kultūrines pavergtos tautos aspiracijas ir gali jai atstovauti. Dalis jų yra dalyvavę nepriklausomos Lietuvos valstybiniame gyvenime, gerai žino Lietuvos ir lietuvių tautos reikalus, pergyveno jos okupacijas, veikė rezistencijoje, pergyveno tautos naikinimo laikotarpius ir, pasitraukę iš tėvynės, seka pavergtos tautos gyvenimą ir kartu su giliu susidomėjimu seka pasaulio politikos vystymąsi, stebėdami, kokios iš jų susidaro tolimesnės situacijos ir galimos išeitys pavergtosioms tautoms. Jų vyresnis amžius nesumažina jų politinių kvalifikacijų, kaip jų nesumažina ir didelių pasaulio politikų toks pat amžius. Tautos laisvinimo kovoje turi dalyvauti visokio amžiaus politikai bei tautos kovoje dalyvauti pasiryžę žmonės. Palaipsniui vyresniųjų vietą turėtų užimti jaunesnieji ir tęsti tautos išsilaisvinimo pastangas. Tautos laisvinimo darbas nėra kieno nors privilegija ar tik kieno nors pareiga, o visų mūsų išeivijos geriausių jėgų uždavinys. Visi toje likiminėje kovoje turi savo vietą ir savo uždavinius. Kur reikia veikti jaunimo tarpe, ten jaunųjų uždavinys. Bet kur reikia susidurti su svarbų vaidmenį vaidinančiais bei iškiliais politikais, ten geriausiai tinka lietuviškiems reikalams atstovauti solidžiausi išeivijos politikai bei veikėjai, pajėgūs parodyti, kad Lietuvos reikalai yra labai rimtai atstovaujami.

Mūsų situacijoje netiktų skirstyti, kad tokių ar kitokių pažiūrų ar kurio nors amžiaus politiniam darbui pasiruošusių asmenų talka ar dalyvavimas laisvinimo kovoje yra nebereikalingas. Mūsų padėtis ir Lietuvos laisvinimo uždaviniai reikalauja ne ką nors iš dalyvavimo toje kovoje išskirti, o visus į ją įjungti. Joje reikalingi visi — ir seni, ir jauni, — kas tik sugeba ir nori vieningai dirbti. Mūsų laisvinimo veikloje turėtų būti ne tik to ar kito amžiaus veikėjų, bet visų laisvinimo darbui pasiruošusių, pasiryžu-

sių ir pasiaukojusių žmonių, kurie jungtinėmis jėgomis ir vieningoje laisvinimo organizacijoje ją tęstų gal dar dešimtmečius, nenuilstamai siekdami tautos išlaisvinimo idealo.

Valstybių pasikeitimai bei konfliktai priklauso prie tų sričių, kur veikiant nevisada galima tikėtis greitų rezultatų. Siekiant didelių įvykių, politiniame gyvenime kartais tenka išlaukti jau ne metus, o dešimtmečius. O kinai tokiais atvejais nė šimtmečių nesibaido. Sakoma, kad politinių ir karinių laimėjimų daugiausia pasiekia tas, kas turi geresnius nervus ir gali išlaukti ilgesnį laiką iki aplinkybių pasikeitimo bei naujų įvykių susiklostymo ir neišsižadėti savo siekimų.

Mes jau laukėme ne vieną dešimtmetį. Ne vienas jau pritrūko kantrybės ir pasitraukė. Bet tautos laisvės atgavimas yra toks didelis reikalas, kad dėl jo turi jau ne atskiri žmonės, o ištisos kartos aukotis, dirbti ir kovoti, kaip dirbo "Aušros", "Varpo" ir "Tėvynės Sargo" laikų kovotojai. Kieno nervai to neišlaiko ir kas lengvai patenka į abejojimus ir nusigręžia nuo didžiųjų tautos siekimų, tam jau trūksta politiko kvalifikacijų.

Pagrindinis jaunosios inteligentijos vaidmuo politiniame gyvenime — perimti laisvės sąjūdžio žibintą iš rankų į rankas ir nešti iki galutinės pergalės. Politinis tautų išsilaisvinimas bei apsisprendimo sąjūdis, prasidėjęs XIX šimtmety, yra ne pasibaigęs, o, atvirkščiai, šiandien jis yra įgavęs nebesulaikomo veržlumo įtampą, persimesdamas į spalvotuosius žemynus ir tuo būdu išsiliedamas į visuotinumo formas. Kolonializmo žlugimas Azijoj ir Afrikoj yra garantija, jog sovietinis kolonializmas Rytų ir Centro Europoj, tai yra pačioj Europos širdy, neišsilaikys ir žlugs. Turime visa daryti, kad šia linkme veiktume pasaulio opiniją, budindami tiek Rytų, tiek Vakarų politinę sąmonę ir pasąmonę.

Dr. A. Ramūnas

LIETUVOS ŠVIETIMAS ISTORINIUOSE RĖMUOSE

(Vilniaus Universitetui 400 metų)

PETRAS BALČIŪNAS

(Tęsinys iš 2-ro nr.)

XVIII amžius

XVIII amžius — Vakarų Europos šviečiamasis amžius. Didžiojoje Lietuvoje jis ir tamsus ir viltingas. Vis dar bajorų liberum veto, tarpusavio kivirčai, net ginkluoti susirėmimai vispusiškai smukdė valstybę. O maro metai (1706-11) ir nuolatiniai karai — Šiaurės karas (1700-21), Septynerių metų karas (1756-63) sunkino padėtį. Pagaliau netekimas nepriklausomybės, paliekant susmukusią, vis lenkėjančią bajoriją ir baudžiavą einančią liaudį, nebuvo palankus kultūrinei kūrybai. Tačiau parapijų ir jėzuitų veikimas — naujų aukštesniųjų ir parapinių mokyklų kūrimas padarė savo: jau atsirado apsčiai žmonių — valstiečių, mokančių ir norinčių skaityti. XVIII amžiuje D. Lietuvoje jau galutinai atsisakyta gotiškų raidžių (rašmenų) ir dar prieš spaudos draudimą pereita prie lotyniškų raidžių. Daugumos to laiko lietuviškų knygų kokybė buvo labai bloga: nieko nauja, ir baisiais barbarizmais išmarginta kalba. Bet ji buvo lietuviams sava. Jie įprato ją tokią skaityti, ir tokių skaitinių jie norėjo. Jiems "Broma atverta ing viečnastį" buvo pakankamai lietuviška.

V. Biržiškos duomenimis, nuo 18-to amžiaus pradžios iki jėzuitų ordino panaikinimo (1773) išleistos 64 knygos (25 jų paruoštos ir išspausdintos jėzuitų), 40 knygų parengė kitų ordinų vienuoliai ir pasauliečiai kunigai. O nuo 1773 m. iki 1800 metų išėjo dar 90 knygų.

XVIII amžius priklauso Mažajai Lietuvai. Čia išleista nemažai ir gerų knygų. M. Lietuvos lietuviai išspausdino ne tik pataisytą Naujojo Testamento vertimą, bet ir išleido labai vykusiai išverstą visą lietuvišką Bibliją. Išleido giesmynų ir katekizmų. Jie rūpinosi žodynais, lietuvių tautosaka ir gramatikomis. *Pil Ruigys* išleido lietuvių-vokiečių ir vokiečių-lietuvių (lietuvišką tekstą sukirčiavo) žodyną ir Lietuvių kal-

bos kilmės, esmės ir savybių tyrinėjimus — "Betrachtung der litauischen Sprache in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenschaften". Parašė lotyniškai ir išvertė į vokiečių kalbą (1747). Tvirtino, kad galima išsiversti ir be skolinių. *Jonas Šulcas* (1684-1710) yra pirmosios pasaulinės lietuviškos knygos autorius, išvertęs į lietuvių kalbą Ezopo pasakėčias. Žymūs to meto M. Lietuvos atstovai: *Gotfridas Ostermejeris, Kristijonas Gotlibas Milkė, Adomas F. Šimelpenigis* . . .

Visai netikėtai, kaip dangaus dovana, išnyra tarp tvirtai besireiškiančių M. Lietuvos religinės ir tautinės literatūros kūrėjų pirmoji literatūrinė genialaus lietuvio poeto žvaigždė — tai Karaliaučiaus universiteto auklėtinis, Tolminkiemio klebonas *Kristijonas Donelaitis* (1714-1780).

Jo "Metų" poema tai skambiu hegzametru gyvam gamtos fone pavaizduotas lietuvio baudžiauninko (buro) gyvenimas. Tai pasaulinio masto grožinės literatūros kūrinys. Tragiška, kad tas kūrinys teišvydo pasaulio šviesą, turėdamas jau apie 50 metų. K. Donelaitis — tai XVIII a. lietuvių grožinės literatūros kūrybinis genijus. Jis, Prano Naujokaičio žodžiais, "davęs M. Lietuvos gyvą istorijos iškarpą, niekur kitur neužtinkamą lietuvių baudžiauninkų meniškai atvaizduotą gyvenimo paveikslą, lietuvybės tragiškas pastangas išlikti planingos germanizacijos bangose. K. Donelaitis yra ir bus pats svarbiausias sunaikintos Mažosios Lietuvos anų laikų gyvos lietuvybės liudininkas".

Lietuva, netekusi savo kraujo paveldėtinių kunigaikščių valdovų, valdant bajorų luomui su sava, jau lenkiška, kalba, su aukso laisvėm, žudikiškuoju liberum veto, su moraliniu pakrikimu — girtavimu, lėbavimu, medžioklėmis, tuščiu švaistymusi kardais ir dar tuštesniais ginčais priėjo prie visiškos anarchijos ir pražūties. Kuklios mažumos įtakingųjų didikų S.O.S. balsas jau nieko negalėjo padėti, ir kaimynai Rusija, Austrija ir Prūsija susitarė, kaip pasidalinti Lietuvą su Lenkija. Beveik visa Lietuva teko lietuvių išgelbėtam iš totorių vergijos jos rytiniam priešui — Rusijai. Carė Kotryna II, susitarusi su Prūsija ir Austrija, 1772 m. įvykdė pirmąjį Lietuvos-Lenkijos padalinimą. Jų kariuomenės užėmė savo dalis be pasipriešinimo. Buvo pavergėjų sudarytas bendras Lietuvai ir Lenkijai vykdomosios valdžios organas — Nuolatinė taryba. Tai Lietuvos ir Lenkijos valdžios priežiūros organas. Nei karalius Stanislovas Paniatauskas, nei Nuolatinė taryba negalėjo nieko pakeisti be Rusijos sutikimo.

Lietuviai ir lenkai, užuot stengęsi iš paskutiniųjų vaduotis iš priverstinės svetimųjų "globos", pasirinko tarpusavio karą. Pavergėjams to ir tereikėjo: rusai, susitarę su prūsais, įvykdė antrąjį Lietuvos-Lenkijos padalinimą. O po 1794 nevykusio lietuvių-lenkų Kosciuškos sukilimo, kuriame (pirmą kartą) dalyvavo ir Lietuvos miestiečiai ir valstiečiai, įvyko trečiasis ir paskutinis Lietuvos-Lenkijos padalinimas (1795), kuris užbaigė nelemtos Lietuvos-Lenkijos jungtinės respublikos dienas.

Be jėzuitų

Jėzuitų ordiną Lietuvoje panaikinus, pakriko Lietuvos švietimas, niekas nepajėgė jėzuitų pavaduoti. Naujas okupantas Vilniaus akademija nesiinteresavo ir į jos veiklą nesikišo. Popiežiui nesutikus savo jėzuitų panaikinimo rašto pakeisti, Lietuvos-Lenkijos seimui pasiūlius, jėzuitų ordino turtai buvo sekuliarizuojami, ir jiems perimti bei švietimo reikalams tvarkyti 1773.X.13 sudaroma Edukacinė komisija. Pirmuoju komisijos pirmininku paskiriamas Vilniaus akademijos kancleris vysk. Ignas Masalskis. Akademiją ir kitas lietuvių mokyklas tvarkyti buvo pavesta pakancleriui Jokimui Chreptavičiui. Pirmuoju akademijos rektorium paskirtas jėzuitas mokslininkas, gabus administratorius eksjėzuitas Martynas Počebutas (1780-90).

Akademijos nariai lenkai norėjo ją paversti licejum. Nepavyko: rektorius Počebutas užprotestavo ir laimėjo. Lenkai pareikalavo dėstomąją lotynų kalbą pakeisti lenkiškąja, Počebutas taip pat nesutiko.

1781 m. Vilniaus akademija buvo pavadinta *Vyriausiąja Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos mokykla*. Toje mokykloje kaip atskiras mokslas pradėta dėstyti Lietuvos istorija. Mokyklai buvo pavesta ir Lietuvos švietimo priežiūra. Į mokyklą buvo priimami berniukai ir mergaitės. Mergaitėms auklėti buvo bendrabučiai. Mokyklos kryptis buvo liberalinė — švietimo amžiaus — prancūzų enciklopedistų kryptis. Rektorius Počebutas labai sumaniai derino jėzuitines tradicijas su naujais liberalinės linkmės reikalavimais.

Masalskis 1775 m. įsteigė Vilniuje pirmąją mokytojų seminariją. Jo pastangomis buvo pradėta akademijoj dėstyti medicina. Caras Povilas I tik po pusantrų metų leido mokyklai pradėti darbą. 1797 m. mokykla buvo pavadinta *Vilniaus Vyriausiąja mokykla (Schola Princeps Vilnensis)* ir gavo naują statutą su apibrėžta autonomija. Vyr. Vilniaus

mokykla turėjo 4 fakultetus: moralinių (teisių), fizinių, medicinos ir kalbų bei meno mokslų.

Visą Lietuvos ir Lenkijos mokyklų tinklą Edukacijos komisija padalino į apygardas ir apygardėles. Apygardos mokyklų mokslas truko 7 metus (su penktąja dvimete klase). Apygardėlių mokyklų mokslas sudarė tris dvimetes klases. Edukacinė komisija savo žinioje turėjo tik 17 mokyklų. Kitas vienuolika mokyklų paliko sekuliarizuotiems jėzuitams ir kitiems vienuolynams. Bet visoms mokykloms buvo privaloma Edukacinės komisijos programa, išskyrus kunigų seminarijas ir konfesines evangelikų reformatų mokyklas. Visose mokyklose įvesta lenkų kalba, reikalaujant jos gerai pramokti. Už kalbėjimą lietuviškai mokykloje ar bendrabutyje buvo baudžiama. Mokyklų vadovėliai buvo lenkiški. Mokyklose panaikintos tikybos pamokos ir religinės praktikos (šviečiamosios literatūros ir pozityvizmo įtaka). Palikta malda prieš pamokas, kapelionų pamokslai bažnyčioje, privaloma mėnesinė išpažintis ir kasdienis dalyvavimas mišiose. Vietoj tikybos pamokų dėstoma natūralinė etika: pareigos tėvams, giminėms, vyresniesiems, visuomenei, valstybei. Komisija kėlė privalomo pradinio mokymo 7-12 metų vaikams klausimą. Nepraėjo: į komisijos raštą tuo klausimu bajorai atsakė, kad baudžiauninkams mokslo nereikia. Kai kurie komisijos nariai (vysk. Masalskis ir pijoras A. Paplawskis) reikalavo panaikinti baudžiavą. Vyskupas Masalskis ragino klebonus steigti parapines mokyklas. 1777 m. Vilniaus vyskupijoj buvo per 300 mokyklų, o Žemaičiuose kiekviena parapija turėjo savo mokyklą. Atlyginimą prad. mokyklų mokytojai turėjo išsirinkti iš mokinių. Švietimo reikalams lėšas Edukacinė komisija ėmė iš nusavintų jėzuitų turtų. Varšuvos (lenkų) karininkų mokyklai trečdalį išlaidų mokėdavo Lietuvos iždas. Lietuviai pareikalavo, kad iš jėzuitų turtų likučių nuo švietimo būtų skiriama Lietuvos kariuomenei išlaikyti. Pajamos iš nusavinto jėzuitų turto, privačių asmenų grobstomos ir eikvojamos, greit išsibaigė — neliko lėšų švietimo reikalams.

Edukacinė komisija išugdė naują kartą. O apie jos jaučiamas pavėluotas būtinas viso valstybinių gyvenimo reformas kalbės kiti — mums jau svetimi mūsų pavergėjai. Edukacinė komisija, kaip ir pijorai, lenkino Lietuvą: ji baigė sulenkinti jos diduomenę, bajorus ir daugelį dvasininkų. Bet universiteto lygį Edukacinė komisija pakėlė.

Jau pavergtoj Lietuvoj

Naujas 1796 metų statutas, įvedęs rusų kalbą, suvaržęs akademinę laisvę ir atėmęs mokyklų priežiūrą, rektoriui M. Počebutui buvo nepriimtinas — jis pasitraukė. Jo pareigas perėmė prof. Jeronimas Strojnovskis.

1803 m. caro Aleksandro I aktu Vyriausia Vilniaus mokykla buvo pavadinta *Imperatoriškuoju Vilniaus universitetu* (Imperatoria Universitas Vilnensis). Universitetui buvo priskirta viena (Vilniaus) švietimo apygarda. Iki 1832 metų universitetui ir tai apygardai priklausė visų mokyklų priežiūra. Vilniaus apygarda laikė tik 2 valdines gimnazijas (Vilniaus ir Kražių) ir 3 apskrities mokyklas (Kauno, Gardino ir Naugarduko). Daugiausia mokyklų tebelaikė vienuolynai: 8 vienuolynai ir ev. reformatų sinodas laikė 19 gimnazijų. Pradinis mokslas buvo tebeinamas parapinėse mokyklose ir namie. Rūpestingojo žemaičių vyskupo, Šv. Rašto vertėjo Juozapo Arnulfo Giedraičio veiklos metu kiekvienas Žemaičių miestelis turėjo mokyklą, ir daugiau negu pusė visų žemaičių jau mokėjo skaityti. Vilniaus švietimo apygardos mokyklomis rūpinosi universitetas su savo rektorium: steigė aukštesnes mokyklas, sudarinėjo joms programas, rengė mokytojus, leido vadovėlius, tikrino (per savo vizitatorius) mokyklų darbą.

Universitetas pradėjo veikti pagal rektoriaus vysk. Jeron. Strojnovskio, caro Aleksandro I jaunystės draugo, parengtą statutą. Statutas buvo su plačia autonomija ir turėjo teisę teikti visų mokyklų sričių magistro ir daktaro laipsnius bei garbės atžymėjimus. Buvo padidintas universiteto katedrų skaičius, pradėta dėstyti daugiau naujų mokslų. Anksčiau buvo 18 profesorių, o 1806 metais jų buvo 34. Dėstomųjų dalykų skaičius pakilo iki 55. Pagrindiniai universiteto globėjai, kuratoriai ir universiteto vadovybė buvo uolūs lenkai. Nors jie ir buvo nemaži caro ar caro dvaro draugai, bet, paremdami pijorų ir Edukacinės komisijos pradėtą Lietuvos lenkinimą, stropiai vertė jį lenkiška įstaiga, skleisdami Lietuvoje lenkų kultūrą. Jie sulenkino universitetą, visas apygardos mokyklas ir jau baigė lenkinti universitetą lankančią bajoriją. Tik bajorai turėjo teisę gauti universiteto baigimo diplomą (valstiečiai gaudavo tik už sumaniai duodamus kyšius). Nuo 1797 m. buvo dėstoma rusų kalba, o nuo 1812 m. ir rusų literatūra. Lenkai išsireikalavo (iš universitetą valdančių ir globojančių lenkų) ir lenkų literatūros (1811)

ir kalbos (1812) dėstymą, kuris 1816 m. virto universiteto dėstomąja kalba. Vis tiek dėl gausos kitų valstybių studentų, nesuprantančių lenkų kalbos, visai pagrįstai universiteto dėstomoji kalba buvo, kaip ir buvusi, lotynų kalba. Tik kai kurie dalykai buvo dėstomi prancūzų kalba ir retai kurie lenkų kalba.

Vilniaus universiteto bibliotekos vedėjas *K. Kontrimas* siūlė gerai argumentuotu raštu universiteto senatui įsteigti lietuvių kalbos katedrą ir siūlė katedros vedėją. Aišku, nelaimėjo. Dėl Napoleono žygio į Rusiją 1812-13 m. universitete darbas buvo nutrauktas. Daugelis vietos akademikų, besiruošiančių akademiniam darbui, buvo siunčiami į Europą studijų pagilinti. Kiekviena užsienių nauja mintis ar srovė atsiliepdavo ir Vilniuje. O Vilniaus universiteto žymesnieji darbai plito už Lietuvos sienų. Vilniaus universitetas netrukus pralenkė visas Rusijos ir Lenkijos aukštąsias mokslo įstaigas.

Rusijos valdžia su pasitikėjimu davė universiteto tvarkytojams laisvę, bet pažeistos nepriklausomybės šaknys šaukėsi pagalbos. Universitete sukeltoj tautinio ir liberalinio judėjimo įtakoj įsikūrė slaptos filomatų-filaretų ir kt. draugijos. Greta intelektualinio išsilavinimo ir dorinės tvermės joms rūpėjo atstatyti unijinę demokratinę Lietuvos-Lenkijos valstybę. 1823 m. filomatų-filaretų byla sukėlė rusų valdžios reakciją. Buvo nuteisti jų vadai (A. Mickevičius, Ježovskis, Zanas ir kt.), pašalinti rusams nepalankūs profesoriai (Ig. Danilavičius, J. Lelevelis, Ig. Onacevičius), įvesta paskaitų ir studentų organizacijų kontrolė, nestatutiniai paskirtas universiteto rektorius. Rusai pradėjo naikinti vienuolynus, nusavinti jų žemes. Dėl to nustojo veikti daugelis aukštesniųjų mokyklų, kurios buvo prieinamos tik bajorams. Liko nevaržomos tik pradinės mokyklos. Jose vis dar buvo mokoma lietuviškai (ar lenkiškai). Prie vysk. J. A. Giedraičio, vėliau prie vysk. M. Valančiaus, kuris pats rašė tikybinio bei didaktinio turinio knygas ir ragino kitus rašyti, 1853 m. Žemaičių vyskupijoje veikė 141 parapinė mokykla, o valdinių tik 17 tebuvo mokyklų. Bet ir tos buvo menkai lankomos, ir vis jų lankytojų skaičius mažėjo. Bet baigėsi ir parapinių mokyklų laisvės dienos: gubernatorius F. Markovičius įsakė uždaryti parapines mokyklas ir vieton jų steigti valdines (ar cerkvines).

Rytuose ir Vakaruose gyvai plintančios laisvesnio politinio gyvenimo ir pažangiųjų idėjų srovės per Vilniaus uni-

versitetą stipriai palietė ir visą Lietuvą. Kosciuškos sukilimas, Napoleonmetis, Karaliaučiaus studentų Jugendbundas, Dekabristų sukilimas, galybė sąmyšių kitose valstybėse ir, svarbiausia, pavergėjų pradėti drastiški persekiojimai sukėlė tautinio atgimimo tvirtai paliestus lietuvius (ir lenkus) kovai carinės Rusijos okupacijai atsikratyti ir savo valstybės nepriklausomybei atstatyti. Nors Lietuva tuo metu ir neturėjo pakankamai ginklų, amunicijos, pinigų ir karo vadų, bet, lenkų suviliota, įsijungė į 1830-31 metų sukilimą. Sunkiai ir narsiai lietuviai kovojo, bet buvo priversti su dideliais nuostoliais pasiduoti. Be daugelio pakartų ir sušaudytų, apie 10.000 lietuvių, sukilimo dalyvių, buvo ištremti į Sibirą. Sukilime dalyvavo apie 100 studentų, dėl ko caras Mikalojus I 1832.V.1 universitetą uždarė, jo medicinos fakultetą paversdamas Imperatoriškąja medicinos-chirurgijos Vilniaus akademija, o iš teologijos skyriaus ir Vyriausios kunigų seminarijos sukūrė Dvasinę Vilniaus akademiją. Bet netrukus tą Medicinos akademiją, geriausią visoje Rusijos imperijoje, iškėlė į Kijevą. Ten ji dėl studentų patriotinės dvasios ir neapykantos carui buvo skaldoma ir kilnojama ir pagaliau 1842 m. buvo uždaryta. Tais pačiais metais ir Vilniaus Dvasinė akademija buvo iškelta į Petrapilį. Petrapilio Dvasinė akademija išsilaikė iki 1917 m. bolševikinės revoliucijos. Nuo to laiko iki 1919 m. Vilnius (ir visa Lietuva) liko be aukštosios mokyklos.

Be universiteto

Nebeužtvenksi upės bėgimo

Panaikinimas universiteto — vientelės Lietuvos aukštosios mokyklos — buvo žiaurus Lietuvos apiplėšimas. Svetimų kraštų universitetai valstiečiams-baudžiauninkams ir neturtingiems bajorams pasidarė visai nepasiekiami.

Žymieji Vyr. Vilniaus mokyklos ir Vilniaus universiteto mokslininkai. Tarp pasižymėjusių teologijos srities mokslininkų yra ir vysk. M. Valančius. Buvo grąžinta į universitetą Edukacijos komisijos pašalinta filosofija. Istoriją dėstė didžiausias Vilniaus istorikas, vienas žymiausių lenkų istorikų, sulenkėjęs vokietis *Joakimas Lelevelis*. Jis sukūrė savo istorinę mokyklą, palaikė ryšius su D. Poška ir kitais lietuvių veikėjais. Rašė apie Lietuvos praeitį, lietuvių kalbą ir jos kilmę. Balstogietis *Ig. Onacevičius*, Karaliaučiaus universite-

to auklėtinis, beveik visą savo gyvenimą skyrė Lietuvos istorijai tirti. Dėstė statistiką ir Lietuvos istoriją. Kasmet atostogų metu skaitydavo Lietuvos istorijos kursą. Turėjo daug įtakos S. Daukantui. Žymus mokslininkas gardiniškis *Ig. Danilavičius* tyrinėjo Lietuvos statutą, civilinę ir valstybinę teisę. Jau minėtas žymus teisės istorikas, diplomatikos ir statistikos dėstytojas *Juozas Jerošević̆ius*, Lietuvos praeities trijų tomų veikalo autorius. Klasikinės filologijos įžymybė buvo filologas *Ernestas Gotfridas Groddeckas*, įtakingiausias po Lelevelio profesorius. Jo seminaro žymieji susipratusių ratelio nariai buvo *S. Daukantas, Silv. Valiūnas, Kajetonas Rokas Nezabitauskas.*

Kalbami dėstytojai daugeliui lietuvių studentų darė didžiulę įtaką: juk tai jų pirmtakų, jų pačių tautos gyvenimas, jų tautos praeitis.

Labai žymus klasikas ir romantizmo pirmtakas, tapybos katedros steigėjas (1798) Vilniaus universitete buvo *Pranas Smuglevičius.* Jis parengė žymių tapytojų. Žymus fizikas buvo *Juozas Mickevičius*, o gamtos dėstytojas *Emanuelis Gilibertas*, pirmojo, geriausio Europoje, botanikos sodo steigėjas. Prie žymių profesorių priklauso broliai *Jundilos, T. Jurevičius, S. Gorskis*, pirmasis Lietuvos floros tyrinėtojas *J. A. Pabrėža* ir kt. Universitetas turėjo žymių geodezijos, mechanikos, astronomijos, daug žymių įvairių medicinos sričių ir veterinarijos atstovų.

Apskritai Vilniaus universitetas paruošė visoms mokslo sritims gerų specialistų, kėlė krašto gerovę ir civilizaciją, davė pasaulinei ir tautinei kultūrai žymių įvairių sričių mokslininkų, visuomenininkų, rašytojų.

Nors tik bajorai teturėjo teisę gauti universiteto baigimo diplomą, bet išprusę valstiečiai inteligentai sugebėjo apeiti tą nuostatą. Jame mokslus išėjo to meto žymieji tautinio atgimimo veikėjai Laurynas Stuoka Gucevičius, Julijus A. Pabrėža, Silvestras Valiūnas, Simonas T. Stanevičius, Kajetonas R. Nezabitauskis, Liudvikas A. Jucevičius ir žymieji mūsų tautinio atgimimo šulai Simonas Daukantas ir Motiejus Valančius.

Be to, dar per 60 universiteto profesorių ir jo auklėtinių dirbo kitų kraštų universitetuose.

XIX a. — lietuvių tautinio atgimimo gera pradžia

19 amžiaus pradžioje Vilniaus universitetas buvo uni-

jinės lenkų kultūros ir lenkų patriotizmo židinys. Lietuvių tautos reikalais jis nesirūpino. Europoje klestintis romantizmo susidomėjimas tautų praeitimi, ypač mažų tautų liaudies kūryba, jų kultūra, užuojauta ir pritarimu dėl laisvės kovojančioms tautoms atitiko Vilniaus universiteto patriotinę kryptį. Daugeliui universiteto klausytojų Lietuva buvo gimtasis kraštas. Jie, jau ir sulenkėję — būdami unijiniai patriotai, žavingai reiškė savo paskaitose ir kūriniuose meilę savo kraštui, jo praeičiai. Čia paminėsime keletą tokių autorių kūrinių.

A. Mickevičiaus klasikinė "Odė jaunystei", romantinės poemos "Gražina" ir "Konradas Valenrodas", "Vėlinės", poema "Panas Tadas" ... (tikrai meniškas Putino-Mykolaičio ir, jam mirus, J. Marcinkevičiaus baigtas "Pono Tado" vertimas), *J. I. Kraševskio* 2-jų tomų "Lietuvos istorija", romantinė poema "Anafielas", *L. Kondratavičiaus* "Margiris" (K. skundžiasi: Aš lietuvis, Lietuvoje su lietuvių tautiečiais nesusikalbu!) Bet jis (unijistas) rašo: Nėra Lietuvos be Lenkijos, nei Lenkijos be Lietuvos). *T. Narbuto* 9-nių tomų "Lietuvos istorija" (Jam neunijistui po Liublino unijos nepriklausomos Lietuvos jau nėra). Nors tų veikalų autoriai "gente lituani" (lietuvių kilmės), o jau nebyliai lietuviai, bet savo jau lenkų kultūros — natione poloni (lenkų tautos nariai), vis tiek jie savo lenkiškais raštais, vaizduojančiais lietuvių praeitį, išmargintą nuostabiais žygiais, lietuvių gyvenimą, išaustą lietuvių širdžiai sava nuostabia pasaka ir galinga lietuviška liaudies daina, kėlė ne tik lietuvio valstiečio, bet ir dar ne beviltiškai sulenkėjusio bajoro tautinę sąmonę.

19-to amžiaus Mažoji Lietuva sėkmingai varo savo pirmtakų pradėtą religinio ir lituanistinio darbo vagą. Vienas didžiųjų to laiko M. Lietuvos vadovų yra jau minėtas *Liudvikas Rėza* (1776-1840). Jo rūpesčiu ir sutelktiniu darbu, laikantis graikų ir hebrajų Šv. Rašto tekstų, 1816 m. išėjo nauja, žymiai pagerinta Biblijos laida. Rėza išleido ir vertė į vokiečių kalbą Donelaičio metus (1818) ir pasakėčias su Ezopo pasakėčiomis (1819). Rėza išleido pirmąjį lietuvių dainų rinkinį "Dainos, oder litauische Volkslieder" (1825). Rinko ir daugiau dainų. Rėza yra ir tautosakos pradininkas. Jis rašė ir poezijos. Tautosakos rinkėjai *E. Gizevijus ir Bolenas* rinko dainas su gaidomis. Karaliaučiaus universiteto profesorius *J.H.F. Nesselmanas* (1811-81), žymus lyginamosios kalbotyros mokslininkas, parašęs daug vertingų filologinių raštų,

išleido daugelio surinktų 410 lietuvių liaudies dainų — "Litauische Volkslieder" ir lietuvių kalbos žodyną. *Aug. Schleicheris* (1821-68), kalbininkas, tiksliai užrašinėjo tautosaką: pasakas, priežodžius, mįsles, dainas. *Alb. Bezzenbergeris* (1851-1922) mokslininkas, kalbininkas, proistorikas. *Vl. Kalvaitis* išleido Prūsijos lietuvių dainas. Lyginamosios kalbotyros atstovas Fr. Kuršaitis (1806-84) žymus lietuvių kalbos mokslininkas, garbės daktaras už nuopelnus lituanistikai. Redaktorius, kalbos tyrinėtojas, religinės literatūros gamintojas, Biblijos vertėjas. Patobulino lietuvių rašybą, parašė priegaidės ir kirčio mokslą. Prisidėjo prie lietuvių bendrinės kalbos sudarymo.

Jau minėjome, kad Vilniaus universiteto bibliotekos vedėjas Kontrimas siūlė universitetui įsteigti lietuvių kalbos katedrą. Plačiau lietuvių kalbos katedros klausimą iškėlė ukmergiškis *Pranas Bagužis*, Varšuvos Mokslo Mėgėjų draugijos 1806 m. susirinkime skaitytame referate "Apie lietuvių kalbos ir tautos pradžią. 1808 m. Bagužis tą referatą išleido atskira knyga. Referate skelbtos idėjos labai plito, ir 19 a. pradžioje jau ryškiai iškilo lituanistinis sąjūdis. Jis gyviausiai reiškėsi Žemaičiuose.

Patys pirmieji su Vilniaus universitetu atsisveikinusieji ar per tą universitetą perėjusiomis idėjomis iš kitų ramstydamiesi, buvo žemaičiai: A. Klementas, D. Poška, S. Valiūnas ir S. Stanevičius.

A. Klementas (1756-1823), epigramos "Kairy, Kairy, duok tabokos" autorius, žinomas savo rankraštiniais 60,000 eilučių proginiais eilėraščiais, laiškais, idilėmis, epigramomis. Rašyta laiko mada eiliuotai, tik apie 150 eilučių lietuviškai. Autorius gailisi, kad be Širvydo žodyno ne ką galėtų parašyti.

D. Poška (1757-1830) žymus Žemaičių kultūrininkas, vertingų raštų autorius. Bendradarbiavo su daugeliu žymiųjų lituanistų: jiems buvo lietuvių kalbos, lietuvių literatūros ir Lietuvos istorijos autoritetas. Poška — istorinio Baublio savininkas, literatūriniai vertingų "Mužiko Žemaičių ir Lietuvos", "Mužikėlio giesmės" ir keletos šimtų ilgesnių ir smulkesnių eilėraščių autorius. Parengė lenkų - lietuvių - lotynų kalbų žodyną iki S raidės ir mėgino kurti, remdamasis žemaičių tarme, bendrine tada lietuvių kalba.

Valstietis *S. T. Valiūnas* (1789-1831) "Sobieskiados" poemos ir "Polemono kontubernijos", satyrinės poemos autorius. Svarbiausias jo kūrinys lengvos formos, liaudžiai arti-

mo turinio, romantinio stiliaus eilėraštis "Birutė". Jos melodija skolinta iš lenkų dainos. Eilėraščiui panaudotas (greičiausiai) M. Strijkovskio "Kronikos" padavimas apie Kęstučio ir Birutės susitikimą Palangoje.

Simonas Stanevičius (1799-1848). Gabus, veiklus studentas, vienas dvasinių studentų vadų, patriotinių jausmų žadintojų. Išvertė iš lotynų kalbos "Šventųjų istoriją". Išleido dvi M. Daukšos "Postilės" ištraukas su lenkiškąja prakalba, atitinkančia jo nusistatymą. Labai domėjosi lietuvių praeitimi, bet atsargiai ir kritiškai vertino istorikų (T. Narbuto, J. Kraševskio, S. Daukanto) veikalus. Jo "Dainos žemaičių (1829) yra labai vertingas rinktinių dainų rinkinys. Originalios Stanevičiaus kūrybos 6 pasakėčios yra tikrai gera lietuvių kalba ir labai vertingos meno atžvilgiu. Specialiai minėtinas Stanevičiaus eilėraštis — odė "Žemaičių šlovė" (1823). Tai programinis jo ir kitų lituanistinio sąjūdžio atstovų eilėraštis. Čia keli jo posmeliai:

Šlovė visus sujudino
Gera tėviškei daryti,
Ir ką amžiai pagadino,
Laikas yra pataisyti.

Daugel metų sviets skaičiavo,
Mūsų žemė kaip pražuvo,
Kaip užmiršo kalbą savo
Ir užmiršo, kuomi buvo.

Tarp žemaičių jau atgijo
Garbė tėvų ir liežuvis:
Meilė tarp jų išsiliejo,
Prasidžiugo ir lietuvis.

Labai judrus lituanistinio sąjūdžio atstovas buvo *Liudvikas Adomas Jucevičius* (1813-46). Rašė ir lietuviškai, bet daugiausia lenkiškai. Vertė iš lenkų kalbos A. Mickevičiaus porą baladžių ir keletą kitų autorių eilėraščių. Rašydamas apie lietuvių kalbą ir literatūrą, daugiausia rėmėsi Bagužiu, gėrėdamasis lietuvių kalbos harmoningumu ir tinkamumu reikšti subtiliausiems jausmams. L. A. Jucevičius parėmė Rėzos mintis apie Donelaitį, gerai vertino D. Poškos, S. Stanevičiaus, A. Strazdo poeziją. Išleido du tautosakos rinkinius: 1840 m. "Lietuvių liaudies patarlės" su

lenkišku vertimu ir paaiškinimais ir 1844 m. "Lietuvių dainų" (25) lenkišką vertimą. 1842 m. išleido lenkų kalba kelionių įspūdžius "Žemaičių atsiminimai" ir, svarbiausia, labai vertingą etnografinį veikalą "Lietuva senovės liekanų, apeigų ir papročių požiūriu".

Greta jo reiškėsi ir keletas grožinės literatūros *(R. Aleknavičius) T. Jurevičius),* bei tautosakos atstovų *(L. Ragalskis, E. Stanevičius, J. Plateris* (1810-36) ir surinkęs 100.000 žodžių Lietuvos žodynui A. Ugenskis. Daug reikšmės turėjo veiklus Šv. Rašto vertėjas ir kitokios religinės literatūros gamintojas, uolus parapinių mokyklų steigėjas, valstiečio vyskupo M. Valančiaus pirmtakas kunigaikštis vysk. *Juozapas Arnulfas Giedraitis* (1754-1838). Vysk. Giedraitis buvo plataus humanistinio išsilavinimo, veiklus diplomatas. Už rėmimą 1831 m. sukilimo pašalintas iš vyskupo valdytojo pareigų, bet nuo bausmės sumaniai išsisuko.

Dar pažymėtini J. Chodzkos "Jono iš Svisločės" apysakos vertėjas (abejotinas), pataikūnas, bet Šeduvos parapijos dviejų aukštesniųjų mokyklų su dėstomąja lietuvių kalba steigėjas *Juozas Rupeika* (1778-1854), Kajetonas Rokas Zabitis (1800-76), autorius iliustruoto lietuviško elementoriaus Naujas mokslas skaityma diel mažu vaiku Žiemaiczu ir Lietuviu", kuris buvo perspausdintas daugiau kaip 50 kartų. Be to, K. R. Zabitis yra pirmosios lietuviškų knygų bibliografijos autorius.

Beveik visi iki šio laiko lietuviškai rašiusieji domėjosi lietuvių kalba bei tautosaka, ir jų daugelis rinko ją. Bet daugiausia tautosakos surinko broliai A. ir J. Juškevičiai. Jie buvo bajorai, bet save vadino Juškomis.

Antanas Juška (1819-1880) lankė Kražių gimnaziją. Buvo kunigas, Vilniaus kunigų seminarijos auklėtinis. Vikaraudamas, gimnazijoje kapelionaudamas ir klebonaudamas, perėjo daug parapijų. Už neatkalbinėjimą žmonių nuo 1863 m. sukilimo valdžia jį įkalino 9 mėnesius Kauno kalėjime. Jis surinko per 70 tūkstančių lietuviškų žodžių ir gyvosios kalbos pavyzdžių. Rinko dainas, užrašinėjo jas pagal mokslišką metodą. Surinko apie 6,000 dainų ir apie 2,000 dainų melodijų. Buvo paprastas, žmonės juo pasitikėjo — mėgo jį. Vaikščiodamas nešdavosi vaikams cukraus, o dainininkams saldžios degtinės. Dvarininkai laikė jį keistuoliu, juokėsi iš jo. Jis ramiai dirbo didįjį kultūros darbą, o Valančius jį vis gyrė ir skatino dirbti. Jis buvo sudaręs savo raidyną. Pirmiausia

išspausdino vestuvinių apeigų aprašymą "Svodbinė rėda Veluonyčių lietuvių" (1880). Leidinys buvo išverstas į vokiečių, lenkų ir rusų kalbas. Netrukus išleido tris didelius dainų rinkinius (1880-81). 1993 m. išleido "Lietuviškas svodbines dainas". Kai kurių leidinių išleido po kelias laidas. Visos savo surinktos tautosakos išleisti nepajėgė. Ypatingai buvo sunku gauti iš valdžios leidimą, nes buvo spaudos draudimo metas. Daug jam padėjo kalbotyrininkas P. F. Fortunatovas, J. Jablonskis, K. Būga, J. Šlapelis. Bet daugiausia jam padėjo brolis Jonas su savo sūnum Vytautu.

Jonas Juška (1815-86), Antano Juškos brolis, buvo filologas, kalbų mokytojas. Jis 1861 m. pirmas mėgino suskirstyti lietuvių kalbą tarmėmis savo veikale "Kalbos lietuviško liežuvio ir lietuviškas statrašymas, arba ortografija". Jis visą savo gyvenimą troško dirbti savo krašte. Bet ne tik ten negavo darbo, bet ir Rusijoj gautas tarnybinis paaukštinimas jam buvo atimtas, nes jis buvo katalikas.

Beveik visi čia suminėtieji lituanistinio sąjūdžio dalyviai buvo Vilniaus universiteto auklėtiniai ir dauguma jų žemaičiai. Bet nuo dabar jau bus daugiau aukštaičių. Iki šiol daugumas švietimo (daugiausia religinio) literatūrinės kūrybos atstovų buvo dvasininkai. Nuo dabar jau bus jų mažuma (vien dvasininkų visai Lietuvai gal nebūtų užtekę).

"Jeigu mums pasisektų susintetinti ir pasauliui atitinkamai perduoti vien tik tai, kas iki šiolei apie Lietuvą prirašyta, tai greičiausiai jau pradėtų pildytis O. Milašiaus pranašavimas, jog ateisiąs laikas, kada Lietuvos vardas ir garbė būsianti išnešiota nuo saulėtekio iki saulėlydžio".

Dr. A. Ramūnas

PARTIJŲ KLAUSIMU

K. BARTKUS

Politinės partijos šių laikų Vakarų valstybiniame gyvenime yra toks savaime suprantamas dalykas, kad, atrodo, nepalieka vietos rimtam jų esmės bei reikalingumo svarstymui. Tačiau lietuvių išeivijoje kai kur dar vis bandoma iš jų daryti lyg ir kokį baubą: apriori jos smerkiamos ir jų prasmė labai iškraipoma, iš ko dvelkia aiškiai nepasakomas, tačiau ir neslepiamas nepalankumas pliuralistinei demokratijai.

Kalbamas antipartinis nusistatymas gali būti pateisinamas tik tuo, kad vis dar vienur kitur iškyla totalistinių apraiškų liekanos, priešingos pačiai demokratijai. Jos nėra iš esmės būdingos lietuviškajai visuomenei. Politinė mintis lietuvių visuomenėje brendo demokratinėje dvasioje. Demokratinė mintis buvo stipriai užakcentuota Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo akte. Ir pačią nepriklausomybę paskelbė demokratinių partijų sudaryta Lietuvos Valstybės Taryba. Toms partijoms sutartinai dirbant, buvo atkurta nepriklausoma Lietuvos valstybė, kuriai jos ir vadovavo, iki pati demokratija buvo Lietuvoje užgniaužta. Nuo to meto lietuvių visuomenėje buvo paskleista totalistinių idėjų, kurių ir dabar dar daug kur užtinkame. Tačiau jos nėra kilusios pačioje Lietuvoje. Lietuvių tautinis atgimimas plėtojosi artimai su demokratine mintimi. Kun. A. Strazdas, vysk. M. Valančius, kun. A. Vienožindys ir daugelis kitų mūsų atgimimo atstovų buvo Lietuvos demokratinio atstatymo pirmtakai. Totalizmas yra svetimas lietuvių prigimčiai, ir jį dalis lietuvių pasisavino iš kitur.

Pirmiausia juo kai kuriuos lietuvius užkrėtė bolševikinė revoliucija Rusijoje ir po to bandymas Lietuvoje sukurti bolševikinę Kapsuko vadovaujamą valdžią, kuri turėjo remtis tik viena partija ir būti komunistiškai totalistinė. Antras totalistinių idėjų šaltinis buvo Italijoje įsigalėjęs fašizmas, kuriuo buvo labai susidomėję nemaža lietuvių, kurie ir Lietuvoje norėjo įgyvendinti tą pačią tvarką. Nepraėjo be ilgai užsitęsusio susidomėjimo ir Portugalijoje Salazaro įgyvendinta totalistinė sistema, žinoma korporacinės santvarkos vardu. Ji nėra pamiršta ir išeivijoje, nors pačioje Portugalijoje ji baigėsi nelaimingai. Ketvirtas labai griežtos totalistinės sistemos

įtakų šaltinis buvo vokiečių nacionalsocializmas, kuris žadino bei stiprino kai kurių lietuvių antidemokratinį nusiteikimą. Visų tų nedemokratinių sąjūdžių į Lietuvą atėjusios idėjos turėjo daug sekėjų antrame nepriklausomų laikų dešimtmetyje. Jų ir dabar užtinkama išeivijos vyresnioje kartoje. Jos daugiausia pasireiškia partijų smerkimu politiniame gyvenime.

Partijų smerkimas yra vienas pagrindinių totalistinių sistemų bruožų. Jis išsivystė, įsigalėjus moderniosioms totalistinėms sistemoms įvairiose Vakarų Europos valstybėse. Toms sistemoms žlugus, išsisklaidė ir jų antipartinės idėjos. Vietoje viešpatavusio totalizmo visuotinai atgimė pliuralistinė demokratija su anksčiau buvusiomis ar naujomis demokratinėmis partijomis, ir niekas ten nebebando ginti vienapartinio totalizmo pagrindų. Tuo atžvilgiu mūsų tarpe lyg ir yra kai kurio atsilikimo. Per paskutinius keturiasdešimt metų vienokioje ar kitokioje lietuviškoje spaudoje skaitytojai rado ir dabar vis dar užtinka atgrasių pasisakymų prieš partijas, kaip kažką negera. Tai rodo, kad mes vis dar nesame pakankamai išsiaiškinę visuomenės politinio susiorganizavimo prasmės ir apgynę jį nuo nepagrįstų ir šališkus tikslus turinčių priekaištų.

Gal dėl to ir lietuvių visuomenėje netrūksta pasisakymų prieš partijas. Išeivijoje jie dažniausiai girdimi žemesnio lygio politiniuose pokalbiuose. Paprastai partijoms prikišama jų tarpusavio nesutarimai, visuomenės skaldymas ir kitokios kaltės. Iš jų daromi prileidimai bei įtaigojimai, kad būtų geriau, jei partijų nebūtų. O iš tų priekaištų bei prileidimų prasikiša ir tolimesnė drąsi mažiau drąsiems žmonėms sugestija, kad jas reikėtų panaikinti, kaip tai buvo padaryta pietinės Amerikos dalyje, Afrikoje, Azijoje ir visoje rytinėje Europoje.

Tam klausimui pasvarstyti tenka aiškinti, kas yra partijos. Partijos yra esminis Vakarų kultūroje išsivysčiusios demokratijos elementas. Jų esmė glūdi žmonių mąstymo autonomiškume ir jų pažiūrų įvairume. Kartą pripažinus žmonėms autonomiją laisvai mąstyti bei apsispręsti, jau negali būti reikalaujama visais atžvilgiais vienodų pažiūrų. Nevienodai jie sprendžia ir savo gyvenime pritaiko įvairius ekonominius klausimus, nevienodai jie prieina prie įvairių švietimo ir kultūros reikalų, nevienodai jie žiūri į valstybės valdymąsi ir nevienodus jie stato valstybei uždavinius, ly-

giai ir jie iš jos laukia nevienodų siekimų įgyvendinimo. Vieni žmonės iš valstybės laukia vienokių darbų, kiti jai numato kitokius žmonių gyvenimui pagerinti kelius. Vieni iš jos norėtų, kad ji daugiau paremtų vienokius žmonių reikalus ir daugiau rūpintųsi vienų gyventojų sluoksnių reikalais, kiti gi iš jos laukia, kad ji rūpintųsi daugiau kitų sluoksnių gerove.

Tiesa, ne visi pritaria tokiems autonomiškiems žmonių apsisprendimams. Sutinkame žmonių, kuriems toks socialinių ir politinių pažiūrų skirtingumas nepatinka. Totalistinėse sistemose vienaip ar kitaip apribojami galimumai tvarkyti savo gyvenimą taip, kaip kas norėtų. Bet tokia padėtis jau reiškia laisvės apribojimą ir neretai prilyginama priespaudai. Šių laikų pasaulyje tolstama nuo bet kokio sulyginimo iš viršaus. Visuomenei progresuojant, vis daugiau respektuojamas ir užgiriamas savo skirtingų pažiūrų turėjimas. Juo šviesesnė visuomenė, juo joje savarankiškiau apsisprendžiama.

Pagal žmonių politinių pažiūrų skirtingumą jie su savo reikalavimais pasiskirsto į skirtingas visuomenines bei politines grupes, kurios pasireiškia kaip skirtingų tikslų siekiančios politinės srovės. Laisvoje visuomenėje vienodų bei panašių politinių įsitikinimų žmonės savo pažiūroms apginti ir savo pasirinktiems principams gyvenime realizuoti susiorganizuoja arba jungiasi į partijas. Nėra visuomenei kito kelio pareikšti savo politinę valią ir pačiai suorganizuoti savo valdžią, kaip per joje veikiančias politines partijas. Demokratiškai visuomenė gali valdytis tik per savo pačios išrinktus atstovus. Todėl demokratinė valstybė negali išsiversti be politinių organizacijų, kurių pagalba visuomenė bei valstybės piliečiai gali sukurti valstybės valdžią, pasiųsti į ją savo atstovus, duoti jiems nurodymus ir vykdyti piliečių daugumos valią. Dėl to demokratinė valstybė negali išsiversti be partijų Politinės partijos yra svarbiausi politinės minties nešėjai ir vykdytojai. Gyvename tokioje socialinio išsivystymo stadijoje, kad modernioje valstybėje partijos yra būtinas elementas.

Tiesa, netolimoje praeityje kai kuriose valstybėse buvo įsigalėję režimai, kur valdžią buvo paėmę asmenys, pasivadinę tautos vadais, kurie valdė, pasiremdami jau ne piliečių balsais, o į savo rankas sutelkta policine ir militarine jėga. Buvo uždarytos bei panaikintos politinės partijos, iš-

skyrus tą, kurią tokie vadai buvo sukūrę patys ir kurios priešakyje jie stovėjo. Tačiau tie totalistiniai režimai, kaip matėme, niekur nepasisekė ir neišsilaikė, išskyrus komunistines diktatūras, kurios remiasi per daug stipriomis policinėmis jėgomis, kad dar galėtų būti žmonių nušalintos. Kalbamų tautų vadai buvo privertę savo valstybių gyventojus iš baimės tyliai jiems paklusti ir vykdyti jų valią, bet jie negalėjo jų priversti jiems tikėti ir juos nuoširdžiai savo vadais pripažinti. Sąlygoms pasikeitus, visur iš karto dingo vadais pasiskelbusiųjų autoritetas, žlugo jų sukurtas režimas, atgijo demokratinė tvarka, ir visuomenėje iš karto atgijo senos ir susikūrė naujos demokratinės partijos. Be abejo, tas pat įvyktų ir su komunistiniu režimu ir su totalistine komunistų partija, jei kurią dieną jis netektų policinės bei militarinės apsaugos.

Ir lietuvių politinis brendimas, privedęs prie Lietuvos nepriklausomybės atstatymo, vyko jų jaunoms politinėms organizacijoms vadovaujant. Nepaisant, kad atskiros buvusios lietuvių partijos gal daug kam ir nepatinka, negalima paneigti, kad jos paruošė tautą nepriklausomam gyvenimui, kad jų veikėjai kovojo dėl Lietuvos, skelbė savo Lietuvai autonomijos reikalavimus, o vėliau kovojo ir dėl jos nepriklausomybės, buvo rusų persekiojami, buvo baudžiami kalėjimais ir trėmimu į Sibirą, kol pagaliau jie paskelbė Lietuvos nepriklausomybę, pasirašydami jos paskelbimo aktą.

Pirmieji susiorganizavo lietuviai socialdemokratai, įkurdami savo partiją 19-to amžiaus gale. Šio amžiaus pradžioje susiorganizavo ir politinė liberalinė srovė, pasivadinusi Lietuvos demokratų partija. Į Didįjį Vilniaus Seimą atvyko ir Krikščionių demokratų partijos atstovai. Dar vėliau susiorganizavo tautinės krypties Tautos pažangos partija. Kalbamos partijos, nors ir tarp savęs nesutardamos, jau nuo šio amžiaus pradžios pradėjo reikalauti Lietuvai nepriklausomybės ar bent autonomijos. Jų veikla po truputį išjudino Lietuvos visuomenę, ją švietė politiškai savo spauda ir atsišaukimais, o 1905 metais sušaukė Didįjį Vilniaus seimą, kuriame apsvarstyti pagrindiniai Lietuvos ateities klausimai ir nustatyti lietuvių reikalavimai rusų valdžiai. Nors praktiškai tuo metu buvo nedaug laimėta, nes atsigavusi rusų valdžia tęsė ir toliau savo nors kiek susilpnėjusią priespaudą Lietuvoje, tačiau politiškai Lietuvos visuomenė buvo išjudinta ir stropiau sekė politinių organizacijų spaudą, kuri palaipsniui vis

stipriau formavo atgimstančios lietuvių tautos nusiteikimus ir jos laisvės viltis. Pirmojo karo metu partijų šulai pasirodė jau kaip politinėse kovose subrendę politiniai vadai, kurie, karui einant į pabaigą, sudarė Lietuvos tarybą, kuri kalbėjo ir veikė Lietuvos vardu, 1918 metais paskelbė Lietuvos nepriklausomybę, atstatė Lietuvos valstybę ir jai vadovavo. Jei nebūtų susikūrę kalbamos lietuvių politinės partijos ir tauta būtų pasilikusi politiškai neorganizuota, nebūtų buvę kas organizuotai kovoja dėl Lietuvos ateities, nebūtų buvę kas Lietuvos visuomenėje įsąmonina jos politinius uždavinius, nebūtų buvę kas išugdo jos politinius veikėjus ir plačiu mastu kovoja dėl jos laisvės, kas vadovauja lietuvių tautai jos kelyje į nepriklausomybę ir kas atstato Lietuvos nepriklausomą respubliką.

Lietuviškų partijų veikla prieš atkuriant Lietuvos nepriklausomybę ir jų vaidmuo siekiant nepriklausomybės rodo, kad partijos gali vaidinti svarbų vaidmenį ne tik nepriklausomoje valstybėje, bet ir jos dar neturint, o tik jos siekiant, dėl tautos išlaisvinimo kovojant ir jai vadovaujant jos kelyje į laisvę. Tai tinka ne tik anais laikais, Lietuvai besistengiant išsilaisvinti iš Rusijos pavergimo, bet lygiai ir šiais laikais, tokio tautos išsilaisvinimo besiekiant. Visos lietuvių pagrindinės partijos yra turėjusios nemaža patyrimo ne tik kovoje dėl Lietuvos išlaisvinimo, bet ir jos valstybinio gyvenimo vadovavime. Visos lietuvių pagrindinės partijos yra davę didelį įnašą ir Lietuvos valstybę atkuriant ir jai nepriklausomai vadovaujant. Visos jos yra dalyvavę nepriklausomos Lietuvos respublikos valdžioje (pozicijoje ir opozicijoje), ir visos jos yra valstybinės partijos.

Lietuvių politinėse partijose yra dalyvavę visų krypčių svarbiausi veikėjai. Dauguma iškiliausių lietuvių vienu ar kitu metu priklausė politinėms organizacijoms, jose dirbo, joms vadovavo, joms atstovavo seimuose ar bent jas rėmė. Dauguma iškiliausių lietuvių yra buvę iškilūs politinių partijų žmonės, dalyvavo jų centriniuose organuose, jų deleguoti dirbo Lietuvos vyriausybėje, vadovavo jos įstaigoms bei institucijoms, tuo būdu įsijungdami į atgimusios Lietuvos valstybinį gyvenimą.

Paprastai valstybiniame gyvenime kiekviena partija siekia įgyvendinti savo politinę programą valstybei tvarkyti ir tautai vadovauti. Tai yra visiškai suprantama. Jei tam tikra visuomenės dalis turi idėjų bei planų valstybei tvarkyti

ir pagal juos įgyvendinti visuomenės ar bent jos dalies gerovę, tai yra visiškai logiška, kad ji ieško būdų bei kelių tiems savo siekimams įgyvendinti. Tokiu būdu tarp partijų visada vyksta varžybos, joms kiekvienai siekiant laimėti piliečių pritarimą ir gauti jų balsus rinkimuose. Tose varžybose kiekviena jų stengiasi laimėti ir iškilti ar bent išlikti. Iškyla jų tarpusavio priešingumai, išryškėja jų silpnosios pusės. Nenorėdamos pralaimėti, kiekviena jų stengiasi atstovauti tai, kas kraštui reikalingiausia, kas žmonėms tinka ar atitinka jų interesus, ir vengia visko, kas jas kompromituotų visuomenės akyse. Tuo būdu partijų kovose vyksta ir savotiška atranka.

Išeinant iš partijų prigimties, yra natūralu, kad tarp jų vyksta nuolatinės varžybos bei kovos dėl išlikimo. Demokratinėje valstybėje niekas nesipiktina, kad partijos tarp savęs kovoja. Aplamai gyva politinė kova rinkimuose rodo žmonių demokratinį sąmoningumą. Tik totalistai piktinasi partijų veiklumu. Dalyvaudami partijose, žmonės tuo pačiu dalyvauja valstybės gyvenime ir darosi labiau suinteresuoti savo valstybe, jos valdžia ir jos institucijomis. Moderni valstybė reikalauja sąmoningo piliečių dalyvavimo. Kur piliečiai negali laisvai balsuoti, ten jie negali aktyviai dalyvauti ir prisidėti prie valstybės politikos, ten jie jaučiasi valdančiųjų atstumti ir darosi abejingi valstybės reikalams.

Ir nepriklausomoje Lietuvoje demokratiniame laikotarpyje partijos tarp savęs kovojo, ir tada politiškai dar nelabai subrendusioje labai jaunos valstybės visuomenėje tos kovos rinkimuose neretai netekdavo pusiausvyros. Kai kas, prisimindamas anų laikų lietuviškų partijų kovas, tebegyvena įspūdžiu, kad partijų kovos iš viso turi būti tokios, kokios jos buvo tada Lietuvoje. Teisingai nuomonei apie partijų kovas susidaryti reikėtų prisiminti amerikiečių partijų rinkimines kovas, kuriose jau nėra to, dėl ko jas reikėtų smerkti. Bet tai čia nuveda į priešingą blogybę: čia rinkikai beveik nejaučia partijų kovos, nesidomi kandidatais, ir didžioji jų dalis yra abejinga patiems rinkimams, dėl ko lengvai įsigali korupcija.

Lietuvių partijos ir jų kovos atgijo išeivijoje. Jos kurį laiką apsunkino Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto veiklą. Tačiau tos kovos jau nėra tokios, dėl kurių reikėtų pasmerkti partijas. Kai šiais laikais vis dar kalbama apie partijų rietenas, atrodo, kad tai kalbantieji arba neseka iš-

eivijos politinių srovinių santykių, arba tai daro tik prisimindami tolimą praeitį, arba turi kai kurių tikslų išeivijos politiniam gyvenimui niekinti. Šiuo metu išeivijoje tarp politinių srovių beveik nekovojama, varžybos tarp jų pasidarė nežymios. Partinių kovų elementų šiuo metu dažniausiai pasitaiko ne tarp partijų, kurios vis dar kaltinamos rietenomis, o tik iš vienos srovės pusės, kuriai nepakeliui su visų srovių pliuralistiniu pagrindu sudarytais laisvinimo veiksniais ir kuri neužslepia savo linkimo pati viena pakeisti tuos veiksnius, reprezentuojančius pliuralistinę demokratiją. Jau ilgesnis laikas, kada stipriausia partinė kova prasiveržia ne tarp partijų, o tarp vienos partijos ir visų kitų Lietuvos laisvinimo veiksnius sudarančių grupių.

Didžiausią erzelį visuomenėje kelia ne demokratinės, o į totalizmą linkusios grupės. Juo stipresnis yra tas jų linkimas, juo mažiau jos varžosi priemonėmis demokratijai nušalinti, juo daugiau jos pasižymi vienašališkumu ir ekstremistinėmis kovomis su toje visuomenėje prigijusiomis srovėmis bei organizacijomis.

Kitas neretas partijoms priekaištas yra korupcijos arba moralinio sugedimo priekaištas. Tiesa, bet kieno įsigalėjimas valdžioje ir įsitvirtinimas jos įstaigose bei visuotinėse organizacijose turi tendenciją leisti įsigalėti korupcijai. Bet pliuralistinėje demokratijoje valdančioji pozicija, jei ji nori išlikti, turi stengtis visomis priemonėmis išvengti korupcijos, nes ji sudaro pavojų jai pražudyti. Valstybiniame gyvenime bet kur pasireiškusi korupcija yra kitų partijų pastebima ir iškeliama. Bet kuriai partijai moralinio sugedimo priekaištas yra skaudus, nes gali jai daug pakenkti. Kiekviena partija yra priversta vengti bet kokios korupcijos. Partijų varžybos yra geriausia priemonė prieš korupciją. Todėl korupcija paprastai įsigali ten, kur veikia tik viena partija ir kur nėra politinių varžybų. Anot to prancūzo politiko, jei korupcija kartais paliečia kai kurias partijas, tai totalistinę tvarką korupcija paliečia totališkai. Totalistinė sistema negali kovoti su korupcija, nes tokiu atveju jai tenka tam tikra prasme kovoti su savimi.

Bet kur įsistiprinusi totalistinė politinė santvarka visada buvo ir yra laikoma laikina anomalija, išsilaikančia ne normaliu žmonių pritarimu, o tam tikromis aplinkybėmis pasisavinta jėga. Kai tik kur pasikeičia sąlygos, kuriose išsilaikė totalistinis režimas, jis pakrinka, ir žmonės grįžta prie

normalios demokratijos.

Normaliose partijų varžybose ne tik lengviau išvengiama korupcijos, bet ir jose vyksta labiau sugebančių žmonių atranka. Jose subrendę politikai iškyla į valstybininkus. Tų galimumų neturi vienos partijos režimas, nes čia trūksta pagrindinio normalios atrankos elemento — laisvų rinkimų. Vienos partijos rinkimai neatstoja laisvų rinkimų — jie nėra nė tikri rinkimai, nes juose rinkėjai gauna tik pabalsuoti, bet nieko negali išrinkti. Vienos partijos rinkimuose vyksta ne pačių rinkėjų tinkamų asmenų parinkimas ir jų išrinkimas, o tik partijos funkcionierių vietomis pasiskirstymas.

Girdint priekaištus partijoms išeivijoje, savaime ateina mintis, kad jos jokio išlaikymo neprašo, atlyginimų ir pašalpų iš niekur negauna, jokių riaušių niekur nekelia. Todėl vargu, ar pelnytai joms priekaištaujama. Partijos yra todėl, kad yra žmonių, kurie turi politinių bei socialinių idėjų, apie kurias susiburia joms artimi žmonės. Išeivijoje partijos neišmiršta todėl, kad žmonės dar rūpinasi Lietuvos išlaisvinimu ir organizuotai išlaiko laisvinimo veiksnius. Jos yra todėl, kad yra žmonių, kurie mano, kad Lietuvos laisvinimo reikalui dar reikalinga išlaikyti mūsų turimą politinį susiorganizavimą, kurio branduoliai palaikytų Lietuvos išlaisvinimo mintį ir apie ją jungtų tėvynės išsiilgusius tautiečius. Jos reikalingos, kad palaikytų išeivijoje bendrą lietuvišką veiklumą, nes politiškai mąstantieji veikėjai išeivijoje priklauso prie veikliausių asmenų: be jų sumenkėtų visas lietuviškas veikimas. Jie nesiskundžia veiklių žmonių trūkumu, o dirba, palaiko savo organizacijas ir Lietuvos laisvinimo veiksnius ir, be to, išleidžia dar keletą politinių žurnalų, kuriuose gal mažiau partiškumo neigiama prasme, negu bendruosiuose laikraščiuose.

Lietuvos laisvinimo reikalui labai svarbu, kad visos lietuvių partijos išeivijoje veiktų ir vieningai kovotų dėl tautos laisvės. Visos jos turi duoti savo įnašą. Jokia didelė ar maža politinė srovė negali tos pareigos atsisakyti ar būti išskirta iš tautos laisvinimo darbo. Ypatingai svarbu, kad pasauliniuose krikščionių demokratų, socialdemokratų ir kituose sąjūdžiuose dalyvaujantieji lietuviai krikščionys demokratai ir socialdemokratai aktyviai dalyvautų tų tarptautinių organizacijų suvažiavimuose, darytų juose pranešimus apie padėtį Lietuvoje, siūlytų atitinkamas rezoliucijas ir, kiek įmanoma, megztų ten ryšį su žymiaisiais pasaulio politikais.

RUSINIMO SUINTENSYVINIMAS PAVERGTŲ TAUTŲ MOKYKLOSE

M. G.

Visiems gerai žinoma, kad rusiškoji bolševikinė okupacija savo pagrindiniu tikslu laiko surusinti pavergtąsias tautas, jas asimiliuoti. Tai buvo senas Rusijos carų siekimas. Jį paveldėjo ir bolševikinė Rusija, laikanti savo valdžioje per 80 įvairiausių tautų bei tautelių. Tik ji joms sunaikinti bei asimiliuoti vartoja sudėtingesnes, daugiau rafinuotas ir šiuos laikus daugiau atitinkančias priemones. Jas nutautinti ji siekia įvairiausiais būdais: jas išsklaidydama, į jas infiltruodama kiek galima daugiau rusų ir jiems atiduodama vadovaujamą vaidmenį administracijoje ir viešajame gyvenime, persekiodama jų veiklesnius žmones, sėdama nesantaiką tarp įvairių tautybių žmonių, versdama jas vartoti rusų kalbą, žalodama jų kultūrinį paveldėjimą bei tradicijas, iškraipydama jų praeities supratimą, ardydama jų religinį gyvenimą, surusindama jų spaudą ir kitas viešosios informacijos priemones ir daugeliu kitų būdų. Bet pats svarbiausias užgrobtų tautų nutautinimo kelias yra surusinimas jų mokyklų, kuriose vaikai ir jaunimas ne tik išmokomi visur vartoti rusų kalbą, bet jiems primetama ir rusiškoji kultūra, stengiamasi įdiegti rusiškąjį patriotizmą — prisirišimą prie Rusijos, kad jie pamirštų savo tautybę ir tikrąja savo tėvyne laikytų jų kraštą pavergusią Rusiją. Tai įvykdžius, jų žemėje būtų atbaigtas rusiškas imperializmas, prasidėjęs kitų tautų užgrobimu ir baigtas jų visišku rusų kultūros pasisavinimu. Mokykliniame auklėjime tas siekimas stengiamasi įgyvendinti, plečiant mokinių rusų kalbos mokėjimą ir jos vartojimą, kad ji pasidarytų jaunų žmonių bendravimo kalba, jų mokslinės pažangos, literatūrinės kūrybos ir viešojo gyvenimo kalba. Kad tos kalbos vartojimas nebūtų atgrasus ir neatrodytų, kad ji yra tik užgrobtų tautų nutautinimo priemonė, vertimas ją išmokti ir vartoti pagražinamas svarbesniais motyvais, būtent, kad ji yra TSRS tautų bendravimo ir vienijimo priemonė ir svarbus augančių kartų auklėjimo, tarybinio patriotizmo ir socialistinio internacionalizmo dvasinis faktorius.

Nors rusai kalbamų nutautinimo tikslų jų pavergtose Pabaltijo tautose siekia jau apie 35 metus, o kitose jų jau

seniai kolonizuotose tautose juos vykdo jau daug daugiau metų, tačiau tų kalbamų pastangų duomenys jų labai nedžiugina: nors jaunimas rusų valdomose mokyklose ir gyvenime pramoksta rusų kalbos ir susipažįsta su rusų tautos kūryba, tačiau neišsižada ir savo kalbos, kūrybos ir tautybės ir rusų kalbos nepamilsta.

Bet toks rusų kalbos pramokimas rusams atrodo labai nepatenkinamas. Ypač jų nepasitenkinimą sukelia nepakankamas kaimo vietovėse rusų kalbos mokėjimas.

Laikydami nepatenkinamais iki šiol per mokyklas vykdomo rusinimo rezultatus, Sovietų Sąjungos švietimo vadovai yra sustiprinę savo pastangas nerusiškoms tautoms surusinti. "Aušros" ir LKB Kronikos pranešimais, šių metų gegužės 29-31 d. Taškente įvyko mokslinė praktinė konferencija, kurios pagrindinė pranešimų ir svarstymų tema buvo "Rusų kalba — TSRS tautų draugystės ir bendravimo kalba". Po šia tema slepiasi nerusiškų tautų kolonizavimo planas tų tautų jaunimui surusinti. Tas planas apima rusinimo instrukcijas nuo vaikų darželio iki aukštųjų bei specialiųjų mokyklų. Pagal jį rusinimas turi būti sustiprintas visose visų rūšių ir visų laipsnių mokyklose.

Vaikų darželyje

Rusų kalba turi būti mokoma jau penktaisiais vaiko amžiaus metais. Ji pradedama mokyti, rusiškai pravedant lengvas pamokėles ir vartojant rusų kalbą vaikų žaidimuose. Organizuojamas rusų kalba bendravimas su suaugusiais. Ji vartojama sporto šventėse, eitynėse, pokalbiuose.

Švietimo ministerija įsakė atitinkamoms institucijoms paruošti metodinius nurodymus rusų kalbai to amžiaus vaikams mokyti, metodines tos kalbos mokymo priemones, tam amžiui pritaikytas chrestomatijas ir priešmokyklinio auklėjimo veikalą rusų kalba. Įsakyta griežčiau kontroliuoti vaikų darželio auklėtojų parengimą ir jų sugebėjimą mokyti vaikus rusų kalbos. Du kartus per mėnesį rodyti vaikams skirtas televizijos programas rusų kalba ir jas vartoti vaikų darželiuose. Darželių auklėtojos turi padėti tėvams mokyti savo darželinio amžiaus vaikus rusų kalbos.

Mokyklose

Imtis visų priemonių pagerinti ir plėsti mokyklose rusų kalbos mokymo efektyvumą. Pionierių ir komjaunuolių veik-

loje, taip pat ir užmokyklinius darbus atliekant daugiau vartoti rusų kalbą. Įvesti mokyklose rusų kalbos dienas ir savaites. Ta kalba leisti sieninius laikraščius, organizuoti ekskursijas ir radio programas.

Ruošti ir išleisti geresnius rusų kalbos vadovėlius, gilinti rusų kalbos žinias bei jos mokėjimą. Turtinti mokyklų bibliotekas knygomis rusų kalba.

Profesinėse ir technikos mokyklose

Sustiprinti rusų kalbos dėstymą ir tos kalbos kabinetus aprūpinti moderniais, jos dėstymą pagerinančiais įrengimais.

Plėsti rusų kalbos vartojimą mokykloje, ja dėstant visų specialybių mokslus.

Aukštosiose mokyklose

Nuo antrojo ir trečiojo kurso rusų kalba dėstyti bendrūosius visuomeninius mokslus. Plėsti kursinių ir diplominių darbų rašymą rusų kalba. Ta kalba rašyti praktikos darbų apyskaitas, pranešimus ir referatus. Tobulinti rusų kalbos vadovėlius ir jai mokyti mokslo priemones. Kelti rusų kalbos dėstytojų metodinį pasiruošimą. Plėsti rusų kalbos vartojimą konferencijose, literatūros vakaruose, vitrinose. Kasmet didinti rusų literatūrą studijuojančių skaičių. Išsimokslinimo kvalifikacijų apibūdinimą daugiau pagrįsti rusų kalbos mokėjimu.

Aukštojo mokslo ministerijos turi parūpinti rusų kalbos mokymo bei dėstymo priemones aukštosioms mokykloms. Kiekviena aukštoji mokykla turi numatyti priemones bei metodus ruošti kvalifikuotiems rusų kalbos dėstytojams. Kasmet gerinti jų kvalifikacijas. Plėsti specialių mokslų dėstymą rusų kalba. Įkurti ir plėsti mokymo įstaigose rusų kalbai ir rusų literatūrai mokyti kabinetus ir aprūpinti juos moderniomis techniškomis kalbos mokymo priemonėmis ir atitinkama literatūra rusų kalba.

Rusų kalbos ir rusų literatūros paskutiniųjų kursų studentus siųsti stažuoti į Rusijos, Ukrainos ir Gudijos universitetus ir institutus.

Griežtai laikytis rusų kalbos specialybės grupėms nustatyto 12-15 studentų skaičiaus. Vykdyti reikalavimą, kad tarp aukštųjų mokyklų dėstytojų vykstančiuose moksliniuose metodiniuose susirinkimuose būtų vartojama rusų kalba.

Mokymo priemonėms įsigyti lėšos turi būti daugiau sunau-

dojamos rusų kalbos mokymui gerinti. Daugiau leisti rusų valbos vadovėlių. Kiekvienais metais perregistruoti, kurie specialieji mokslai yra tikslinga dėstyti rusų kalba. Visuomeninių profesijų fakultetuose įvesti iš gimtosios kalbos į rusų kalbą ir iš rusų kalbos į gimtąją kalbą vertimų skyrius.

Tobulinti rusų kalbos vadovėlius ir tos kalbos mokymo priemones taip, kad tos kalbos besimokydami studentai pamiltų ją, kaip tarptautinio bendradarbiavimo priemonę. Didinti rusų kalbos egzaminų reikalavimus.

———————

Ši rusų valdomoms nerusų tautoms surusinti instrukcijos santrauka rodo, kad pagrindinė auklėjimo institucija — visų laipsnių mokykla — yra paverčiama pagrindine pavergtų tautų surusinimo priemone. Ja norima priaugančioms kartoms ir ypač šviesuomenei primesti rusų kalbos vartojimą profesiniame darbe ir viešajame gyvenime. Ja norima nustelbti tautinį sąmoningumą ir sukelti susižavėjimą rusų kultūra. Bet, kaip dabartinį Lietuvos gyvenimą pažįstantieji tvirtina, pavergtos tautos jaunimas yra tautiškai sąmoningas ir priešinasi okupanto klastingiems viliojimams ir jo dedamoms lietuvių nutautinimo pastangoms.

Tai gerai žinodami, Lietuvos rusintojai savo rusinimo propagandoje studentijos tarpe jau net vengia kalbėti apie rusų kalbos išmokimo reikalą, o labai dažnai kartoja internacionalinio studentų auklėjimo reikalingumą, nors iš esmės tas internacionalinis auklėjimas reiškia ne ką kitą, kaip rusinimą. Pvz. 1978 m. kovo 23 d. Vilniaus Kapsuko universiteto Tarybos, partinio ir komjaunimo bendro posėdžio nutarime dešimt kartų paminėtas internacionalinis auklėjimas įvairiais atžvilgiais, nors universiteto studentai žino, toks auklėjimas reiškia ne ką kitą, kaip tik maskavimą spaudimo surusėti, nes ir apie tokį auklėjimą kalbant akcentuojamas rusų kalbos vaidmuo socialistinei visuomenei ir tarptautiniam bendradarbiavimui vystyti.

1926 M. GRUODŽIO 17 D. PERVERSMAS

(Tęsinys iš 2 nr.)

JONAS AUGUSTAITIS

Kas buvo tikrieji perversmininkai

Užbaigiant šį skyrių, tenka sugrįžti ten, kur jį pradėjau, būtent į klausimą, kas buvo tikrieji ir svarbiausieji 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo organizatoriai ir vykdytojai? Atrodo, kad iš viso šio rašinio turėjo paaiškėti, kad jie buvo tautininkai — vyriausieji jų vadai ir talkininkai: A. Smetona, A. Voldemaras, A. Merkys, pulk. V. Skorupskis, maj. P. Plechavičius, kpt. Pyragius, grupelė karininkų su kai kurių atskirų krikščionių demokratų pagalba. Tačiau tautininkų žurnale "Naujoji viltis" (1973/4 Nr. 6) Jonas Švoba straipsnyje "Gruodžio 17 perversmo priežasčių apžvalga" rašo, kad perversmo rengėjai buvę krikščionys demokratai, gi tautininkai, "o ypatingai Antanas Smetona, turėjo daugiau simpatijų kariuomenėje, be kurios perversmas būtų buvęs visai neįmanomas" (J. Švoba, "N. Viltis" 25 psl.).

Pirmiausia čia primintina, kad ir p. Švoba (tautininkas) laiko perversmą žalingu antivalstybiniu aktu, tai dėl to nusikaltimo partiniais sumetimais jis bando nepagrįstai teisinti tautininkus, ypatingai Smetoną, ir visą nusikaltimą suversti krikščionims demokratams. Čia tenka pažiūrėti į Jono Švobos "motyvus" bei tvirtinimus.

Švoba kalbamame straipsnyje klausia: "Kas buvo perversmo rengėjai?" ir atsako: "Perversmą paruošė ir vykdė karininkai, padedami studentų ateitininkų ir neolituanų. Prieš kairiųjų vyriausybę labai griežtą opoziciją varė krikščioniškoji srovė. Tautininkai, turėdami vos tris atstovus Seime, nebuvo tam pajėgūs ir *neturėjo tokio didelio intereso,* kaip krikščioniškosios partijos. Kairiųjų vyriausybė, darydama reformas ir kirsdama biudžete lėšas katalikiškoms mokykloms ir klebonijoms, kirto krikščionių demokratų pagrindą. Krikščioniškosios partijos ne tik Seime buvo stiprios, bet turėjo ir didelį užnugarį visuomenėje, už jas kovojo gausus įvairių katalikiškųjų organizacijų, draugijų ir brolijų tinklas ir katalikiškoji dvasiškija. Krikščioniškosios politinės partijos nėrėsi iš kailio, norėdamos sukompromituoti kairiųjų valdžią ir patys vėl ją atgauti" (Švoba, ten pat. 24 p.).

Pirmiausia, Švoba visai neteisingai tvirtina, rašydamas, kad tautininkai neturėjo tokio didelio partinio intereso, kaip krikščioniškosios partijos, atsisėsti valdžioje, nes visiems, kas tik domisi politika, žinomas A. Smetonos troškimas valdžios, nesiskaitant su jokiomis priemonėmis jai pasiekti. Čia prisimintinas Smetonos pareiškimas E. Galvanauskui, primintas šio rašinio pradžioje, apie juodviejų — Smetonos ir Voldemaro vartojamas priemones valdžiai įsigyti. O dėl krikščionių demokratų adv. Skipitis, Trečiojo Seimo atstovas, rašo: "Šiuo metu, (III-jo Seimo rinkimus pralaimėjus, J.A.) krikščioniškas blokas į valdžią labai nesiveržė ir neparodė reikiamos iniciatyvos sudaryti su liaudininkais koalicijai. Tegu pamėgina dirbti kiti, o mes, būdami opozicijoje ir vyriausybės darbus kritikuodami, galėsime vėl susigrąžinti didesnį piliečių pasitikėjimą, samprotavo krikščioniškojo bloko galvos" (Skipitis, N. Lietuvą statant, 412 p.). Tad, priešingai Švobos tvirtinimams, krikščionys demokratai į valdžią nesiveržė, bet, būdami Sleževičiaus vyriausybės opozicijoje, jie savaime kritikavo vyriausybės darbus, kaip Seimo opozicijai priklausė, ir numatė laiko tekmėje arba priversti Sleževičiaus kabinetą atsistatydinti, arba eventualiai sudaryti su jais koaliciją, kaip galvojo ir prezidentas dr. Grinius; taip galvoja ir elgiasi kiekvieno parlamento opozicija. J. Švoba klysta, tvirtina tendencingai ar iš nesusipratimo, ieškodamas perversmo priežasčių iš Sleževičiaus vyriausybės laikotarpio įvykių (nuo 1926 m. birželio 15 d. iki 1926 m. gruodžio 17 d.), tai yra, iš tos pusmetinės Sleževičiaus kabineto veiklos. Tokią slaptą karininkų veiklą ir organizaciją, tarpusavio pasitikėjimą ir pakankamai didelio jėgų kontingento sukaupimą perversmui įvykdyti nebuvo galima suorganizuoti per tą trumpą laiką. Krikščioniškojo bloko viešoji opozicija, kaip vėliau aiškiai pasirodė, perversmo neorganizavo, prie tautininkų neprisidėjo; pagaliau jų tautininkai ir nekvietė, išvystę anksčiau prieš juos opoziciją. O tautininkai — Smetona ir Voldemaras — nuo pat Steigiamojo Seimo ir dr. K. Griniaus koalicinio kabineto liaudininkų su krikščionimis demokratais sudarymo 1920 m. birželio 15 d. paskelbė tam kabinetui griežtą opoziciją, kaip Smetona tada pasakė E. Galvanauskui. Jie opoziciją išvystė ir palaikė savo spaudoje ir slaptai ruošė kai kuriuos karininkus perversmui. Smarkioji tautininkų opozicija prieš krikščionių demokratų koalicines vyriausybes ėjo iki 1926 m. birželio mėn. Sleževi-

čiaus kabineto sudarymo. Būdami tuo metu vyriausybėje, krikščionys demokratai negalėjo būti opozicijoje patys sau nei ruoštis perversmui. Tai vykdė tautininkai.

Krikščionių demokratų blokui 1926 m. gegužės 10 dienos rinkimuose pralaimėjus (tesurinkus tik 30 atstovų), atėjo M. Sleževičiaus kairiųjų kabinetas. Krikščionys demokratai perėjo į viešą opoziciją. Tautininkų į Seimą atėjo tik trys atstovai; į Sleževičiaus kabinetą jie neįėjo ir tęsė opoziciją dabar jau prieš kairiųjų valdžią. Smetona atsisakė jame valstybės kontrolieriaus vietos. Jis laukė valstybės prezidento vietos.

Smetonai atsisakius įeiti į Sleževičiaus kabinetą, tautininkai pasiliko ir toliau opozicijoje, tačiau dabar Smetonos opozicija Sleževičiaus kabinetui sušvelnėjo. Skipitis rašo, kad Smetona Seimo darbais visiškai nesidomėjo: "jau buvo praėję gal 20 posėdžių, o A. Smetona tebuvo kalbėjęs 1-me ir 2-me posėdžiuose rinkiminės procedūros klausimais. Per visą laiką prie tribūnos nebuvo priėjęs. Atrodė, kad jis visai nenorėjo gilintis į Seime svarstomus dalykus" (Skipitis, 416 p.). Voldemaras buvo aktyvesnis opozicionierius Sleževičiui: per tą trumpą Sleževičiaus vyriausybės pusmetį jis pasakė ar parašė 7 kalbas, kritikuodamas Sleževičiaus darbus, o prieš tai aštuoniolikoje straipsnių labai grieštai kritikavo krikščionių demokratų vyriausybes (Prof. . Voldemaras, Raštai, 527-612 p.).

Prie opozicijos Sleževičiui dabar prisidėjo ir krikščionių demokratų blokas, tačiau bendro opozicijos fronto Sleževičiui nesudarė. Tautininkai nenorėjo priimti krikščionių į opoziciją Sleževičiaus kabinetui; gal tai buvo nepatogu ir netaktiška; pagaliau jų pagalbos ir nereikėjo, nes tautininkai jau nuo Steigiamojo Seimo laikų buvo išvystę labai griežtą opoziciją ir pasiruošė perversmui, o krikščionys demokratai nelabai norėjo dėtis prie tautininkų, kurie buvo per tiek laiko prieš juos griežtoje opozicijoje. Taigi dabar abi grupės, tautininkai su trimis atstovais, o krikščionys demokratai su 30 atstovų buvo atskirai opozicijoje. O pats perversmas buvo tautininkų per ilgoką laiką paruoštas. Jie laukė tinkamo momento sukilti. Krikščionys demokratai anksčiau jokio perversmo ruošti negalėjo, nes jie patys buvo valdžioje.

A. Merkelis savo monografijoje "Smetona" 297-tame puslapyje aprašinėja Smetonos nubaudimą, bet nenurodo nusikaltimo, už kurį jis buvo nubaustas. Ir 269-me puslapyje

Merkelis aprašinėja Smetonos leidžiamiems laikraščiams ir žurnalams baudas, tačiau ir čia niekur nepasako už ką Smetona buvo baudžiamas, o tik nurodo pačias bausmes, būtent:

"Lietuvos Balso smarki opozicija vyriausybę tiek įpykino, jog 1921 m. spalio 18 d. ji uždraudė toliau jį leisti. Tų pat metų lapkričio 4 d. buvo pradėtas leisti A. Smetonos redaguojamas tos pat krypties opozicinis laikraštis Lietuvių Balsas. Tačiau jo amžius buvo dar trumpesnis už savo pirmtako. Išleidęs vos 22 numerius, gruodžio pabaigoje jis buvo uždarytas, ir tuo pat pradėtas leisti Tėvynės Balsas, kuris 1922 m. birželio 2 d. virto dienraščiu. Vyriausybei jį uždarius, 1922 m. spalio 29 d. buvo pradėtas leisti dienraštis Krašto Balsas, kuris ėjo ligi 1923 m. birželio 10 d. Tų pat metų gegužės mėn. vyriausybės jis buvo nubaustas 2000 litų baudos, ir ta bauda daugiausia ir bus jį sužlugdžius. Finansinei būklei pablogėjus, Tautos Pažanga (tautininkai, J.A.) nuo laikraščio leidimo atsisakė, ir 1923.IX.29 d. A. Smetona pradėjo leisti ir redaguoti savaitraštį "Vairas". Vyriausybei jį sustabdžius, kuriam laikui buvo išleisti du vienkartiniai leidiniai: 1924.II.26 d. Skeveldrų' rinkinys ir tų pat metų kovo 7 d. Irklas. 1924 m. kovo 13 d. vietoj uždaryto Vairo buvo pradėtas leisti Tautos Vairas, o jį uždarius, 1924.XI.14 d. buvo pradėtas leisti visuomenės, politikos ir literatūros savaitraštis Lietuvis. Pirmuoju jo redaktorium buvo poetas Petras Vaičiūnas, o vėliau iš eilės jį redagavo A. Smetona, A. Voldemaras ir Iz. Tamošaitis. Atsakomuoju redaktorium iš pradžių pasirašydavo prenumeratos rinkėja M. Ambroziejūtė, o paskiau Smetonų tarnaitė Emilija Mėlynaitė" (Merkelis, 269 ir 270 p.).

Šita ilgoka citata mums aiškiai parodo (nors joje nėra pasakyta, už ką ir kodėl Smetona buvo baustas bei uždarinėjami laikraščiai) tautininkų opozicijos griežtumą bei jų pasiruošimą perversmui. Suprantama, vyriausybės bausmėms Smetonai už jo redaguojamus laikraščius dalis karininkų nepritarė, ir to meto vyriausybė savo baudomis tik kėlė Smetonos autoritetą. Todėl ir karininkai mielai dėjosi prie tautininkų ruošiamo perversmo.

Be kalbamų baudų Smetonai, Merkelis vieną jų sunkiųjų specialiai aprašo:

"1923 m. lapkričio pradžioje A. Smetona, kaip Vairo redaktorius, už vieną prof. A. Voldemaro straipsnį Kauno miesto ir apskrities karo komendanto mjr. Brazulevičiaus buvo

nubaustas 2000 litų baudos, o prof. A. Voldemaras ištremtas iš Kauno. Smetonai negalint sumokėti 2000 litų baudos, jis buvo uždarytas į Kauno sunkiųjų darbų kalėjimą" (Merkelis, 297 p.).

Kalbamo Voldemaro straipsnio turinys nėra paskelbtas 1973 m. išleistoje jo raštų knygoje, kur išspausdinti kiti penki anksčiau jo parašyti straipsniai. Ir apie tuos penkis straipsnius negalėtume pasakyti, kad jie būtų santūrūs: jie nėra svarstomo dalyko esminė kritika, klaidų nurodymas ar patarimas, o daugiausia vyriausybės, E. Galvanausko ministro pirmininko pristatymas visuomenei (karininkams) kaip neišmanančio reikalo. Ruošiant perversmą, tokie raštai galėjo kai kuriuos karininkus patraukti prie tos veiklos. Kai nežinome ano straipsnio tikrojo turinio — už ką Smetona ir Voldemaras buvo nubausti, — negalime ko nors daugiau apie tai pasakyti. Atrodo, kad aprašyti faktai jau negali daugiau kelti abejonių, kad perversmą ruošė Smetona su Voldemaru ir su karininkais.

Nuo to nutolsta p. Švoba, kuris pilnai pritaria p. Balučio nuomonei, kuris savo atsiminimuose rašo, kad "nuo pat pradžios buvau linkęs spėlioti (Balutis, J.A.), kad tikriausiais perversmo sugalvotojais buvo krikščionys demokratai, nors perversmas buvo įvykdytas karininkų, tautininkams pritariant" ir toliau sako: "Sleževičiaus vyriausybę juk nuvertė opozicija. Bet opozicijoje buvo nepalyginti daugiau krikščionių demokratų, negu tautininkų" . . . "Bet tikroji opozicinė jėga krašte juk buvo krikščionys demokratai. Todėl atrodė keista ir politiškai neloginga, kad po perversmo sudarytoje vyriausybėje svarbiausias vietas paėmė tautininkai (A. Smetona — valstybės prezidentas, prof. Voldemaras — ministras pirmininkas). Sakysime, aukštieji karininkai spyrė tai daryti. Bet vis dėl to kažin ar kariuomenė pati viena būtų drįsusi perversmą daryti, jei krašte nebūtų jautusi stiprios politinės paramos. O pati stipriausioji parama, aišku, *tegalėjo būti krikščionys demokratai*" (Balutis-Švoba, N. Viltis, 25 p.).

Čia pacituotais samprotavimais B. K. Balutis ir J. Švoba nori mus įtikinti, kad 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo sugalvotojai buvę krikščionys demokratai, o perversmas buvęs įvykdytas karininkų, pritariant tautininkams! Bet abu autoriai klysta, tvirtindami, kad krikščionys demokratai buvo perversmo autoriai, nes jie turėję didesnę opoziciją Seime

už tautininkus ir krašte palankesnę sau nuomonę. Tas perversmas buvo vykdomas dviem būdais: jėga ir pasitikėjimu. Pradėti perversmui pirmiausia reikalinga jėga — kariuomenė, kam nė nereikia visuomenės ar Seimo pasitikėjimo. Antroji funkcija yra sudaryti siekiamai padėčiai naują vyriausybę, kuri turėtų visuomenės pasitikėjimą. Gi krikščionims demokratams esant valdžioje, nuo Steigiamojo seimo susirinkimo iki 1926 m. nebuvo jokio reikalo ruošti perversmą patiems prieš save, patiems nusiversti. Tautininkai, būdami opozicijoje nuo Steigiamojo seimo išrinkimo iki 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo, tą perversmą per tą laiką ruošė, paėmė valdžią, pastatė diktatorium P. Plechavičių, o po to kūrė civilinę valdžią ir ieškojo pasitikėjimo. Bet su trimis atstovais Seime didelio pasitikėjimo nepasieksi . . .

1926 m. gruodžio 17 d. anksti rytą, apie penktą valandą, tautininkams su kariuomene laimėjus perversmą, Smetona skambino kun. M. Krupavičiui — kitam lyderiui, turinčiam 30 atstovų Seime ir didesnį pasitikėjimą visuomenėje, — ir prašė jį ateiti 8 val. pasitarti dėl nakties įvykių, o po to ateiti į perversmininkų užimtą Kariuomenės vyr. štabą perversmo rezultatų sutvarkymo ir naujos valdžios pastatymo reikalu. Lankėsi kun. Krupavičius su savaisiais, lankėsi Skipitis su Sidzikausku (jų taip pat trys atstovai Seime), ieškodami būdų išlaikyti bent formaliai teisinę santvarką (konstituciją) ir pastatyti naują teisiniai sudarytą vyriausybę. Per ištisą gruodžio 17 dieną iki gilios nakties ginčijosi, ieškojo kompromisų, taikė partinius reikalavimus . . . Buvo susitarta teisiniais pagrindais pastatyti perversminę valdžią: Seimo išrinktas naujas prezidentas A. Smetona prisiekė Seime laikytis konstitucijos, Voldemaras pasižada raštu laikytis konstitucijos, prez. K. Grinius skiria Voldemarą ministru pirmininku, Seimas renka A. Smetoną prezidentu. Krikščionims demokratams duodamos Voldemaro kabinete dvi — švietimo ir finansų ministerijos, o Santarvei — žemės ūkio ir susisiekimo ministerijos.

Tautininkai, neturėdami pakankamai įtakos taikingai likviduoti perversmą, pakvietė krikščionis demokratus ir santariečius. Jau su tokiais planais atėjo Smetona su Voldemaru į perversmininkų štabą: "A. Voldemaras, rašo Skipitis, jautėsi kaip ministras pirmininkas. Kreipiausi į jį, kad įsakytų Plechavičiui paleisti areštuotuosius. — "Gerai, pone Skipiti, aš pažadu šį reikalą sutvarkyti. Nematau jokio reikalo il-

giau laikyti arešte nei ministrų, nei Seimo atstovų", pareiškė man Voldemaras" (Skipitis, 424 -.). Kun. Krupavičius imasi įpiršti į ministrus pirmininkus Antaną Merkį vieton Voldemaro; tautininkai sutinka, tačiau Smetona, nepasitaręs su Krupavičium, vėliau atstato Voldemarą į ministrus pirmininkus. Krupavičius, tai sužinojęs, pareiškė Smetonai protestą. Šių susitarimų atsimetimų procedūroje Smetonos, Skipičio ir Sidzikausko pertrakcijose buvo į ministrus pirmininkus prez. dr. K. Griniui pristatytas Antanas Merkys, kurį prez. Grinius atsisakė patvirtinti, bet kiek vėliau patvirtino Voldemarą.

Toliau abu autoriai toje pačioje vietoje — B. K. Balutis, aukštas užsienio reikalų ministerijos biurokratas, bet neaukšto mokslo (matininkas, ištikimas formoms) ir Jonas Švoba teikia pateisinimų tautininkams, jų partijai ir sako: "Kodėl krikščionys pasirodė tokie nuolaidūs? Stiprios politinės partijos paprastai retai tokiu nuolaidumu pasižymi. Todėl krikščionių nuolaidumą reikėtų aiškinti jų politinio štabo sugalvota ir politiškai logiška strategija".

Buvo sakoma, jų šitaip galvota: tautininkus priešakin pastačius, jiems teks visas neskanumas, kurį kiekvienas perversmas visuomenėje palieka. Tikroji politinė jėga taip Seime, taip krašte vis vien bus krikščionys demokratai. Jų tai ranka "lopšelį sups". Šita strategija, gali būti, būtų laimėjusi, jei ne kupstelis, kuris išvertė vežimą. Ministru pirmininku tapęs, prof. A. Voldemaras rado būdų nuo krikščionių "lopšelio" supėjų atsikratyti. Krikščionys vėl stojo opozicijon, ir jų neišgydė nei Voldemaras, nei daug sukalbamesnis ir taikesnis Juozas Tubelis" (B. K. Balutis, J. Bačiūno leidinys, 1951, 94-95 pp. ir N. Viltis, 26 p.). Ir J. Švoba šitaip užbaigia: "Šie Balučio išvedžiojimai, atrodo, yra logiški ir pagrįsti. Be krikščioniškosios srovės pritarimo ir paramos, vieni karininkai su tautininkais, kaip kas tvirtina, jokiu būdu nebūtų drįsę perversmą daryti. Balučio teigimus patvirtina dar ir tas faktas, kad krikščionių demokratų vadovybė, kaip jau esu minėjęs, sutiko su karininkų numatyta į Lietuvos vadus ar prezidentus A. Smetonos kandidatūra, tik su sąlyga, kad prisieks Seimo posėdyje saugoti esamą demokratinę konstituciją" (J. Švoba, N. Viltis, 26 p.).

Šis tvirtinimas yra tik šių dviejų vyrų gryniausia fantazija. Krikščionys demokratai nebuvo nei nuolaidūs, nei jų buvo galvota, nei svarstyta pastatyti tautininkus priešakin,

kad nušluotų visus perversmo nesklandumus, neskanumus, bet, kai tautininkai jau tą viską turėjo ir stovėjo perversmo priešakyje, reikėjo tik krikščionių ir santaros pagalbos pastatyti taktikos sumetimais laikinę valdžią visuomenės paramai gauti. Kai kun. Krupavičiui buvo pasisekę įtikinti pakeisti Voldemarą Merkiu, tai Smetona atstatė Voldemarą į premjerus — į dar prieš perversmą tautininkų numatytą padėtį. Tai kur čia krikščionių nuolaidos?

Kai 1926 m. gruodžio 17 d. penktą valandą ryto mažoji tautininkų opozicija Seime (trys atstovai) laimėjo perversmą, tai sudaryti nors laikinai perversminei valdžiai, visuomenei nuraminti, siuntė tuoj automobilį su karininku atvežti Seimo nariui Skipičiui į perversmininkų štabą, o Smetona telefonu kvietė Krupavičių ateiti pasitarti dėl nakties įvykių. Smetona-Voldemaras su karininkais turėjo iniciatyvą įvykiams rikiuoti perversmo prasme ir dvasia.

Skipitis, atvykęs į Kariuomenės štabą, rado ten Voldemarą, Smetoną, Plechavičių ir Šilingą, baigusį redaguoti laišką, kurį Plechavičius perskaitęs įtekė Smetonai, o Skipitis galėjo klausyti, tą raštą Plechavičiui skaitant, ir tada pirmą kartą išgirdo tautos vado titulą. Manau, kad tą titulą pirmas buvo davęs S. Šilingas. "Po to rašto perskaitymo ir įteikimo ceremonijos, neiškenčiau Šilingui nepastebėjęs, kad mes teisininkai neturėtume laužyti valstybės konstitucijos. "Į tą mano pastabą Šilingas atkirto: "Reikia gelbėti valstybę nuo gresiančios katastrofos. Geriau paaukoti konstituciją valstybei, o ne valstybę konstitucijai" (Skipitis, Lietuvą statant, 424 p.). Atvykusiam Skipičiui Voldemaras, jausdamasis jau kaip ministras pirmininkas, pasiūlė vidaus reikalų ministro postą. Paprašius jo įsakyti paleisti areštuotuosius, Voldemaras pasižadėjęs.

Žodžiu, Smetona-Voldemaras su savaisiais Vyr. štabe tvarkėsi kaip perversmo laimėtojai. Jiems nereikėjo iš krikščionių demokratų jokių Balučio-Švobos skelbiamų nuolaidų. Perversmo vyriausybės sudarymo pasitarimai su partijomis — Santara ir krikščionimis demokratais — prasidėjo tik po pietų, kai kviestieji asmenys, susisiekę po pasitarimų su savo centro komitetais, gavo įgaliojimus dalyvauti, sudarant perversminę vyriausybę, bet negriauti valstybės pagrindų, nepažeisti konstitucijos.

Nors Plechavičiaus raštu, kaip rašo Skipitis, gruodžio 17 d. laimėto perversmo metu Smetonai jau buvo suteiktas

tautos vado titulas, kuris sudarė pirmą žingsnį į esamos valstybės santvarkos griovimą, konstitucijos laužymą, vadistinio režimo sudarinėjimą, tačiau užbaigti laimėti perversmo tikslui — sudaryti naujai vyriausybei — Smetona su Voldemaru priėmė Skipičio-Sidzikausko planą sudaryti teisėtą pagal konstituciją valdžią, patikimą visuomenei su partijų atstovais viduje ir patikimą užsieniečiams, nesudarant pagrindo įsikišti į Lietuvos reikalus, nereikalaujant perversmo vyriausybės pripažinimo.

Sudarytoji perversminė vyriausybė anuo metu atrodė gruodžio 17 d. popietinio pasitarimo dalyvių — perversmininkų, buvusios opozicijos ir pozicijos geros valios rezultatas, atsisakymas ambicijų, asmeniškumo bei partiškumo valstybingumo bei esamos santvarkos išlaikymo reikalui. Pasitarimų pradžioje buvo svarstomas tik naujos perversminės vyriausybės pastatymas su A. Smetona ministro pirmininko pareigose, paliekant dr. K. Grinių prezidentu. Tačiau perversmininkai ir visai pašaliniai asmenys — gen. V. Nagevičius, gen. Bulota, adv. R. Skipitis, maj. P. Plechavičius — patarė dr. Griniui atsistatydinti ir prezidentūrą užleisti A. Smetonai. Dr. Grinius be sunkumų sutiko, tik pareikalavo A. Voldemaro garantijos, kad laikysis konstitucijos, ir, ją gavęs, pats patvirtino jo kabinetą ir atsistatydino. Smetona, išrinktas prezidentu, prisiekė Seime laikytis konstitucijos. Tai atlikę, įsitvirtino valdžioje. Tačiau jų pažadai, kad tik atsisėstų valdžioje, liko tik pažadais, ir, atsisėdę valdžioje, abu pradėjo kurti Antano Smetonos vadistinį režimą. Jau 1927 m. balandžio 12 dieną buvo paleistas Seimas, nepaskelbus naujų jo rinkimų. Vietoje skelbiamo Antano Smetonos vienybės ir susiklausymo, buvo įvykdytas pirmas naujosios vyriausybės lietuvių nesantaikos veiksmas: dėl neteisėto akto iš Voldemaro kabineto išstojo trys ministrai — dr. L. Bistras, dr. P. Karvelis ir inž. J. Jankevičius. Pasilikę J. Aleksa ir valstybės kontrolierius dr. A. Milčius buvo pašalinti iš partijų. Taip visuomenės parama Voldemaro vyriausybei ir prezidentui A. Smetonai žymiai sumažėjo. Kabinete pasitikę tautininkai su naujai jį papildančiais tautininkais — švietimo ministru inž. K. Šakeniu ir finansų ministru agronomu J. Tubeliu. Taip baigėsi Smetonos kritikuojamas partinis, nevieningas nesusiklausymo valdymas. Bet pašalintieji iš partijų J. Aleksa ir dr. Milčius nė kiek neprisidėjo, kad padidintų visuomenės pasitikėjimą Voldemaro kabinetui.

Netrukus, birželio mėn. turėjau nelaimės būti dr. Milčiaus kabinete ir sekti jo pergyvenimus, kai jis gavo pranešimą apie jo pašalinimą iš valstybės kontrolieriaus pareigų. Jį perskaitęs, dr. Milčius iš susijaudinimo pabalo. Tai buvo gal ne tiek dėl valstybės kontrolieriaus pareigų netekimo, kiek dėl A. Smetonos parodyto jam nepasitikėjimo, o gal ir paramos jo planuojamam vadistiniam režimui, dėl kurio jis buvo pašalintas iš Darbo federacijos, kada jis nereagavo dėl Smetonos antivalstybinio akto vykdymo.

Taip prasidėjo visuomenės atstovų mažėjimas Smetonos "tautinės" linkmės vyriausybėje ir laipsniškas valdžios siaurėjimas į vieno vado valdymą, jam neturint nei valstybinių kvalifikacijų, nei tautos meilės, nei pagarbos, o vien tik dėl tuščio valdžios troškimo.

Lietuviai Smetona ir Voldemaras sulaužė priesaiką ir pasižadėjimą laikytis konstitucijos, sugriovė Lietuvos valstybės teisinius pagrindus. Antanas Smetona savo pasižadėjimus sutvirtino religiniu aktu — priesaika; ją paneigęs, parodė savo neištikimybę religijai; apvylė studentiją, kurie dalyvavo perversme, kovodami dėl teisingumo; dabar jie turėjo nusivilti naujosios valdžios darbais.

Smetona įtarinėjo ir savo rėmėjus. Perversmo vykdytojas mjr. P. Plechavičius, vėliau generolas, 1929 m. vasario 13 d. prieš jo norą pačiame savo darbingume buvo atleistas iš Vyr. štabo viršininko pareigų ir paleistas į atsargą. Jis turėjo visuomenėje vardą, jį pažino ir gerbė žemaičiai. Dar būdamas jaunas karininkas, jis pasižymėjo 1919 metais, kovodamas su rusų bolševikais. Gen. št. pulkininkas Vladas Skorupskis turėjo nuopelnų: dėl jo laimėjimų frontuose buvo apdovanotas Vyčio kryžiais. Abu jie buvo baigę karo akademijos mokslus Čekoslovakijoje. Skorupskis buvo perversmo plano autorius. Netrukus jis buvo išsiųstas į Italiją, o po metų perkeltas į Paryžių karo atstovu ir dar po metų, 1929 metais paleistas į atsargą. Abu jie besikuriančiai Lietuvos valstybei kainavo daug pinigų ir jų geriausio darbingumo metu buvo paleisti į atsargą ir toliau nebetarnavo Lietuvos reikalui.

Pulk. Birontas, tautininkas, partijos skyrių kūrėjas, Smetonos lankytojas, pašnekovas, sakykim draugas, dėl savo paskutinio vizito pas Smetoną rašo:

"Kaip Vyriausiojo štabo rikiuotės skyriaus viršininkas ir partijos narys (tautininkas, J.A.), dažnai pas jį lankydavausi

ne vien tarnybiniais reikalais, bet ir šiaip pasisvečiuoti" ... "Besikalbant apie esamą padėtį krašte, apie· didėjantį partijos skilimą ir susidarymą Voldemaro ir Smetonos šalininkų, apie Geležinio vilko organizaciją, kuri po partijos skilimo tapo Smetonos persekiojama ... prikišau Smetonai, kad patys tautininkai "vilkus" organizavo ir netgi siūlė man būti jų štabo viršininku su 2,5 tūkstančio litų mėnesiui algos ... Man atsisakius, "vilkų" štabo viršininku buvo paskirtas pulk. Štencelis, tuo metu ėjęs vidaus reikalų viceministerio pareigas, kuris "vilkų" organizaciją likvidavo ... Pridūriau, kad ne tik "vilkuose", bet ir šiaip pas neolituanus dėl Seimo nebuvimo, kraštas valdomas be kontrolės, ir patariau greičiau Seimą sušaukti. Tatai jam nepatiko, ir jis nedraugiškai atkirto, kad jis pats gerai žinąs, kada Seimą reikės sušaukti, dabar gi Seimą šaukti esą ne laikas. Į tai atsakiau: — "Jei nešauksite dabar, tai bus per vėlu, tai galima sulaukti visokių eventualumu iki sukilimo imtinai".

Žodis po žodžio mūsų dviejų kalba virto nemalonaus charakterio ginču. Įsikarščiavęs staiga jo užklausiaus: "Kodėl p. prezidente, taip lengva širdimi leidote Voldemarui sudoroti gen. Plechavičių? Juk jis, eidamas su perversmininkais, perversmui nepasisekus, pulkininko Škirpos tikrai būtų buvęs pakartas?" (Škirpa buvo Vyr. štabo viršininkas, J.A.).

"Prisipažįstu, tai pasakiau ne dėl to, kad būčiau koks Plechavičiaus šalininkas. Ne, niekad nebuvau ir dabar nesu, pasakiau tik dėl to, kad pabrėžti, jog negražu buvo taip pasielgti su žmogum, kurio dėka atsisėdai į sostą. Tas tai, matomai, jį skaudžiai užgavo, ir jis, priėjęs arti prie manęs, piktai tarė: — *"Mauras savo padarė, mauras gali eiti"* (mano pabrėžta, J.A.). Toksai nelauktas atsakymas mane pritrenkė. Kiek atsipeikėjęs, lėtai atsistojau ir susivaldydamas tariau: "Reiškia mes visi esame maurai, sudiev!" Ir nepaduodamas rankos išėjau" (Raštikio citata, III tomas, 407 p., iš Bironto atsiminimų — Vardan teisybės). Raštikis nepritaria tokiam Bironto rašymui, jis vadina jį "grubiu", "nemandagiu" ir sako, kad "Birontas šio konflikto pasekoje 1934 m. rugpiūčio mėn. turėjo išeiti iš kariuomenės" (Raštikis, III t. 408 p.). Jo — Bironto — neužstojo nei Raštikis, nei krašto apsaugos ministras gen. Šniukšta ... Birontas skaudžiai nukentėjo dėl dviejų partijos draugų susipykimo — Smetonos ir Bironto, neturinčio tarnybinio nusikaltimo. Birontas tarnybą ėjo tinkamai, o visuomeninėje veikloje, ne-

kalbant apie tautininkų partijos veiklą, rašė spaudoje — Karyje ir išleido visai neblogą knygą apie generolo Nissellio karišką veiklą 1919 m. Lietuvoje, besikuriant Lietuvos kariuomenei. Gal būt pranašingas buvo pulk. Bironto atsakymas Smetonai: "Reiškia, mes visi esame maurai". Savo padarę, atlikę Smetonai uždavinį, galime eiti, kad netaptume jo įtarti.

Perversmo įvertinimas

1929 m. rugsėjo 19 d., po 2 metų ir 9 mėnesių po perversmo, po ilgoko Smetonos taikymosi, kada Voldemaras Ženevoje dalyvavo Tautų Sąjungos posėdžiuose ir kada namie, Kaune, atsistatydino visi jo kabineto ministrai ir buvo palikęs tik vienas ministras pirmininkas, Smetona tada šį didžiausią "maurą", įstačiusį jį į valdžią, atleido. Voldemaras, nepripažindamas atleidimo akto, ginčą su Smetona pralaimėjo. Smetona įsirašė į sauvaliai paskelbtą 1928 metų gegužės 15 dienos konstituciją posmą, kad kabinetui atleisti nereikia ministro pirmininko parašo. Smetona savuose reikaluose buvo rūpestingesnis už Voldemarą.

Merkelio monografijoje "Smetona", Voldemaro atleidimas neteisingai aprašytas. Voldemarininkų uždavinys, jiems leidžiant monografiją apie Voldemarą, tai pataisyti.

Seniau buvau tuos tikrus atleidimo motyvus aprašęs, todėl dabar čia nekartosiu. Voldemarą pažinau labai gerai, nes teko su juo dirbti apie porą metų, kai jis buvo krašto apsaugos ministras, o aš statybos skyriaus viršininkas ir matydavau jį mažiausiai du kartus per savaitę. Savo atsiminimuose apie jį, nors dėl jo neteisingo atleidimo iš Geležinkelių valdybos turėjau išbūti 13 mėnesių be tarnybos, "Dviejų pasaulėžiūrų varžybose" stengiausi kiek galėdamas teisingai aprašyti, būtent: "Mano bendradarbiavimas su Voldemaru ėjo visai sklandžiai, be jokių sunkumų, geresnio ministro, savo viršininko, aš negalėjau nei pageidauti: jis nieko po to išsikalbėjimo neprieštaravo ir sutiko vykdyti sutartą planą. To pasėkoje kariuomenėje ir skyriuje kalbėjo, kad aš priklausau voldemarininkų Geležinio vilko organizacijai, nes aš pravedu viską, ką noriu. Šiandien Amerikoje voldemarininkai, be abejo, žino, kad aš slaptajai voldemarininkų grupei nepriklausiau, bet ir be to su juo galėjau patenkinamai bendradarbiauti (ten pat, 55 p.). Šiandien, po tiek metų nuo 1929, galiu patvirtinti, kad atleisto Voldemaro gailėjau kaip gero, supratingo ministro. Paskirtas Tubelio

kabinetan krašto apsaugos ministru plk. ltn. J. Variakojis, vilkas, neatstojo Voldemaro, nes neturėjo nei jo gabumų, nei įvykių raidos supratimo.

Atsistatydinę 1929 m. rugsėjo 19 d. Voldemaro ministrai Musteikis, J. Tubelis, K. Šakenis, Čiurlionis, Variakojis, Merkys ir Žilinskis, vėl buvo paskirti į Tubelio kabinetą. Suprantama, toks jų atsistatydinimas, parodęs jų nenorą bendradarbiauti, padėjo Smetonai nugalėti ir atleisti Voldemarą. Tai buvo Voldemaro kabineto ministrų streikas prieš ministrą pirmininką Voldemarą.

Smetona dėl didelio valdžios troškimo ir baimės jos netekti, nesugebėjo patraukti žmonių ir juos panaudoti Lietuvos valstybės naudai. Jis kalbėjo apie lietuvių tautos vienybės reikalingumą, apie kariuomenės discipliną ir visuomenės susiklausymą, o iš tiesų savo veikla tą skelbiamą vienybę ardė. Atleidęs Voldemarą, pašalinęs jį, jis suskaldė karininkus į vilkus-voldemarininkus ir smetonininkus. Abi grupės kovojo tarp savęs, saugumo policija verbavo karininkus savo priešininkams sekti (Kubiliūnas, K. Musteikis, Fragmentai). Jaunesnieji karininkai nepritarė vyresnių laipsnių karininkams, ir visi tarp savęs kovojo ... Taip ir iro Smetonos laikais skelbiamoji disciplina. Visuomenėje — paleidus Seimą, protesto ženklui dėl neteisėto akto, iš Voldemaro kabineto išstojo trys ministrai — du krikščionys demokratai ir vienas Santaros; juos pakeitė tautininkais. Taip buvo siekiama pasitikėjimo ir susiklausymo. O pašalinus Smetonai Voldemarą ir patvirtinus J. Tubelio kabinetą, jame liko vieni tautininkai smetonininkai, išskyrus krašto apsaugos ministrą plk. ltn. Variakojį, vienintelį voldemarininką. Jam 1930 m. birželio 27 d. atsistatydinus, buvo paskirtas plk. Balys Giedraitis. Taip visuomenės parama ir pasitikėjimas Tubeliui, kartu ir susiklausymas toliau mažėjo. Voldemarą nušalinus, jo šalininkai visą laiką bandė jį grąžinti į senas pareigas, bet jiems vis nevyko; susiklausymo nebuvo ir nesibaigė nesutarimai ir ginčai tarp tautinių grupių.

1926 m. gruodžio 17 d. perversmas ir 1927 m. balandžio 12 dienos Seimo paleidimas davė Lietuvai du didelius sukrėtimus. Jų galėjo visai nebūti, jei vyriausybė būtų kiekdaugiau valstybiškai galvojusi ir veikusi ir jei nebūtų buvę tu dviejų neramių sielų, siekiančių valdžios, ir, be to, jei nebūtų buvę esamoje vyriausybėje *socializmo apaštalo,* saugojusio socializmo doktriną komunistuojantiems, bet ją drau-

džiančio kitiems lietuvių tautos nariams. Tačiau dvi neramios sielos slaptai suorganizavo sukilimą prieš nesugebančius valdyti kraštą — jie laikė save nepakeičiamais į aukščiausias valdžios pozicijas (žiūr. Voldemeras, Raštai, 527 ir 661 pp.).

Dėl socializmo apaštalo Sleževičiaus kabinete tenka priminti, kad juo buvo nepatenkintas ir prezidentas dr. K. Grinius, kai jis leido komunistuojantiems gaivalams vykdyti socializmo laisves, o neleido ta laisve naudotis kitiems lietuviams, išvaikydamas ir apdaužydamas studentų eitynes Kaune. Po to įvykio Požėla turėjo kitą dieną būti atleistas iš vyriausybės, ir dr. Grinius buvo pasiryžęs tai padaryti, bet pirma ryžosi sutvarkyti kunigams ir katalikiškoms mokykloms pašalpas.

Įvykus kariuomenės perversmui ir Smetonai su Voldemaru atsisėdus valdžioje prie vairo, su Seimo paleidimu prasidėjo žygis į vadistinę santvarką, vis daugiau ir daugiau siaurinantis ir suvaržantis tautos teises. Prasidėjo politinių ir visuomeninių tautos teisių mažinimas, partijų bei draugijų uždarinėjimas, aštri spaudos cenzūra, susirinkimų varžymas. Kilo neramumai, karo komendantų baudos, kalėjimai, ištrėmimai, darbo stovyklos . . , kariuomenės teismai, karo lauko teismai, mirties bausmių sprendimai ir jų vykdymai . . .

SOVIETINĖS PILIETYBĖS GRĖSMĖ IŠEIVIAMS

M. JONYNAS

Naujasis nuo š.m. liepos 1 dienos pradėjęs veikti Sovietų Sąjungos pilietybės įstatymas sukėlė nemaža susirūpinimo lietuvių ir kitų Sovietų Sąjungos okupuotų kraštų išeivių tarpe, nes jis ir jų vaikams priminė, kad jie, nors jau seniai įsigiję kitų kraštų pilietybes, vis dar pabrėžtinai laikomi jos piliečiais ir kad už nelegalų pasišalinimą iš savo krašto jiems gresia didelės bausmės.

Daugelį Sovietų Sąjungos įstatymų, jų tarpe ir konstituciją mes vertiname daugiau kaip propagandinius dokumentus, nes jie savo krašte nevykdomi, o skirti užsieniui paveikti. Bet kalbamą sovietinį pilietybės įstatymą reikia vertinti jau ne tik kaip propagandinį užsieniui skirtą skelbimą ir ne tik kaip žmonių priklausomybės valstybei tvarkantį įsta-

tymą, bet ir kaip vieną sovietinio imperializmo formų.

Bolševikinis imperializmas siekia ne tik žemių, bet ir žmonių užgrobimo. Užgrobtų Pabaltijo valstybių žmones bolševikai praktiškai laiko lyg ir savotiška nuosavybe, kaip ir užgrobtąsias žemes. Tą žmonių "nusavinimą" jie išreiškia privalomos ir negalimos atsisakyti pilietybės terminu. Užgrobtųjų kraštų žmones Sovietų Sąjunga laiko savo piliečiais, nepripažindama jiems teisės nei iš okupuotos žemės pasitraukti, nei atsisakyti pavergėjo pilietybės. Tai lyg ir savotiška vergijos forma. Pavergto krašto žmonės laikomi priklausančiais pavergėjui, nežiūrint, ar jie to nori, ar nenori. Čia yra ne tik faktinis, bet ir teisinis žmonių užgrobimas. Užgrobimas, primetant jiems savo pilietybę ir paneigiant jų turimas pilietines teises. Jų žmogiškosios teisės optuoti pasirinktą pilietybę, valstybių sienoms besikeičiant, čia ignoruojamos.

Bet bolševikinė teisė eina toliau. Ji ne tik užgrobtų kraštų žmones verčia būti jos piliečiais, bet ir jų kituose kraštuose ir dar prieš jų pavergimą gimusius vaikus taip pat laiko savo piliečiais. Čia bandoma teisiškai pavergti ne tik jų pavergtose žemėse gyvenančius žmones, bet ir tuos, kurie tose žemėse niekada negyveno, o yra gimę ar dar gims užsienyje iš tėvų, kuriuos okupavimo keliu savinasi Sovietų Sąjunga. Tai nesutinka su Amerikos pilietybės įstatymu, pagal kurį visi Amerikoje gimę asmenys yra Amerikos piliečiai. Jis priešingas ir visuotinės žmogaus teisių deklaracijos nuostatams, pagal kuriuos niekam neturi būti sauvališkai atimta pilietybė ar paneigta teisė ją pakeisti.

Iš tikrųjų Sovietų Sąjungos pavergtų kraštų išeivių "supilietinimo" praplėtimas kituose kraštuose gyvenančių išeivių daugumai nedaug ką tereiškia. Jie save tebelaiko savo tėvynių piliečiais arba priėmė jų gyvenamų kraštų pilietybę ir visiškai nepaiso, kad jų kraštų okupantas savinasi jų pilietybę. Reikalas pasunkėja daugiau tiems, kurie lankysis savo tėvynėje. Prašydami Sovietų Sąjungos leidimo į ją nuvykti, jie turi įteikti jos ambasadai pareiškimą, kad jie išsižada jos pilietybės. Kadangi nuo Sovietų Sąjungos pilietybės gali atleisti tik pati aukščiausia tos valdžios institucija, tai važiuojantieji į Sovietų Sąjungą dar nėra tikri, kad jie jau yra atleisti nuo jos pilietybės. Išeivijoje gimę jauni žmonės save laiko gyvenamo krašto piliečiais ir apie Sovietų pilietybę jau nė negalvoja. Dabar jų padėtis pakinta:

jie sužinojo, kad jie, nors ir niekada nėra buvę Sovietų Sąjungoje ir ne joje gimę, vis tiek yra, prieš jų norą, laikomi jos piliečiais, ir, jiems nuvykus į savo tėvų žemę, gali būti daroma įvairių sunkumų ir keblumų. Jiems ten gali būti paneigta teisė kreiptis į JAV ambasadą prašyti pagalbos bei globos.

Tokia padėtis daugelį sulaikys nuo lankymosi savo tikroje tėvynėje ir kartu privers pagalvoti apie Sovietų Sąjungos pretenzijas ir jos negerbimą tarptautinės teisės. Sulaikys tai dalį ir turistų, pvz. norinčių vykti į ten vykstančią sporto olimpiadą.

Primesdama kitų kraštų piliečiams savo pilietybę, Sovietų Sąjunga, suprantama, turi ir kai kurių praktinių tikslų. Kadangi ta valstybė yra pasiryžusi ir siekia nukariauti visą pasaulį ir išplėsti jame savo tvarką ir ideologiją, tai, reikia manyti, kad išeivių santykius su ta valstybe tvarkąs įstatymas turi prisidėti prie tų imperialistinių tikslų realizavimo.

Karo atveju tiek Vakarų Europos valstybių, tiek ir Amerikos kariuomenėje šiais laikais yra ir bus kareivių, kuriuos Sovietų Sąjunga pagal savo pilietybės įstatymą laiko savo piliečiais. Įvairiais propagandos kanalais tokie bus terorizuojami, skelbiami išdavikais, tarnaujančiais priešo kariuomenėje. Jų pasmerkimais, jiems grasinimais ir skatinimais savo darbais išpirkti savo prasikaltimą bus stengiamasi paveikti jų moralę ir pakirsti ištikimybę savo kraštui. Tuo pačiu tokia padėtis sumažins gyvenamo krašto pasitikėjimą tokiais kareiviais. O užėmę kurį kraštą ir radę jame kalbamos rūšies savo piliečių, Sovietai juos be jokios atodairos vers jiems tarnauti, juos persekios.

Turėdami kituose kraštuose tokių piliečių, bandys juos paveikti ir palenkti savo pusėn. Per savo šnipus bei agentus jie sudarys vienokį ar kitokį ryšį, bandys įpareigoti ir jiems kuo nors patarnauti ir taip gali suorganizuoti slaptai veikiančią penktąją koloną, kuri karo atveju gali sabotažo veiksmais ir kitais būdais padaryti gyvenamam kraštui daug žalos ir pakenkti jam kariškai ir ekonomiškai.

Bet antraip vertus, netenka abejoti, kad tokios Sovietų Sąjungos pretenzijos daugiau jaunimą paveiks teigiamai ir jam padės geriau suprasti jos imperialistinius tikslus ir jos pavojingumą laisvajam pasauliui. Sovietinės pilietybės užmetimas tiems šio krašto jauniems lietuviams, kurie pagal jų gyvenamo krašto įstatymus jos neturi ir nenori turėti,

Liet. Krikščionių Demokratų Centro komitetas su svečiais iš Paryžiaus: iš kairės dr. Aldona Rugienė, iždininkė, Antanas Balčytis, Tėvynės Sargo administratorius, Pranas Povilaitis, vicepirm., Vladas Šoliūnas, pirmininkas, Birutė Venskuvienė, ELTos prancūzų kalba red., Adolfas Venskus, Europos LKDS Tarybos pirmininkas, komiteto nariai: Kazimieras Mickevičius, Stasys Dubauskas ir Antanas Tauginas.

---

padės ir teigiamai apsispręsti lietuvybės atžvilgiu. Juos privers pagalvoti ir suprasti, kaip Sovietų Sąjunga brutaliai elgiasi su jų tėvų žeme, su jų pavergta tauta. Daug kas pamatys, kaip Sovietų Sąjunga tiesia į jį rankas jam paversti savo piliečiu, aiškiau pamatys sovietinio imperializmo grėsmę ir supras, ką reiškia sovietinė jo tėvynės okupacija. Galima laukti, kad tokia padėtis sudarys sąlygas ne vienam jaunam ir nerūpestingam lietuviui pasidaryti sąmoningesniu savo tėvynės atstovu, kritiškiau vertinti Sovietų Sąjungą ir teisingiau suprasti jos propagandą užsienyje.

IŠ LIETUVIŲ KRIKŠČIONIŠKOSIOS DEMOKRATIJOS VEIKLOS

Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjungos Tarybos suvažiavimas

Rugsėjo 15 ir 16 dienomis Clevelande, Ramada Inn viešbutyje, įvyko LKDS Tarybos suvažiavimas, skirtas apsvarstyti Sąjungos veiklai ir jos uždaviniams Lietuvos laisvinimo institucijose, laikams ir sąlygoms besikeičiant.

Suvažiavimą atidarė jo rengėjų komiteto pirmininkas Antanas Garka ir perdavė jį toliau vadovauti Sąjungos centro valdybos pirmininkui Vladui Šoliūnui. Sekretoriavo Adomas Viliušis. Priėmus suvažiavimo darbotvarkę ir išklausius sveikinimus, sekė darbotvarkėje numatyti pranešimai apie Sąjungos ir apskritai apie išeivijos politinę veiklą ir svarstybos apie išeivijos jaunosios kartos dalyvavimą politiniame laisvinimo darbe.

Pagrindinis pranešimas buvo Centro Valdybos pirmininko Vlado Šoliūno apie Sąjungos veiklą ir jos tolimesnius uždavinius politinėje Lietuvos laisvinimo veikloje. Primindamas bendrą išeivių veikloje vyraujančią apatiją ir nepakankamai plačiai išvystytą LKDS organizacinę veiklą, Vl. Šoliūnas pabrėžė reikalą kurti naujus jos skyrius, nes yra daug vietovių, kur yra galimi nauji skyriai. Reikia ieškoti naujų narių jaunimo tarpe, ypač Europoje. Krikščionys demokratai yra viena nedaugelio tų politinių grupių, kurios gali savo tautos problemas pristatyti pasaulinėje arenoje. Savo krikščioniškomis idėjomis ir jomis pagrįsta politine veikla mes galime prisidėti prie politinio jaunimo auklėjimo ir tuo pačiu prie Lietuvos laisvinimo darbo, stiprinant ir jo dalyvavimą gyvenamo krašto politikoje.

Lietuviška visuomenė ir ypač jaunimas per daug girdi apie politinių veiksnių neesmingumą išeivijoje, bet pamirštama, kad tautos išlaisvinimas yra galimas tik politinėmis priemonėmis. Todėl reikia spaudoje tinkamai parodyti politinės veiklos svarbumą ir kovos prieš ją beprasmiškumą. Lietuvos laisvės kova susilauks daug didesnės paramos, kada ji bus puoselėjama ne vien Carnegie Hall salėse, bet bus

diskutuojama Amerikos Kongrese ir įvairiuose tarptautiniuose ir atskirų kraštų krikščionių demokratų partijų suvažiavimuose. Čia krikščionių demokratų uždaviniai yra dideli, veiklos laukas platus ir darbo yra daug, kurį dirbdami galime siekti pagreitinti laisvos Lietuvos atkūrimą.

Kalbėdamas apie krikščionių demokratų veiklą VLIKe, pranešėjas priminė, kad LKDS VLIKe sutaria su jį sudarančių grupių dauguma ir kad jam vadovauja krikščionių demokratų politikas dr. K. Bobelis, nors rinkimų metu ne visi krikšč. demokratai jam pritarė. Bet daugumai už jį balsavus, visų krikščionių demokratų pareiga yra solidarizuoti su dauguma ir remti jos išrinktąjį pirmininką.

Lietuvių Bendruomenės klausimu LKDS Centro valdyba laikėsi neutraliai, daugiau nepritardama jos vaidmeniui Lietuvos laisvinimo byloje ir jos santykiams su laisvinimo veiksniais. Bet joje įsivyravęs skilimas yra jau visos išeivijos reikalas, ir atėjo laikas LKDS surasti tuo klausimu bendrą liniją ir paskelbti savo oficialią laikyseną.

LKDS Tarybos suvažiavime pokalbio — Politinio Sąmoningumo Ugdymas Išeivijoje — dalyviai: Andrius Razgaitis, Paulius Alšėnas, Algirdas Kasulaitis, dr. Danguolė Tamulionytė ir Kęstutis Civinskas

ALTa krikščionims demokratams mažiausia kelia netikrumų. Ji savo praeities darbais užsitikrino ateitį kaip vienas

pagrindinių laisvinimo veiksnių, ir krikščionys demokratai negali toleruoti bet kurių bandymų tai paneigti. Amerikos lietuvių išeivijai buvo, yra ir bus reikalinga gyvybinga ALTa, nes ji yra tikrasis naujųjų ir senųjų ateivių jungties laidas.

Bendrinė, ypač katalikiška spauda yra vis dar gana šaltoka ne vien tik krikščionims demokratams, bet ir iš viso išeivijos lietuvių politinei veiklai, ir lietuviška visuomenė nėra vispusiškai ir objektyviai informuojama apie bendrą Lietuvos laisvinimo organizacijų kovos dėl laisvės darbą. Plačiau rašoma tik apie LB nuopelnus. Bet ši nelaiminga ir beveik beviltiška padėtis turi būti ir gali būti atitaisyta. Tik reikia didesnio pajėgiai plunksną valdančių žmonių aktyvumo ir reikia rasti tinkamą išeitį. Kalbant apie spaudą, buvo konstatuota pagerėjusi Tėvynės Sargo padėtis — jo redagavimas ir administravimas. Pribrendo laikas vėl leisti biuletenį. Tai turi būti vienas pirmaujančių naujo Centro komiteto darbų.

Tarptautinėje veikloje LKD Sąjungai Europoje atstovauja Birutė ir Adolfas Venskai ir Vokietijoje dr. J. Norkaitis. Turint galvoje didelį krikščionių demokratų vaidmenį Europoje, reikėtų tarptautinę Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjungos veiklą plėsti ir ieškoti daugiau toje srityje veikiančių žmonių. Dalyvaujant p.p. Venskams, C. Valdyba nutarė ieškoti glaudesnių ryšių su kitų kraštų krikščionių demokratų partijų centrais ir, ypač artėjant Madrido konferencijai, siekiant ten iškelti Lietuvos reikalą, rašyti memorandumus ir, kur galima, panaudoti asmeniškas pažintis. Šioje srityje krikščionys demokratai turi daug galimybių iškelti Lietuvos laisvinimo bylos klausimą pasauliniu mastu.

Tėvynės Sargo redaktorius P. Maldeikis padarė pranešimą apie to žurnalo reikalus: jo redagavimo sąlygas ir principus. Nors rašančių žmonių išeivijoje nėra daug, ir jų skaičius mažėja, tačiau žurnalui straipsnių netrūksta. Nėra sunkumų žurnalą išleisti tris kartus per metus. Žurnalas daugiausia koncentruojasi į visuomeninius ir Lietuvos laisvinimo politikos reikalus bei problemas. Svarbiu politinės spaudos reikalu yra laikomas išeivijos politinio susiorganizavimo išlaikymas, kuriuo remiasi išeivijos Lietuvos laisvinimo veikla.

Po T. S. redaktoriaus pranešimo buvo perskaitytas jo administratoriaus atsiųstas pranešimą, iš kurio matyti, kad finansiškai žurnalas laikosi daugiausia rėmėjų parama.

Po pranešimų vyko diskusijos pranešimuose iškeltais klausimais. Diskusijose dalyvavo dr. J. Balčiūnas, H. Idzelis, A. Tamulionis, A. J. Kasulaitis, Pr. Povilaitis, A. Garka ir kiti. Aštresnės diskusijos kilo dėl krikščionių demokratų dalyvavimo įvairioje spaudoje, dėl L. Bendruomenės veiklos nederinimo su Lietuvos laisvinimo veiksnių veikla, dėl jos nusistatymo vengti organizacinių kontaktų, kurie vestų į jos skilimo likvidavimą bei jos vieningumo atstatymą ir dėl jos nepakankamo veiklumo lietuvybės išlaikymo srityje, jos svarbiausias pastangas nukreipiant į politinę veiklą ir į varžybas su laisvinimo veiksniais.

Ilgiau buvo sustota diskusijose prie biuletenio leidimo reikalo. A. Kasulaitis tą leidimą parėmė pavyzdžiais iš savo patyrimo. Suvažiavimo dalyviai pritarė biuletenio leidimui, tačiau nepritarė kai kurių siūlymui jį leisti, siaurinant Tėvynės Sargą.

LKDS Tarybos nariai diskusijų metu: A. Pautienis, dr. K. Šidlauskas, A. Tamulionis, St. Rauckinas, B. Žukauskas, dr. Pr. Jucaitis

Popietiniame posėdyje vyko svarstybos — jaunimo kvietimas į krikščionių demokratų veiklą. Svarstybas moderavo A. J. Kasulaitis, ir jose dalyvavo jaunieji krikščionys demokratai — Paulius Alšėnas, Kęstutis Civinskas, Andrius Razgaitis ir dr. Danguolė Tamulionytė. Svarstybų dalyviai išdėstė Amerikos gyvenime esančias kliūtis jaunimo politinei veiklai. Jų svar-

biausios — tai Amerikoje vyraujanti nuotaika iš savo darbo bei veiklos laukti greitų rezultatų, čia vyraujanti politinių partijų samprata ir vyresniųjų ir jaunesniųjų politinės veiklos motyvų skirtingumas.

Amerikos gyvenime lietuvių politinės partijos klasifikuojamos kaip specialių interesų grupės, siekiančios Lietuvos išlaisvinimo. To siekimo efektingumui padidinti buvo siūloma Washingtone turėti "loby" įstaigą. Jauniesiems į laisvinimo darbą įtraukti buvo siūloma, veiksnių atstovams vykstant į svarbias Washingtono įstaigas, į jų delegacijas įtraukti ir jaunimo atstovus; pageidavo iš vyresniųjų gauti konkrečių politinių uždavinių jauniesiems.

Diskusijose dalyvavo A. Garka, A. Tamulionis, Pr. Povilaitis ir kiti. Jaunimo politikoje dalyvavimas buvo pagrindžiamas, nurodant, kokią reikšmę turi Europoje jaunųjų krikščionių demokratų sąjūdis ir lietuvių dalyvavimas jame.

Po vakarienės, dalyvaujant kviestiniams įvairių organizacijų svečiams, A. J. Kasulaičiui pirmininkaujant, buvo tęsiamas suvažiavimo posėdis, tęsiant aktualių politinių klausimų svarstymą bei diskusijas. Vl. Šoliūnas referavo veiksnių santykius su L. Bendruomene. Jis, išdėstęs dabar esamą padėtį, reiškė susirūpinimą dėl LB laikymosi bei jos veiklos, iš kurios prasikišanti tendencija ne tik eiti į laisvinimo darbą, nesiderinant su ALTos ir VLIKo veikla, bet ir apskritai siekiant pasisavinti visą viešąją veiklą bei braunantis į kitų organizacijų veikimo sritis, tuo pat metu apleidžiant jai priklausančius lietuviškojo auklėjimo ir kultūrinės veiklos uždavinius. Diskusijose dėl to pranešimo dalyvavo K. Karalius, J. Nasvytis, M. Blynas, dr. V. Stankus, dr. D. Tamulionytė, dr. K. Šidlauskas, Pr. Povilaitis ir A. Kasulaitis.

Sekmadienį po pamaldų šv. Jurgio parapijos bažnyčioje įvyko tos parapijos salėje baigiamasis LKDS Tarybos posėdis. Buvo pagerbti Sąjungos vyresnieji ir krikščioniškajai demokratijai nusipelnę veikėjai: buv. Lietuvos Seimo narys ir jo sekretorius Vaclovas Kasakaitis, prof. dr. Pranas Jucaitis, Bernardas Žukauskas, pulk. Jonas Švedas, ir Stasys Rauckinas.

Suvažiavimas pasisakė prieš ALK Federacijos valdybos siūlymą visoms katalikiškoms organizacijoms veikti į ALTą ta prasme, kad joje būtų paremti vienos srovės siekimai.

Baigiamajame posėdyje buvo po ilgesnių diskusijų priimtas suvažiavimo komunikatas.

LKD Tarybos suvažiavimo komunikatas

Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjungos Taryba savo V-jame suvažiavime Klevelande 1979 m. rugsėjo 15 d. svarstė svarbiausius Sąjungos darbo, lietuvių politinės ir visuomeninės veiklos reikalus.

1. LKDS Taryba užgyrė Sąjungos Centro komiteto laikyseną VLIKe, išreiškė solidarumą naujai VLIKo valdybai ir pritarė jos planams Lietuvos laisvinimo darbe. Taryba pasisakė prieš kai kurių sambūrių bei atskirų asmenų veiklą, nukreiptą prieš VLIKą ir prieš jų siekimą pakeisti VLIKo prigimtį.

2. LKDS Taryba konstatavo su pasitenkinimu glaudžius ryšius tarp LKDS ir ALTos. Taryba užgyrė prasmingą ALTos veiklą.

3. LKDS Taryba pasisakė prieš PLB pastangas duplikuoti politinių veiksnių veiklą, kuriant PLB politinę komisiją. Taryba nepritarė ir JAV LB pastangoms duplikuoti ALTos veiklą. Taryba ir šias Bendruomenės pastangas įvertino kaip netikslingas ir skaldančias lietuvių politinį vieningumą.

4. LKDS Taryba dėl laisvojo pasaulio lietuvių ryšių su pavergtąja Tėvyne pakartojo savo ankstesnį nusistatymą, kad toks ryšys šiandieną tegali būti tikstai asmeninėje plotmėje. Bendravimas su okupantu ir jo talkininkais yra nusikaltimas prieš lietuvių tautą.

5. LKDS Taryba viešai pakartojo Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjungos tvirtą pasiryžimą: *dirbti ir kovoti dėl Nepriklausomos Demokratinės Lietuvos Valstybės atstatymo.* Lietuviai krikščionys demokratai jaučia savo pareigą skelbti komunizmo kėslus ir padarytas skriaudas Lietuvai.

Taryba pasisakė prieš visas defetistines nuotaikas, silpninančias lietuvių laisvės kovą.

Šis LKDS Tarybos suvažiavimo komunikatas buvo priimtas užbaigiamajame posėdyje šv. Jurgio parapijos salėje Clevelande 1979 m. rugsėjo 16.

LAIŠKAS TĖVYNĖS SARGUI

Hinsdale, 1979.V.16

Gerbiamas Redaktoriau,

Šių metų "Tėvynės Sargo" Nr. 1 kun. V. Bagdanavičius yra iškėlęs svarbų klausimą dėl mūsų santykių su gudais. Jo pasikalbėjimas su Londone gyvenančiu gudų vyskupu Sipovičium ryškiai parodo mūsų apsileidimą nieko nedarant išsikalbėti ir išsiaiškinti su mūsų kaimynais ir buvusios Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos bendrapiliečiais. Iš dalies dėl to kalti ir patys gudų veikėjai, kurie savo nieku neparemtais tvirtinimais bei pretenzijom savinasi beveik trečdalį mūsų etnografinių žemių su sostine Vilnium ir mūsų didžiuosius kunigaikščius. Dėl jų nieko negalime sakyti, nes jie buvo bendri lietuvių ir gudų valdovai. Visai kitas reikalas Vilniaus savinimasis.

Atsimenu 1948 m. Miunchene įvykusį mūsų veiksnių pasitarimą, kuriame ir man teko dalyvauti, su gudų atstovais. Vykdomosios Tarybos pirm. V. Sidzikauskas buvo sukvietęs lietuvių ir gudų veikėjus išsiaiškinti abiejų tautų pozicijas daugeliu aktualių klausimų. Jame gudų vardu, dabar nebeatsimenu jo pavardės, ministeriu pirmininku save titulavęs gudas pareiškė, kad Vilnių gudai laiko jiems priklausančiu miestu, o kai dėl kaikurių sričių (pav. Vievio) priklausymo Lietuvai, jie sutinką tartis. Tuo tas pasitarimas ir pasibaigė, nes V. Sidzikauskas lietuvių vardu jiems pareiškė, kad taip dalykams esant, neįmanoma jokia bendra kalba.

Nuo to laiko praėjo daugiau kaip 30 metų. (Man nežinoma, gal buvo mėginta kitom progom ir kitur su gudais kalbėtis.) Atrodo, kad dabar iškilo kiti, nuosaikesni gudų veikėjai, kaip pvz., vysk. Sipovič. Kadangi klausimo svarba nesumažėjo, lietuviams vėl reikėtų imtis iniciatyvos ir vėl mėginti aiškintis. Bendrąją mūsų seną praeitį reikėtų palikti ramybėje. Skaudžios dabarties, kai dabartinėje Gudijoje persekiojami ir žiauriom priemonėm nutautinami ten išlikę lietuviški kaimai, mes nieko negalime padaryti, nes toji politika vedama iš Maskvos. Mum reikia aiškintis dėl ateities, dėl išsilaisvinusių Lietuvos ir Gudijos sienų, dėl abipusio politinio, ūkinio ir kultūrinio santykiavimo.

Tenka apgailestauti, kad Londone lietuviai neturi tinkamo asmens, galinčio kun. V. Bagdanavičiaus pradėtą pokalbį

ĮVYKIAI IR PROBLEMOS

Vyskupas Julijonas Steponavičius kardinolas?

Popiežius Jonas Paulius II gegužės 26 d. paskyrė 15 naujų kardinolų, kurių vieną jis paliko paslaptyje — "in pectore", ką reikia suprasti, kad jis turi būti iš komunistų valdomų kraštų, kur vyskupo pakėlimas kardinolu gali būti jam pavojingas. Įvairių kraštų laikraščiuose tuoj pradėta spėlioti, kad tas neskelbiamas ir tik vienam popiežiui težinomas kardinolas turi būti Vilniaus arkivyskupijos apaštališkasis administratorius vysk. Julijonas Steponavičius, kuris nuo 1961 metų yra ištremtas iš Vilniaus arkivyskupijos į Žagarę dėl to, kad jis atsisakė įšventinti į kunigus tris klierikus, įtariamus esant KGB šnipais.

Spėliojimai, kurie nesibaigia, yra pagrįsti tuo, kad, Sov. S-gos užsienio reikalų ministrui Gromykui lankantis Vatikane, buvo kalbėta ir apie Vilniaus arkivyskupijos prijungimą prie Lietuvos. Tuos spėliojimus sustiprina dar ir tai, kad Jonas Paulius II, tapęs popiežium, nusiuntė vysk. J. Steponavičiui savo kardinolišką kepurę, kad jis labai rūpinasi komunistų pavergtų kraštų katalikais ir ypač kad nuo pat jo išrinkimo popiežium jis ypatingą dėmesį kreipia lietuviams.

Vysk. J. Steponavičius yra gimęs 1911 m. Gervėčių parapijoje, baigęs Vilniaus universiteto teologijos fakultetą magistro laipsniu. Kunigu įšventintas 1936 m., vyskupu konsekruotas 1955 m. ir paskirtas vysk. K. Paltaroko pagalbininku. 1957 m. paskirtas Panevėžio ir Vilniaus diecezijų apaštališkuoju vizitatorium su rezidencinio vyskupo teisėmis.

---

su vysk. Sipovičium tęsti. Būtų geriausia, kad tuo klausimu susidomėtų mūsų veiksniai ir sudarytų specialią komisiją arba bent surastų kompetetingą asmenį dialogui su gudais palaikyti.

Taip pat būtų naudinga, jeigu T.S. atspaustų straipsnį apie dabartinę gudų tautinę veiklą krašte ir išeivijoje, nes norint palaikyti glaudesnius ryšius su gudais, pirmiausia reikia geriau juos pažinti.

Su geriausiais linkėjimais

P. Gaučys

Komunistinei valdžiai jis yra nusikaltęs dar ir tuo, kad, aktyviai gindamas Bažnyčios teises, atsisakė drausti kunigams mokyti vaikus tikėjimo tiesų ir šventino į kunigus tuos klierikus, kurie nebuvo gavę komunistinės valdžios įgaliotinio pritarimo.

Vysk. J. Steponavičiaus paskyrimas kardinolu sustiprintų Lietuvos katalikų padėtį, nors, kaip prileidžiama, jo paskyrimas neskelbiamas, kad dar labiau neapsunkintų jo padėties. Dabar jam neleidžiama eiti Vilniaus arkivyskupijos apaštališkojo administratoriaus pareigų, ir jis laikomas namų areštе: apgyvendintas neapšildomame akmeniniame name, ir niekur jam neleidžiama išvykti.

Skundžiasi Bažnyčios įtaka Lietuvoje

Lietuvos KP centrinio komiteto sekretorius Lionginas Šepetys Maskvos laikraštyje "Agitator" (1979 m. 8 nr.) skundžiasi, kad Katalikų Bažnyčia "kaip paprastai stengiasi paveikti jaunuolių dvasinę raidą". Jis tvirtina, kad "katalikų visuotinės meilės principo neįmanoma suderinti su humanistiniais santykiais tarp žmonių" ir palygina religinę artimo meilę su tikru socialistiniu humanizmu persunktais naujosios sovietinės konstitucijos straipsniais apie "sąžinės laisvę". "Politinis klerikalizmas, rašo Šepetys, kalba apie religiškumą, kaip apie tautinio charakterio bruožą, ir tuo "mėgina išnaudoti tikinčiųjų nacionalistinius jausmus antikomunistiniams tikslams". Straipsnio pabaigoje jis painformuoja, kad 1978-79 mokslo metais komunistų partija Lietuvoje įvedė marksistinės-leninistinės etikos ir ateizmo kursus į visas Lietuvos aukštąsias mokyklas. (ELTA)

Svarbus Valstybės departamento pareiškimas

Valstybės departamento pasekretorius Europos reikalams R. L. Barry birželio 26 d., kalbėdamas atstovų rūmų pakomisėje tarptautinių organizacijų reikalams, pakartojo tvirtą JAV nusistatymą nepripažinti Baltijos valstybių inkorporacijos, pripažinti tų nepriklausomų kraštų atstovybes, bet jų nelaikant vyriausybėmis tremtyje. Pažymėjo, kad Lietuvos atstovybės išlaikymo lėšos eina prie pabaigos ir kad tą reikalą turės apsvarstyti JAV vyriausybė.

Valstybės departamento leidinyje "Treaties in Force" išvardintos visos sutartys, kurias Lietuva yra pasirašiusi su

JAV. Prieraše sakoma: "JAV nepripažino Estijos, Latvijos ir Lietuvos įjungimo į Sovietų Sąjungą. Valstybės departamento akimis, visos sutartys tarp JAV ir šių kraštų tebegalioja".

Neteisėtas Maskvos įstatymas

Ryšium su naujuoju Maskvos įstatymu apie pilietybę, vysk. V. Brizgys išsiuntinėjo savo komentarus mūsų diplomatiniams atstovams ir konsulatams bei veiksniams, jų tarpe ir ALTai. Vysk. V. Brizgys pabrėžia, kad 1920 metų taikos sutartimi Sovietų Sąjunga atsižadėjo visokių pretenzijų į Lietuvą, o vėlesnis Lietuvos "įjungimas" įvyko prievarta, neteisėtu tarptautiniu veiksmu, laisvojo pasaulio nepripažįstamu. Todėl Maskva neturi teisių lietuviams primesti savo pilietybę. Antra, okupuotuose kraštuose galioja to krašto, o ne okupanto konstitucija ir įstatymai. Okupuoto krašto piliečiai lieka to krašto, o ne okupanto piliečiais.

Rezoliucija Pabaltijo valstybių klausimu

Į JAV Kongresą buvo įnešta VLIKo ir ALTos pastangomis bendra rezoliucija, apjungianti visas anksčiau įneštas rezoliucijas Pabaltijo valstybių klausimu. Joje iškeliama neteisėta Lietuvos okupacija, Sovietų Sąjungos įvykdyta, sulaužant visus tarptautinius susitarimus. Sect. 1(a) — Atstovų rūmai reikalauja, kad Amerikos prezidentas pavestų JAV delegacijai į Madrido Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo konferenciją siekti: kad Sovietų Sąjunga atitrauktų iš Pabaltijo valstybių visą karinį, policinį ir administracinį aparatą. Pagal Helsinkio Baigiamojo Akto 8 paragrafą, kurį pasirašė JAV, Sovietų Sąjunga ir 33 kitos valstybės, žmonėms yra suteikiama pilna teisė apsispręsti dėl valdymosi formos (selfdetermination right). Remiantis tuo pačiu paragrafu, ta teisė turi būti grąžinta Lietuvos, Latvijos ir Estijos žmonėms. Tai turi būti atsiekta laisvų, nekliudomų rinkimų būdu, po Jungtinių Tautų priežiūra po to, kai Sovietų Sąjunga atitrauks savo karinį, policinį ir administracinį aparatą iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos. Sect. 1(b) — JAV prezidentas turi per komunikacijos kanalus ir JAV informacijos agentūras dėti visas pastangas, kad į Pabaltijo valstybių klausimą būtų atkreiptas kitų valstybių dėmesys. Sect. 1(c) — prezidentas turi panaudoti savo įtaką, kad kitos valstybės prisidėtų prie Pabaltijo valstybių nepriklausomybės atstatymo rezoliucijos. Sect. 2(a) — JAV Kongresas yra labai

susirūpinęs Sovietų Sąjungos bandymu primesti savo pilietybę milijonams Amerikoje gimusių ir naturalizuotų Amerikos piliečių. Sect. (2(b) — Prezidentas turi įspėti Sovietų Sąjungą, kad šis Sovietų Sąjungos įstatymas būtų žalingas JAV-bių interesams ir pavieniams JAV piliečiams. JAV valstybės sekretorius turi įspėti visus į Sov. Sąjungą vykstančius dėl šio įstatymo galimos neigiamos interpretacijos. Šios rezoliucijos pagrindiniai rėmėjai yra Kongreso nariai E. Derwinski (Ill.), James Blanchard (Mich.), Samuel Stratton (N.Y.), Lawrence Coughlin (Pa.), Frank Annunzio (Ill.), C.W. (Bill) Young (Fl.). Iki birželio 26 d. jau 51 Kongreso narys rėmė šią rezoliuciją. (ELTA)

Europos parlamento sudėtis

Birželio 7 ir 10 dienomis buvo pirmasis tiesioginiais rinkimais išrinktas iš 410 atstovų susidedantis Europos parlamentas. Jis susirinko liepos 17 dieną Štrasburge. Atskirose valstybėse atstovai į parlamentą buvo renkami pagal skirtingus rinkimų nuostatus, ir juose dalyvavo skirtingos jose veikiančios partijos.

Mums tie rinkimai ir jų duomenys yra įdomūs dar ir tuo atžvilgiu, kad jie parodo, kaip atskirose valstybėse pasiskirstė įvairios politinės srovės, laimėdamos atitinkamus atstovų skaičius.

1. Vakarų Vokietijoje, įskaitant ir vakarinį Berlyną, krikščionys demokratai gavo 42 vietas, socialdemokratai 34, liberalai 5.

2. Italijoje: krikščionys demokratai 30, komunistai 24, dvi socialistų partijos 13, liberalai 5, kitos grupės 9.

3. Olandijoje: krikšč. demokratai 10, socialistai 9, liberalai 4.

4. Belgijoje: krikšč. demokratai 10, socialistai 7, liberalai 4.

5. Prancūzijoje: giscardininkai 25, socialistai 22, komunistai 19, degolininkai 15.

6. Britanijoje: konservatoriai 60, darbiečiai 17, kiti 4.

7. Danijoje: prieš Europą kovojanti partija 4, liberalai 3, socialistai 3, konservatoriai 3, komunistai 1, kiti 2.

8. Airijoje: Fiana Fail partija 6, centristai 5, darbiečiai 2, kiti 2.

9. Liuksemburge: social. krikščionys 3, liberalai 2, socialistai 1.

Rinkimai rodo dešiniųjų partijų stiprėjimą. Posūkį į dešinę rodo ir vėliausi Anglijos, Ispanijos, Italijos ir Prancūzijos parlamentų rinkimai, kuriuose visur daugiau laimėjo dešiniosios partijos. Anglijoje konservatoriai valdžioje pakeitė darbiečius, Italijoje kiek pralaimėjo komunistai.

Išdaviko kalba apie tautiškumą

Lietuvos KP centro komiteto gegužės 16-tos dienos posėdyje daug kalbėta apie nacionalizmo pavojų. Pirmasis CK sekretorius P. Griškevičius dėstė savo susirūpinimą, kad "nacionalistiniai prietarai" yra labai gajūs ir tvirtai laikosi žmonių psichologijoje. Tas atgyvenas, pasak jo, aktyviai kursto imperializmo šalių reakciniai sluoksniai. Komunistų partijos centro komitetas ryžtingai kovoja ir kovos prieš bet kurias nacionalistines nuotaikas. Jis entuziastiškai pritarė naujai rusinimo programai, pabrėždamas, kad vidurinį mokslą baigiantis jaunimas turėtų tobulai mokėti ne tik lietuvių, bet ir rusų kalbą. Ir lietuviškieji meno saviveiklos kolektyvai turį veiksmingai padėti spręsti internacionalinio ir patriotinio (suprantama, rusiškai sovietinio) auklėjimo uždavinius.

Jaunimo kongresas

Kad jaunimo kongresai yra pasidarę svarbiais įvykiais ir kad išviso visuomenė juos vertina, rodo ir tai, kad jų suruošimui ji sudeda dideles pinigų sumas — net beveik dvigubai didesnes, negu VLIKas per metus išleidžia savo veiklai ir jo dirbamam Lietuvos laisvinimo darbui.

Ilgai ir stropiai paruoštas IV Pasaulio Lietuvių Jaunimo S-gos kongresas buvo pradėtas liepos 11 d. Anglijoje, St. Mary's kolegijoje, netoli Londono. Dalyvavo jaunimo atstovai iš Argentinos, Australijos, Brazilijos, Britanijos, Italijos, JAV, Kanados, Kolumbijos, Prancūzijos, Šveicarijos, Urugvajaus, Venecuelos ir V. Vokietijos.

Po kongreso atidarymo iškilmių ir koncerto, šokių, iškilmingų mišių, meno parodos, ekskursijų į istorines Londono ir apylinkės vietas ir studijų dienų svarstybų apie dabartinę Lietuvos padėtį, liepos 18 d. kongresas išsikėlė į Altenbergą netoli Bonnos, kur buvo tęsiama kongreso programa: studijų dienos ir ekskursijos. Kongreso uždarymas įvyko Koenigšteine. Buvo paskelbti kongreso nutarimai, 5-jo kongreso vieta ir pristatyta nauja PLJS valdyba.

Sveikiname
TĖVYNĖS SARGO REDAKTORIŲ!

PETRAS MALDEIKIS 1979 spalio mėn. 19 d. atšventė 75 metų amžiaus sukaitį.

PETRAS MALDEIKIS — pedagogas, eilės knygų autorius, redaktorius, publicistas, kultūrininkas, visuomenininkas ir politikas. Jis priklauso prie tų žmonių, kurie nesvyruodami laikosi savo įsitikinimų ir respektuoja kitų žmonių pažiūras.

PETRAS MALDEIKIS savo raštais, darbais ir pavyzdžiu yra kovojančios krikščioniškosios demokratijos atstovas. Jis nemėgsta pasiteisinimo "eiti su gyvenimu", kas reiškia ne ką kitą, bet ristis pavėjui. Juk ne istorija kuria žmogų, bet žmogus istoriją. Tėvynės Sargo redaktorius savo įžvalga, erudicija ir darbu nerieda pavėjui, bet jo sukelti vėjai duoda kryptį teisingai ir produktingai lietuvių išeivių orientacijai.

LIETUVIŲ KRIKŠČIONIŲ DEMOKRATŲ SĄJUNGOS CENTRO KOMITETAS

TĖVYNĖS SARGO LEIDĖJAI IR ADMINISTRATORIUS

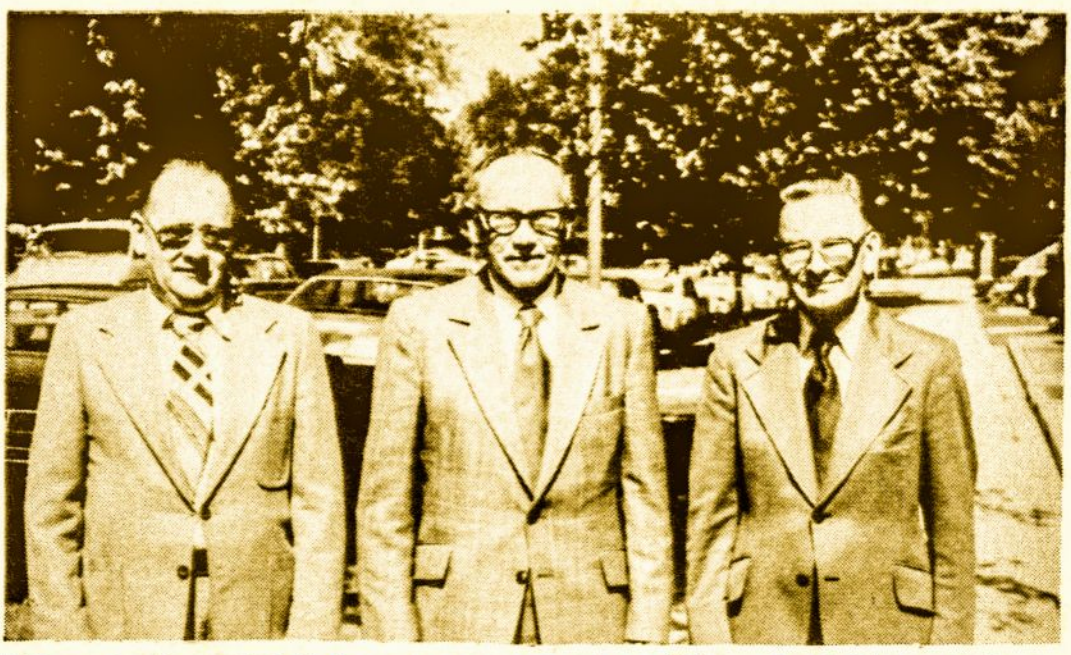

"Tėvynės Sargo" kolektyvas po pasitarimo Čikagoje: leidėjas Adomas Viliušis, redaktorius Petras Maldeikis ir administratorius Antanas Balčytis

TĖVYNĖS SARGO RĖMĖJAI

Iki š. m. spalio mėn. 15 d. prisiuntė:

Už 1978 m. 3 (41) prel. dr. V. Balčiūnas 5 dol.

Už 1979 m. nr. 1 (42): po 10 dol.: J. Kananavičius ir J. Vidmantas; po 5 dol.: G. A. Bobelis, K. Kleiva ir J. Končius ir po 4 dol.: K. Mickevičius ir S. Rauckinas.

Už 1979 m. nr. 2 (43): KYZ 100 dol., H. Idzelis 52 dol.; M. Peteraitienė ir Pr. Povilaitis po 25 dol., L. Jaras 17 dol., kun. A. Petrauskas 13 dol.; po 10 dol. A. Milčienė, dr. K. Šidlauskas, P. Spėtyla, kun. J. Velutis ir J. Vidmantas; St. Raštikis 8 dol.; po 7 dol. Vl. Sonda, kun. dr. Ig. Urbonas ir D. Vaičius; po 5 dol.: J. Andrius, K. Bačauskas, J. Jasys, dr. B. A. Kasakaitis, Vitas Kazlauskas, J. Lapinskas, J. B. Laučka, P. Linkus, J. Litvinas, kun. V. Martinkus, P. Minkūnas, M. Nagys, A. Orentas, Pr. Polteraitis, K. Povilaitis, V. Prižgintas, Ig. Skirgaudas, A. Tamulionis, P. Tamulionis, A. Tauginas, kun. J. Tautkus, Em. Vainauskienė ir J. Žaliaduonis; po 4 dol. B. Brizgys, A. Gaška, K. Mickevičius ir J. P. Pažemėnas; kiti po mažiau.

Visiems nuoširdžiausias ačiū!

TĖVYNĖS SARGO LEIDĖJAI

ATSIŲSTA PAMINĖTI

CHRONICLE OF THE CATHOLIC CHURCH IN LITHUANIA, Nr. 30, 31, ir 32. Į anglų kalbą vertė Vita Matusaitienė. Išleido Amerikos Lietuvių Kunigų Vienybė. Gaunama: Lith. Catholic Religious Aid, 351 Highland Blvd., Brooklyn, N.Y. 11207. Vienos knygelės kaina 1 dol.

Klemensas Jūra, MONSINJORAS. Prel. Zenono Ignatonio monografija. Išleido Bronius Ignatavičius. Spaudė Tėvų pranciškonų spaustuvė, 341 Highland Blvd., Brooklyn, N.Y. 11207.

TURINYS

A. J. Kasulaitis, Lietuvos byla Helsinkio ir Belgrado konferencijų šviesoje 1
Ign. Urbonas, Kankiniai nemiršta 15
V. Bagdanavičius, Brazdžionio ištikimybė savo, tautos ir Dievo dvasiai 21
J. Varnas, Politiko kvalifikacijos 33
P. Balčiūnas, Lietuvos švietimas istoriniuose rėmuose 41
K. Bartkus, Partijų klausimu 54
M. G., Rusinimo suintensyvinimas pavergtų tautų mokyklose ... 62
J. Augustaitis, 1926 m. gruodžio 17 d. perversmas 66
M. Jonynas, Sovietinės pilietybės grėsmė išeiviams 79
Iš krikščioniškosios demokratijos veiklos:
Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjungos Tarybos suvažiavimas 83
Komunikatas 88
P. Gaučys, Laiškas Tėvynės Sargui 89
Įvykiai ir problemos 90
Leidėjų žodis 95
Tėvynės Sargo rėmėjų sąrašas 96

100

Alp(LKA) 1745
1979, Nr.3

L.arch.

Kaina $3.00

88.298.18